

Κοινοτική Δασική Πολιτική. Πολιτική Περιεχομένου ή Σκοπιμοτήτων ?

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΛΑΣΚΑΡΙΣ

Διδάκτωρ Ε.Μ.Π, Αρχιτέκτων Μηχανικός Ε.Μ.Π.

Περίληψη

Η Κοινοτική Περιβαλλοντική Πολιτική, είτε υπό τη μορφή ορισμένων ad hoc πράξεων κανονιστικού περιεχομένου που αντιμετώπιζαν ορισμένα ζητήματα που απέρρεον από τη ρύπανση του περιβάλλοντος, είτε υπό τη μορφή των πολιτικών διακηρύξεων (Ψηφίσματα του Συμβουλίου & Σχέδια Δράσης για το Περιβάλλον), εμφανίζεται κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1970¹. Αν και πρακτικά η πολιτική αυτή απασχολεί εξ αρχής σε μία κεντρική ρύθμιση των ζητημάτων του ανθρωπογενούς χώρου (= περιβάλλον), που άπτονται της προστασίας του επιπέδου ζωής των Ευρωπαίων πολιτών και σε πολύ μικρότερο βαθμό της προστασίας αυτής καθ'εαυτής της Φύσεως (ή κάποιων τμημάτων της), εν τούτοις επί 16 συνεχή έτη απέφυγε συστηματικά να ασχοληθεί με την προστασία των Ευρωπαϊκών δασών. Το Κοινοτικό ενδιαφέρον για τα δάση θα εκδηλωθεί για πρώτη φορά το 1986, ως τμήμα μιάς γενικότερης αναθεώρησης των Κοινοτικών πολιτικών. Μέχρι σήμερα η διεθνής επιστημονική βιβλιογραφία, αν και επισημαίνει μερικές φορές το ταυτόχρονο της αναδύσεως της Κοινοτικής «δασικής πολιτικής» με την εις βάθος αναδιάρθρωση των εσωτερικών πολιτικών της Κοινότητας, δεν έχει προχωρήσει και σε μία ερμηνεία ούτε της περιέργης αυτής παραλείψεως ούτε της, εξ ίσου περιέργης, αυτής συμπτώσεως (= ταυτόχρονα αναδύσεως της δασικής πολιτικής και της αναδιάρθρωσεως των Κοινοτικών πολιτικών). Το κενό αυτό επιχειρεί να καλύψει η παρούσα εργασία.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατά μία περιέργη ανακολουθία, η Κοινοτική περιβαλλοντική νομοθεσία προηγείται της αντίστοιχης Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής. Οι πρώτες Κοινοτικές περιβαλλοντικές πράξεις κανονιστικού περιεχομένου (που χαρακτηρί-

ζονται επισήμως ως τέτοιες στο σχετικό τμήμα του επίσημου Ευρετηρίου της Κοινοτικής Νομοθεσίας) είναι δύο οδηγίες του Συμβουλίου², οι οποίες θα εκδοθούν κατά τη διάρκεια του 1970, όχι για την προστασία του περιβάλλοντος καθ'εαυτού, αλλά για την αποσόβηση ορισμένων πιθανών διαταραχών στη λειτουργία της Κοινής Αγοράς που προέκυπταν από την είσοδο της περιβαλλοντικής τεχνολογίας στη Γερμανική και Γαλλική αυτοκινητοβιομηχανία. Πρόκειται, δηλαδή, περί μιάς ρυθμίσεως, την οποία ο Κοινοτικός νομοθέτης θεώρησε απαραίτητη όχι για την προστασία του περιβάλλοντος, αλλά για τη διαφύλαξη της υλικής ευημερίας των πολιτών της Κοινότητας από τις (περιβαλλοντικού τύπου) τεχνολογικές εξελίξεις στον τομέα του αυτοκινήτου, αφού η εμπορευματοποίησή τους συνεπήγετο διαταραχή των τότε υφιστάμενων όρων του ανταγωνισμού και, επομένως, πιθανές ανεπιθύμητες μεταβολές στο εισόδημα και την απασχόληση.

Η ίδια η Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική - υπό τη μορφή της πολιτικής διακηρύξεως προγραμματικού περιεχομένου και όχι υπό τη μορφή της θεσμικώς³ προβλεπόμενης πολιτικής - δε θα εμφανισθεί παρά μόνον μετά τρία έτη, με την έκδοση του 1^{ου} Σχεδίου Δράσεως για το Περιβάλλον (Ε.Κ 1973), και αφού προηγουμένως η Κοινότης θα έχει προχωρήσει είτε στην έκδοση ορισμένων ακόμη πράξεων κανονιστικού περιεχομένου - χωρίς πρόγραμμα, αλλά μάλλον συμπτωματικά και πάντα προς την κατεύθυνση της κεντρικής ρυθμίσεως ορισμένων μορφών περιβαλλοντικής επιβαρύνσεως -, είτε στην υπογραφή ορισμένων διεθνών συμβάσεων⁴, με τις οποίες η Κοινότης εδεδεσμεύετο σε μία θεωρητική⁵ κατ'αρχήν δράση. Ωστόσο, όλες αυτές οι πρά-

¹ Πριν το 1970, το Ευρετήριο της Κοινοτικής Νομοθεσίας περιλαμβάνει μόνον τρεις πράξεις, τις οποίες συσχετίζει με την προστασία του περιβάλλοντος: 1) την οδηγία L0221/59, σχετικά με την προστασία των εργαζόμενων στις πυρηνικές εγκαταστάσεις, 2) τη συμφωνία A0429(01), σχετικά με τη συγκρότηση μιάς Διεθνούς Επιτροπής για τη ρύπανση του Ρήνου και 3) την οδηγία L0548/67 για την επισήμανση και συσκευασία των επικίνδυνων χημικών ουσιών.

² Πρόκειται για τις L0157/70 και L0220/70.

³ Θεσμικώς προβλεπόμενη περιβαλλοντική πολιτική δεν θα υπάρξει παρά μόνον από την 01.07.87, οπότε και ετέθη σε ισχύ η Single European Act, η οποία προέβλεπε για πρώτη φορά επίσημη περιβαλλοντική πολιτική εκ μέρους των Κοινοτικών οργάνων (βλ. Ε.Κ 1987/4, άρθρα 130, 130Ρ & 130Σ).

⁴ Τέτοια, π.χ., ήταν η σύμβαση A0303(01)/73, η οποία υπεγράφη στην Washington την 03.03.73 για την προστασία των ειδών της άγριας πανίδας και χλωρίδας που απειλούντο με εξαφάνιση.

⁵ Θεωρητική, διότι η σύμπτυξη της Κοινότητας σε μία διεθνή σύμβαση δεν επαρκεί αφ'εαυτής για την παραγωγή των διακηρυσσομένων στη σύμβαση θετικών αποτελεσμάτων. Αυτό οφείλεται όχι μόνον στα αντίθετα συμφέροντα που υποκρύπτονται των συμβάσεων και που έχουν ως αποτέλεσμα μία ανεπάρκεια τόσο στο επίπεδο των προβλέψεων τους, όσο και στο επίπεδο της εφαρμογής τους (Binnie and Boyle 1995, Kamminga 1995, Moltke 1990, κ.λ.π), αλλά και στο γεγονός ότι η εφαρμογή τους προϋποθέτει κατ'αρχήν την επικύρωσή τους από το Συμβούλιο και από τα κράτη μέλη και εν συνεχεία την παραγωγή Κοινοτικού και εθνικού δικαίου, διαδικασίες που είναι δυνατόν να απαιτήσουν ακόμη και μία 20ετία (όπως, π.χ., συνέβη με τη σύμβαση A0316(01)/74 για την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος της Βαλτικής).

ξεις δεν αφορούν στα Κοινοτικά δάση.

Το εντυπωσιακό, εν προκειμένω, έγκειται στο γεγονός της απουσίας οποιασδήποτε προβλέψεως για τα Κοινοτικά δάση ακόμη και σε αυτό το 1^ο Πρόγραμμα δράσης για το περιβάλλον. Το τελευταίο περιλαμβάνει μία πληθώρα γενικών θέσεων, των τότε Κοινοτικών οργάνων, για το ανθρωπογενές περιβάλλον - πάντα από την οπτική της βελτιώσεως των όρων διαβίωσης και εργασίας των Ευρωπαίων πολιτών - και ορισμένα τμήματα του γενικότερου αβιοτικού περιβάλλοντος (π.χ. θάλασσες, υπόγεια και επιφανειακά ύδατα), μία πληθώρα περιγραφών μελλοντικών ενεργειών και ολίγες συγκεκριμένες ενέργειες για κάποιους τομείς δραστηριοτήτων, αλλά απολύτως τίποτε για τα δάση. Η μοναδική μνεία επί του θέματος αυτού γίνεται στο κεφάλαιο που αφιερώνεται για τη διαφύλαξη του φυσικού περιβάλλοντος (E.C 1973 : 38), στο οποίο τα δάση συνδέονται ευθέως με την αγροτική δραστηριότητα είτε προς την κατεύθυνση της βελτιώσεως των αγροτικών παραγωγικών δομών, είτε προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης του αγροτικού εισοδήματος. Όμως, η έννοια του δάσους ως οικοσυστήματος και η εκείθεν σχεδιασμένη προστασία του από μία πληθώρα ανθρώπινων δραστηριοτήτων (π.χ. όξινα ατμοσφαιρικά κατακρημνίσματα, οικιστικές επεκτάσεις, βιομηχανία, γεωργική δραστηριότητα, κ.λ.π) απουσιάζουν παντελώς.

Κατά το διάστημα 1974-77, η Κοινότης θα εκδώσει 25 ακόμη πράξεις κανονιστικού περιεχομένου, καμία, όμως, σχετική με την προστασία των Κοινοτικών δασών, ενώ περί τα μέσα του 1977 θα δημοσιοποιήσει το 2^ο Πρόγραμμα Δράσης για το περιβάλλον (E.C 1977). Σε αντίθεση με το 1^ο Πρόγραμμα Δράσης, το συγκεκριμένο έχει περισσότερες αναφορές για τα Κοινοτικά Δάση, όλες, όμως, χωρίς την παραμικρή αξία, αφού είτε έχουν τη μορφή ενός απλουστευμένου ευχολογίου για την προσοχή που πρέπει να δοθεί στα δάση (E.C 1977 : 23), είτε έχουν τη μορφή της αναγνώρισης της οικονομικής αξίας των δασών ως τραπεζών γενετικού υλικού, χρήσιμου για την περαιτέρω οικονομική επέκταση της Ευρωπαϊκής οικονομίας (ibid : 25-26), είτε, τέλος, εκλαμβάνουν τη μορφή της παραπομπής σε διάφορες διεθνείς συμβάσεις προστασίας της άγριας ζωής (χωρίς ταυτόχρονα να αναφέρεται ότι προϋπόθεση ισχύος των συμβάσεων αυτών είναι η παραγωγή αντίστοιχου καθολικού και δεσμευτικού δικαίου, κάτι, δηλαδή, που στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν έχει κάνει η Κοινότης).

Έτσι, λοιπόν, παρά το γεγονός ότι τα Κοινοτικά δάση της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης υφίστανται αυτήν την περίοδο τις επιπτώσεις της όξινης βροχής (που θα αποτελέσουν αντικείμενο διεθνούς συμβάσεως δύο έτη αργότερα), και παρά το γεγονός ότι τα Κοινοτικά δάση εν γένει υπόκεινται στην καταστροφική δράση δεκάδων χιλιάδων πυρκαϊών ετησίως (Stanners & Bourdeau 1995 : 465), εν τούτοις τα Κοινοτικά όργανα αποφεύγουν να λάβουν οιοδήποτε συγκεκριμένο μέτρο δασικής προστασίας ακόμη και σε αυτό το Σχέδιο Δράσης.

Κατά το διάστημα 1978-1983, η Κοινοτική Περιβαλλοντική νομοθεσία θα αυξηθεί κατά 73 ακόμη πράξεις

κανονιστικού περιεχομένου, εκ των οποίων καμία απολύτως δεν αναφέρεται σε μέτρα προστασίας των Κοινοτικών δασών. Θα ήταν δυνατόν, βέβαια, κάποιος να ισχυρισθεί ότι η απόφαση D462/81 (E.C 1981/2), ως εγκρίνουσα τη σύμβαση A1113(01)/79 για τη διαμεθοριακή ρύπανση της ατμόσφαιρας σε μεγάλη απόσταση (E.C 1979), αποσκοπεί εμμέσως στην προστασία των δασών. Κάτι τέτοιο, φυσικά, δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, αφού η συγκεκριμένη πράξη εγκρίνει, απλώς, μία διεθνή σύμβαση, η εφαρμογή της οποίας προϋποθέτει τη μεταγενέστερη παραγωγή σχετικού δικαίου, κάτι που στην περίπτωση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων αποδεικνύεται ότι είναι δυνατόν να καθυστερήσει επί μακρό χρονικό διάστημα (βλ. υποσ. 5), με ό,τι επιπτώσεις συνεπάγεται η καθυστέρηση αυτή για τα σχετικά οικοσυστήματα. Το ίδιο, βεβαίως, ισχύει και για άλλες πράξεις, όπως, π.χ., η απόφαση D072/82, η οποία εγκρίνει τη σύμβαση A0919(01)/79 για τη διατήρηση της άγριας ζωής και του φυσικού περιβάλλοντος της Ευρώπης, αλλά η ίδια η απόφαση δε συνεπάγεται το παραμικρό έμπρακτο αποτέλεσμα για τα Κοινοτικά δάση, πράγμα που ισχύει και για την ίδια την εγκρινόμενη σύμβαση, η ισχύς της οποίας εξαρτάται (όπως έχουμε αναφέρει) από την παραγωγή μεταγενέστερου Κοινοτικού δικαίου (κάτι που η Κοινότης αποφεύγει να πράξει την περίοδο αυτή).

Σε συνέχεια αυτής της τακτικής, τα Κοινοτικά όργανα θα δημοσιοποιήσουν το 1983 το 3^ο Πρόγραμμα Δράσης για το περιβάλλον (E.C 1983/1). Αν εξαιρέσει κανείς διάφορες, ευχολογικού τύπου, διαπιστώσεις για την προστασία της οποίας πρέπει να τύχει η γλωρίδα και η πανίδα (χωρίς αναφορά σε κάποιο συγκεκριμένο μέτρο (ibid : 12)) και μία αναφορά για τα μέτρα που θα πρέπει να ληφθούν εντός του πλαισίου της προαναφερθείσας συμβάσεως A1113(01)/79 για τον περιορισμό του φαινομένου της όξινης βροχής, τότε το μόνο μέτρο που προβλέπει το Σχέδιο αυτό για τις δασικές περιοχές (αλλά όχι ειδικά γι' αυτές) είναι μία υπόσχεση για τη δημιουργία ενός δικτύου προστατευόμενων οικοτόπων (ibid : 12-13), υπόσχεση η οποία δε θα πραγματοποιηθεί παρά μόνον μετά από 10 ολόκληρα έτη με την έκδοση της Οδηγίας L043/92 (E.C 1992/1), με την οποία τίθεται σε εφαρμογή το γνωστό σχέδιο Natura 2000.

Κατά τα επόμενα δύο έτη, δηλαδή 1984 και 1985, η Κοινότης θα εκδώσει άλλες 29 πράξεις κανονιστικού περιεχομένου. Εξ όλων αυτών των πράξεων μόνον 2 αξίζουν μιάς κάποιας μνείας, αφού οι υπόλοιπες 27 είναι παντελώς άσχετες με το ζήτημα της προστασίας των Κοινοτικών δασών. Η πρώτη είναι η οδηγία L360/84 (E.C 1984/1), η οποία, ως εκδιδόμενη στη λογική της εφαρμογής της προαναφερθείσας συμβάσεως A1113(01)/79, αφορά στην μείωση των ατμοσφαιρικών εκπομπών των βιομηχανικών εγκαταστάσεων προκειμένου να μειωθεί η διαμεθοριακή και σε μεγάλη απόσταση ατμοσφαιρική ρύπανση και εκείθεν τα εξ αυτής όξινα κατακρημνίσματα. Η οδηγία αυτή επιβάλλει ένα σύστημα κρατικών αδειών προκειμένου να λειτουργήσουν οι νέες βιομηχανίες εντός ορισμένων ορίων ρυπάνσεως της ατμόσφαιρας, ενώ για τις παλαιότερες βιομηχανίες (δηλαδή

αυτές που προεκάλεσαν το φαινόμενο της όξινης βροχής) προβλέπει μία σταδιακή προσαρμογή τους στα νέα επιτρεπτά όρια ρυπάνσεως προκειμένου να αποφευχθούν οικονομικές αναστατώσεις στη λειτουργία τους από την εισαγωγή της σχετικής αντιρρυπαντικής τεχνολογίας. Το εντυπωσιακό, εν προκειμένω, δεν έγκειται στην 5ετή καθυστέρηση (από την ημερομηνία υπογραφής της συμβάσεως) της εκδόσεως του νόμου αυτού, ούτε στον ελαστικό και ασθενή χαρακτήρα του, αλλά στο γεγονός ότι στο ευμέγεθες συλλογιστικό του νόμου δεν αναφέρεται η σκοπιμότητά της εκδόσεώς του ως προς τη δασική προστασία, αλλά πλείστοι άλλοι λόγοι, κατά κύριο λόγο οικονομικού και ανταγωνιστικού χαρακτήρος. Όλα αυτά, βέβαια, δεν αναιρούν την ωφελιμότητα του μέτρου, υποδηλώνουν, όμως, ότι τη σκέψη του Κοινοτικού νομοθέτη δεν την καθοδηγεί η προστασία των δασών, αλλά οι υποχρεώσεις που απορρέουν από την υπογραφή μιάς συμβάσεως (το ιστορικό της οποίας θα αναφερθεί στην συνέχεια) και η συνέχεια της οικονομικής ευημερίας και επέκτασης του Ευρωπαϊκού οικονομικού χώρου. Επομένως, παρά το γεγονός ότι η εφαρμογή του νόμου αυτού συνεπάγεται κάποια μακροπρόθεσμα οφέλη για τα δάση, εν τούτοις η έκδοσή του δε σηματοδοτεί και την έναρξη μιάς δασικής πολιτικής.

Η δεύτερη πράξη είναι ο κανονισμός R797/85 (Ε.Κ 1985/2). Ο νόμος αυτός δεν εκδίδεται στη βάση μιάς πολιτικής προστασίας των Κοινοτικών δασών, αλλά προκειμένου να θέσει σε εφαρμογή την, εδώ και πολύ καιρό, σχεδιαζόμενη διαρθρωτική μεταβολή της Κ.Α.Π της εποχής εκείνης. Επομένως δεν συνιστά την εκδήλωση μιάς δασικής πολιτικής. Ωστόσο, λαμβανομένων υπ' όψιν αφ' ενός μεν μιάς σειράς προβλέψεων και αναφορών σχετικών με τα δάση που εμπεριέχονται τόσο στο σκεπτικό του, όσο και στις επί μέρους διατάξεις του, αφ' ετέρου δε της στενής σχέσεώς του με την αναδιάρθρωση των Κοινοτικών πολιτικών, που είχε ως αποτέλεσμα (μεταξύ άλλων) και την εκκόλαψη μιάς Κοινοτικής «Δασικής Πολιτικής», κρίνεται σκόπιμο η εξέταση του συγκεκριμένου νόμου να γίνει σε άλλο σημείο του παρόντος άρθρου.

Τέλος, το 1986 η Κοινότητα, μεταξύ των 20 πράξεων κανονιστικού περιεχομένου (σχετικών με την προστασία του περιβάλλοντος) που θα εκδώσει κατά το έτος αυτό, θα εκδώσει και τις πρώτες δύο πράξεις που αναφέρονται σαφώς και αποκλειστικώς στην προστασία των δασών. Πρόκειται περί του κανονισμού R3528/86 (Ε.Κ 1986/1), με τον οποίον εγκαθίσταται ένα δίκτυο παρατηρητηρίων καταγραφής της ατμοσφαιρικής ρύπανσης των δασικών περιοχών, και του κανονισμού R3529/86 (Ε.Κ 1986/2), με τον οποίον οργανώνεται και χρηματοδοτείται μία υποδομή πρόληψης και αντιμετώπισης των δασικών πυρκαϊών.

Αν και οι νόμοι αυτοί θα σχολιασθούν σε άλλο σημείο του παρόντος άρθρου, εν τούτοις γεννάται ένα διττό ερώτημα. Γιατί η Κοινότητα επί 30 συνεχή έτη λειτουργίας των Κοινοτικών θεσμών και επί 16 συνεχή έτη εκδηλώσεως της λεγόμενης Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής δεν είχε

καμία απολύτως πρόβλεψη για την προστασία των Κοινοτικών δασών; Και γιατί αρχίζει να ενδιαφέρεται για το δάσος ειδικά από το 1986 και εντεύθεν; Το διττό αυτό ερώτημα δεν έχει αντιμετωπισθεί από τη διεθνή επιστημονική βιβλιογραφία και το παρόν άρθρο αποσκοπεί στο να παράσχει ένα ισχυρό ερμηνευτικό πλαίσιο που θα καλύπτει τις ανάγκες μιάς ικανοποιητικής απαντήσεώς του.

2. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΑΠΟΥΣΙΑΣ ΜΙΑΣ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ ΔΑΣΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Τα αίτια της προαναφερθείσης χαρακτηριστικής απουσίας μιάς πολιτικής προστασίας των Κοινοτικών δασών είναι πολλά και, ως επί το πλείστον, συναφή με τη δομή των Κοινοτικών θεσμών.

Κατ' αρχήν θα πρέπει να επισημανθεί ότι οι ίδιοι οι Κοινοτικοί θεσμοί συγκροτούνται στη λογική της μεταπολεμικής και ψυχροπολεμικής οργανώσεως του κόσμου και περιφερειοποίησεως της Δυτικής Ευρώπης. Οι σκοποί τους είναι και πολιτικοί, αλλά κατά κύριο λόγο είναι οικονομικοί. Η Δυτική Ευρώπη εντός του πλαισίου της ψυχροπολεμικής πόλωσης πρέπει να έχει μία, κατά το μάλλον ή ήττον, ενιαία πολιτική τοποθέτηση απέναντι στις βασικές πολιτικές επιλογές της Αμερικανικής ηγεμονίας και ένα πολιτικό κλίμα που να επιτρέπει τη συνύπαρξη μεταξύ εθνών που μέχρι πρότινος αλληλοκατεστρέφοντο εντός του πλαισίου του Β Παγκοσμίου πολέμου. Επιπλέον, οι οικονομίες των επί μέρους Δυτικοευρωπαϊκών χωρών θα έπρεπε να έχουν μία εναρμόνιση και μία στόχευση προς το νεωτεριστικό στόχο της ανάπτυξης⁶ και της μεταπολεμικής ανασυγκρότησης. Σήμερα, γίνεται ευρύτερα αποδεκτό ότι τόσο η πολιτική, όσο και η οικονομική εναρμόνιση και ολοκλήρωση του Δυτικοευρωπαϊκού χώρου άρχισαν να επιβάλλονται με τους οικονομικούς και πολιτικούς όρους και προϋποθέσεις της αποδοχής της οικονομικής βοήθειας του Σχεδίου Marshall (βλ. Milward 1984 : 70 [και σε άλλα σημεία], Barbezat 1997, Bruss 1997 : 127), οι χρηματοδοτήσεις του οποίου προϋπέθετον επίσης τόσο την περιφερειοποίηση του Δυτικοευρωπαϊκού χώρου, όσο και τη σταδιακή μείωση της εθνικής κυριαρχίας των χωρών που θα τις ελάμβαναν μέσω μιάς διαδικασίας οικονομικής ολοκληρώσεως, στόχοι που επετεύχθησαν σταδιακώς με τη συγκρότηση μιάς σειράς υπερεθνικών θεσμών ποικίλλουσας σκοπιμότητος και κατευθύνσεως (π.χ., NATO, OECD, κ.λ.π), οι κυριότεροι και σημαντικότεροι των οποίων απεδείχθησαν οι Κοινοτικοί θεσμοί (Ε.Ο.Κ., Ε.Κ.Α.Χ., Ε.Κ.Α.Ε).

Όμως, θεσμοί, που συγκροτούνται εντός αυτού του κλίματος των πολιτικών, οικονομικών και στρατιωτικών σκοπιμοτήτων και διεθνών σχέσεων και εντός ενός πλαισίου εξαιρετικά ισχυρών κοινωνικών και οικονομικών καταναγκασμών (όπως ήταν αυτοί που απέρρεον από τις καταστρο-

⁶ Πρίν τον Β Παγκόσμιο πόλεμο η έννοια της ανάπτυξης (development) δεν χρησιμοποιείται (βλ., π.χ., Αγγελόπουλος 1989 : 37).

φές του Β Παγκοσμίου πολέμου και της αναγκαιότητας της ανασυγκροτήσεως), είναι αδύνατον να έχουν ευαισθησίες για τη Φύση. Και αυτό είναι κάτι που αποτυπώνεται με απόλυτη σαφήνεια στα κείμενα των Ιδρυτικών Συνθηκών των επί μέρους Κοινοτικών θεσμών, τα οποία διατυμπανίζουν ότι ο σκοπός της δημιουργίας τους είναι η αέναος οικονομική ανάπτυξη και η συνακόλουθος άνοδος του βιοτικού επιπέδου των επί μέρους Ευρωπαϊκών λαών (βλ. π.χ., Συνθήκη ΕΟΚ, άρθρο 2, Ε.Σ 1987/5 : 125) Για το σκοπό αυτό, είναι πολλά αυτά που προβλέπουν οι Ιδρυτικές Συνθήκες. Εκείνο για το οποίο δεν υπάρχει καμία απολύτως πρόβλεψη είναι η προστασία του περιβάλλοντος και της Φύσεως.

Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι δεν ήταν δυνατόν να αναθεωρηθούν οι Συνθήκες προς την κατεύθυνση αυτή (όπως και έγινε μετά από 30 χρόνια περίπου), ούτε ότι η εφαρμογή των προβλεπόμενων τους δεν επέτρεπε τη χρήση ειδικών νομικών διεξόδων προκειμένου να προστατευθεί το περιβάλλον και η Φύση (όπως και έγινε, αργότερα βέβαια, με τη συστηματική επίκληση, π.χ., του άρθρου 235 της Συνθήκης ΕΟΚ). Σημαίνει, όμως, αφ' ενός μεν ότι η προστασία της Φύσεως δεν ήταν ποτέ η πρώτη προτεραιότητα των Κοινοτικών οργάνων, αφ' ετέρου δε ότι στο βαθμό που το ιδεολογικό και εννοιολογικό υπόβαθρο των Κοινοτικών θεσμών συνεκροτήθη περίξ των εννοιών της διαρκούς οικονομικής ανάπτυξης και της υλικής ευημερίας των Ευρωπαίων πολιτών, τότε στον ίδιο βαθμό η οποία πολιτική απέρρευε από τους θεσμούς αυτούς μοιραία θα είχε ένα περιεχόμενο συναφές με το υπόβαθρο αυτό, ανεξαρτήτως του επιθετικού προσδιορισμού της πολιτικής αυτής. Και οι δύο αυτές επιστημονικές (χαμηλή προτεραιότητα της προστασίας του περιβάλλοντος και οικονομικός υπερκαθορισμός ακόμη και της περιβαλλοντικής πολιτικής) τεκμηριώνονται με σαφήνεια από πολλές πλευρές.

Έτσι, π.χ. σε ένα επίπεδο πολιτικής και διαχείρισης, των περιβαλλοντικών ζητημάτων παρουσιάζεται το παράδοξο φαινόμενο της συγκροτήσεως της καθ' ύλην αρμόδιας για θέματα περιβάλλοντος Γενικής Διευθύνσεως (της 11^{ης}) με μία 12ετή καθυστέρηση σε σχέση με την εμφάνιση της Κοινοτικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας και της αντίστοιχης πολιτικής. Η 11^η Γ.Δ/ση δεν θα συγκροτηθεί παρά μόνον το 1981, δηλαδή μετά τη δημοσίευση δεκάδων πράξεων κανονιστικού περιεχομένου σχετικών με την προστασία του περιβάλλοντος και μετά τη δημοσίευση δύο Σχεδίων Δράσεως για το περιβάλλον. Οπότε, το ερώτημα που τίθεται σε αυτή την περίπτωση είναι ποιός όλων αυτών τον καιρό ήταν υπεύθυνος για τη σύνταξη των σχετικών περιβαλλοντικών νόμων και για τη χάραξη των σχετικών περιβαλλοντικών πολιτικών; Και εάν η απάντηση σε αυτό το ερώτημα παραπέμπει σε διάφορους τεχνοκράτες του Κοινοτικού οικονομικού σχεδιασμού (και δεν υπάρχει κάτι που να υποδηλώνει το αντίθετο), τότε αντιλαμβάνεται κανείς ότι δεν είναι δυνατόν να γίνεται λόγος για ενδιαφέρον πρώτης προτεραιότητας σε ό,τι αφορά στο περιβάλλον και τη Φύση, αφού οι τεχνοκράτες αυτοί

ήταν υποχρεωμένοι εκ των Συνθηκών να προσλαμβάνουν, να αναλύουν και να προσδιορίζουν την πραγματικότητα με όρους οικονομικής ανάπτυξης και υλικής ευημερίας. Μία απλή ανάγνωση όλων των ετήσιων εκθέσεων της Επιτροπής (τουλάχιστον της περιόδου 1967-1986) δεν επιτρέπει καμία αμφιβολία επ' αυτού.

Εν συνεχεία, ο ίδιος ο όγκος της Κοινοτικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας πείθει περί του ελάσσονος του ενδιαφέροντος των Κοινοτικών οργάνων επί του ζητήματος της προστασίας του περιβάλλοντος και της Φύσεως. Επί 25 συναπτά έτη (1970-1994) εκδηλώσεως της Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής, το σύνολο των πράξεων κανονιστικού περιεχομένου που ετέθησαν σε εφαρμογή από την Επιτροπή και το Συμβούλιο φθάνουν μόλις στις 404 πράξεις. Για να γίνει αντιληπτό το πόσο μικρό είναι το μέγεθος αυτό, τότε αρκεί να αναφερθεί αφ' ενός μεν ότι την ίδια περίοδο η εφαρμογή της Κ.Α.Π απαιτήσε την έκδοση πολλών χιλιάδων νόμων, αφ' ετέρου δε ότι ο αριθμός αυτών των 404 πράξεων είναι ίσως με το 60% (περίπου) των πράξεων που τα Κοινοτικά όργανα νομοθετούν μόνον σε ένα έτος⁷. Μάλιστα, αν από τις 404 προαναφερθείσες πράξεις κανονιστικού περιεχομένου αφαιρέσουμε μια σειρά πράξεων, οι οποίες δεν έχουν ως σκοπό να ρυθμίσουν τις ιδιωτικές και δημόσιες συμπεριφορές απέναντι στο περιβάλλον και τη Φύση, αλλά αποσκοπούν σε διάφορες, διοικητικού μάλλον χαρακτήρος, παρεμβάσεις (π.χ., χρηματοδοτήσεις ερευνητικών προγραμμάτων, χρηματοδοτήσεις τεχνικών έργων, κ.λ. π), τότε ο πραγματικός αριθμός των πράξεων της Κοινοτικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας μιάς ολόκληρης 25ετίας μειώνεται περίπου στις 320 πράξεις, αριθμός που ισοδυναμεί με το 47% των πράξεων κανονιστικού περιεχομένου που εκδίδει ετησίως η Επιτροπή. Και αν το μέγεθος της νομοπαραγωγής επί ενός συγκεκριμένου πεδίου συνιστά και ένα μέτρο του αντίστοιχου ενδιαφέροντος του νομοθέτη (δηλαδή, εν προκειμένω των Κοινοτικών οργάνων) για το πεδίο αυτό, τότε είναι ευχερές να αντιληφθεί κανείς σε τι προτεραιότητα έθετε επί μακρόν η Κοινότης την προστασία του περιβάλλοντος και της Φύσεως.

Ο συλλογισμός αυτός επιρρνώνεται ισχυρώς κι από διάφορες μελέτες που έχουν γίνει σχετικά με την εστίαση του πολιτικού και διαχειριστικού ενδιαφέροντος των Κοινοτικών οργάνων. Έτσι, π.χ., από στοιχεία που παραθέτει ο J. McCormick (1996 : 127) προκύπτει το συμπέρασμα ότι, από το σύνολο των συσκέψεων του Συμβουλίου της περιόδου 1967-80, αυτές που είχαν ως αντικείμενο το περιβάλλον ανήλθαν μόνον στο 2,8% του συνόλου. Και από στοιχεία που παραθέτει, για το ίδιο ζήτημα, ο J.M. Van den Bos (1994 : 21) για την περίοδο 1980-1988 προκύπτει το συμπέρασμα ότι το Συμβούλιο απασχολήθη με την προστασία του περιβάλλοντος μόνον στο 3,8% των συσκέψεών του. Τα ζητήματα που μονοπώλησαν το ενδιαφέρον του Συμβουλίου, δηλαδή του κατ' εξοχήν πολιτικού οργάνου των Κοινοτήτων, καθ' όλη την περίοδο 1967-1988, ήταν συναφή

⁷ Ο J. McCormick (1996 : 116) εκτιμά ότι ετησίως η Επιτροπή παράγει περίπου 680 πράξεις κανονιστικού περιεχομένου.

με το κεντρικό ιδεολογικό και εννοιολογικό υπόβαθρο των Κοινοτήτων, δηλαδή η Κ.Α.Π και η οικονομική επέκταση. Η προστασία του περιβάλλοντος και της Φύσεως, παρά την έντονη σχετική προπαγάνδα για τη σημασία τους, δεν ήταν για το Συμβούλιο παρά ένα μικρό διάλειμμα από τις βασικές επιδιώξεις του.

Και εάν η χαρακτηριστική καθυστέρηση της ιδρύσεως της καθ' ύλην αρμόδιας επί ζητημάτων περιβάλλοντος Γενικής Διευθύνσεως, το εξαιρετικά μικρό μέγεθος της περιβαλλοντικής νομοθεσίας και το ελάχιστο μέγεθος του ενδιαφέροντος του Συμβουλίου για την προστασία του περιβάλλοντος και της Φύσεως αποτελούν ένα (μόνον) μέρος της επιχειρηματολογίας που προσδιορίζει την πραγματική σειρά της προστασίας του περιβάλλοντος και της Φύσεως στην ατζέντα προτεραιοτήτων των Κοινοτικών οργάνων, τότε η στενή σχέση της Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής με το οικονομικό περιεχόμενο ιδεολογικό και εννοιολογικό υπόβαθρο των Κοινοτήτων τεκμηριώνεται απόλυτα από μία απλή ανάγνωση των επί μέρους Κοινοτικών Σχεδίων Δράσεως για το περιβάλλον.

Πράγματι, αν κανείς μελετήσει προσεκτικά το σκεπτικό του 1^{ου} Σχεδίου Δράσεως για το περιβάλλον (Ε.Κ 1973), τότε αντιλαμβάνεται ευχερώς ότι η πρώτη αυτή περιβαλλοντική πολιτική χαράσσεται όχι για την προστασία της Φύσεως καθ' εαυτής, αλλά επειδή τα Κοινοτικά όργανα διαβλέπουν ότι η μέχρι τότε αναπτυξιακή πορεία είχε διαταράξει ισχυρώς τους όρους και τις προϋποθέσεις συγκροτήσεως αυτής καθ' εαυτής της ανάπτυξης. Μέριμνά τους, λοιπόν, είναι (και διατυπώνεται ως τέτοια) αφ' ενός μεν η βελτίωση των όρων και των συνθηκών διαβιώσεως και εργασίας των εργαζομένων - δηλαδή η μείωση των αποκαλούμενων «οχλήσεων» (nuisances) των αστικών κέντρων - σε μία εποχή έντονης κοινωνικής δυσαρέσκειας από την εν εξελίξει οικονομική ύφεση εκείνης της εποχής και την αυξανόμενη ανεργία, αφ' ετέρου δε η διατύπωση ορισμένων όρων στη χρήση μιάς σειράς πόρων, που θεωρούντο (και ήταν) μεγάλης σημασίας στην ίδια την παραγωγή (αγροτική ή βιομηχανική). Όχι, όμως, η άμεση προστασία της Φύσεως. Και προς επίρρωση των, ήδη ευκρινών, αυτών διατυπώσεων στο σκεπτικό του σχεδίου, τα Κοινοτικά όργανα όχι μόνον παραπέμπουν την αντιμετώπιση του συνόλου των ζητημάτων που θεωρούν ως επιβάρυνση του περιβάλλοντος (δηλαδή των αστικών κέντρων και των ανθρωπογενών παραγωγικών οικοσυστημάτων) στο μέλλον (αφού δηλώνουν μία γενικευμένη άγνοια ως προς τα αίτια που την προκαλούν), αλλά, ακόμη περισσότερο, σπεύδουν να συμπεριλάβουν σε αυτή την πρώτη πολιτική διακήρυξη προστασίας του περιβάλλοντος την ίδρυση του Ιδρύματος για τη Βελτίωση των Συνθηκών Εργασίας και Διαβιώσεως (ibid : 68), ενός ζητήματος παντελώς μεν άσχετου με την προστασία της Φύσεως, χρήσιμου, ωστόσο, εργαλείου προπαγάνδας σε μία εποχή έντονης (και πολλαπλώς εκφραζόμενης) δυσαρέσκειας των εργαζομένων και ταυτόχρονα ενδεικτικού στοιχείου του κοινωνικόοικονομικού υπερκαθορισμού της σκέψεως των συντακτών του Σχεδίου αυτού.

Θα ήταν δυνατόν, βέβαια, να ισχυρισθεί κανείς ότι μία τέτοια προσέγγιση του ζητήματος της προστασίας του περιβάλλοντος και της Φύσεως ήταν αναμενόμενη, όχι μόνον εξ αιτίας του οικονομικού προσανατολισμού των Ιδρυτικών Συνθηκών των Κοινοτήτων και του αναγκαία αντίστοιχου τρόπου σκέψεως των στελεχών που ανέλαβαν να τις υλοποιήσουν, αλλά και της ενδεχόμενης απουσίας μιάς κάποιας πολιτικής και διαχειριστικής εμπειρίας επί συναφών θεμάτων. Ωστόσο, αν πράγματι η απουσία μιάς προηγούμενης εμπειρίας επί του ζητήματος της χαράξεως μιάς περιβαλλοντικής πολιτικής είχε μία κάποια βάση, τότε θα ήταν λογικό να αναμένει κανείς ότι τα μεταγενέστερα Σχέδια Δράσεως (τουλάχιστον αυτά που εξεδόθησαν μέχρι το 1986) θα μετέβαλον σταδιακά το χαρακτήρα τους, υπό την έννοια ότι τόσο το σκεπτικό τους όσο και οι στόχοι τους θα απεμακρύνοντο από το οικονομικό ιδεολογικό και εννοιολογικό υπόβαθρο των Ιδρυτικών Συνθηκών και θα προσέγγιζαν την έννοια της περιβαλλοντικής προστασίας με όρους προστασίας της Φύσεως καθ' εαυτής. Κάτι τέτοιο, όμως, δεν συνέβη ούτε στο 2^ο Σχέδιο Δράσεως (Ε.Κ 1977) - παρά το γεγονός ότι η στοχοθεσία του βελτιώνεται σημαντικά ως προς το 1^ο -, στο οποίο τα Κοινοτικά όργανα επαναδιατυπώνουν την άποψη ότι κατ' αρχήν η τρέχουσα Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική αποσκοπεί στο να θέσει την οικονομική επέκταση στην υπηρεσία των Ευρωπαίων πολιτών κατά τρόπο που να εξασφαλίζει στους τελευταίους τις καλύτερες συνθήκες διαβιώσεως, και ότι η ίδια η Φύση θα πρέπει να προστατευθεί στο βαθμό που παίζει έναν σημαντικό ρόλο στη συνέχεια της οικονομικής επέκτασης (ibid : 5, 6), αλλά ούτε και στο 3^ο Σχέδιο Δράσεως (Ε.Κ 1983/1). Μάλιστα, στο τελευταίο αυτό Σχέδιο τα Κοινοτικά όργανα ομολογούν κατά τον πλέον ευθύ τρόπο ότι η Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική είναι μία πολιτική η οποία θα πρέπει να συμβάλει στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας (ibid : 4 και σε άλλα σημεία) και στην βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της Κοινοτικής οικονομίας και βιομηχανίας (ibid : 5 και σε άλλα σημεία).

Στο βαθμό, όμως, που η προστασία της Φύσεως δεν ήταν σε καμία περίπτωση η πρώτη προτεραιότητα των Κοινοτικών οργάνων και στο βαθμό που η όποια περιβαλλοντική πολιτική εχαράσσεται στη λογική της διατηρήσεως των ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης του Κοινοτικού χώρου, ενσωματώνουσα, μάλιστα, το θεμελιώδες ιδεολογικό και εννοιολογικό υπόβαθρο και τις αντίστοιχες επιδιώξεις των Ιδρυτικών Συνθηκών, ήταν επόμενο να έχει ένα χαρακτήρα σπασμωδικό, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται σε μία Κοινοτική έκδοση (Ε.Κ 1990 : 3), αποσπασματικό, ατελή και αναποτελεσματικό. Και με μία τέτοια πολιτική ήταν επόμενο να λανθάνουν της ρύθμισης του Κοινοτικού νομοθέτη πολλές πλευρές της Φύσεως. Όμως, γιατί τα δάση;

Μία απάντηση επί του θέματος αυτού έχει σχέση με μία ιδιομορφία του Ευρωπαϊκού χώρου. Πράγματι, ως δάσος ορίζεται μία κοινωνία μορφών ζωής (δασικό οικοσύστημα), οι οποίες ζούν και ακμάζουν από κοινού, εντός ενός υπέρπεριπλοκου πλαισίου σχέσεων και αλληλεπιδράσεων. Μπορεί η κυρίαρχη μορφή ζωής να είναι τα δένδρα, ωστόσο τα

δενδρώδη είδη συνιστούν μόνον ένα από τα υποσυστήματα του δασικού οικοσυστήματος, αφού ένα δάσος περιλαμβάνει (υπό φυσιολογικές συνθήκες) μία μεγάλη ποικιλία όντων, όπως δένδρα, θάμνους, ποώδη φυτά, μύκητες, έντομα, ερπετά, πτηνά, θηλαστικά, κ.λ.π (Odum 1971 : 363-388, Ντάφης 1986 : 4, Parker & Corbitt 1993 : 230, Kupchella & Hyland 1989, Huggett 1998, Goldsmith & Wood 1983 : 295). Για δάσος, λοιπόν, μπορεί να γίνει λόγος μόνον όταν υπάρχουν οι επί μέρους μορφές ζωής της συγκεκριμένης κοινωνίας όντων και μόνον όταν οι μορφές αυτές διατηρούν μεταξύ τους τις σχέσεις που τις καθιστούν κοινωνία. Είναι ευνόητο ότι ένας τέτοιος προσδιορισμός του δασικού οικοσυστήματος προϋποθέτει είτε απουσία ανθρώπινων δραστηριοτήτων και παρεμβάσεων, είτε πολύ μικρή κλίμακος ανθρώπινη παρουσία (παρελθούσα και τρέχουσα).

Κατά γενική ομολογία φαίνεται ότι, με πραγματικά ελάχιστες εξαιρέσεις, τέτοιοι φυσικοί σχηματισμοί (κοινωνίες φυτών και ζώων) δεν υπάρχουν στον Ευρωπαϊκό χώρο.

Πράγματι, κατά την European Environmental Agency (Stanners & Bourdeau 1995 : 464) και το European Forest Institute (Kuusela 1994 : 101) μόνον το 1% των δασικών σχηματισμών της Ευρωπαϊκής ηπείρου είναι δυνατόν να χαρακτηρισθούν ως δάση, και από αυτό το 1% το μεγαλύτερο μέρος ευρίσκεται εκτός της Ευρωπαϊκής Ενώσεως (στη Ρωσία), τα δε πραγματικά πρωτογενή δάση ανέρχονται μόλις στο 2‰ του συνόλου των δασικών σχηματισμών (Nabuurs et al. 2001). Κατά την MCPFE⁸ (MCPFE 2003 : 34) αυτό το 1% αφορά στον Ευρωπαϊκό χώρο, μην λαμβανομένης υπ' όψιν της Ρωσικής επικράτειας.

Τα αίτια αυτής της καταστάσεως είναι πολλά. Μερικά εξ αυτών ανάγονται στις ανθρώπινες επιδράσεις επί των δασικών σχηματισμών από την αρχή ακόμη του Ολοκαίνου, ενώ φαίνεται ότι η ανάπτυξη των επί μέρους πολιτισμών του Ευρωπαϊκού χώρου (όπως και άλλων γεωγραφικών περιοχών) και η έναρξη της αγροτικής δραστηριότητας είχαν μία κατ'εξοχήν καταστρεπτική επίδραση επί των δασών (Stanners and Bourdeau 1995 : 464, Kuusela 1994 : 114-119, Roberts 1994 : 113-120, Crosby 1991 : 21-46, Grove 1995 : 17-24, Briggs and Smithson 1995 : 505-506, Larsson 2001 : 19-26, Goudsblom 1994, Murphy 1998, Sedjo et al. 1999 : 6, Bradshaw 2004, Kilian 1998, Spiecker 2003, Wohlgemuth et al. 2002, Bengtsson et al. 2000, Scarascia-Mugnozza et al. 2000). Πρακτικές μετασχηματισμού των δασικών οικοσυστημάτων, όπως εκχερσώσεις για τη διαμόρφωση καλλιεργητικών εκτάσεων, συστηματική και μεγάλη κλίμακος υλοτομία για την κάλυψη οικιστικών, ενεργειακών και πολεμικών αναγκών, πυρκαϊές για πολεμικούς και θηρευτικούς σκοπούς, αλλά και για τη διαμόρφωση βοσκοτόπων (πρακτική που σε μερικές περιοχές του Κοινοτικού χώρου, όπως η Ελλάδα, συνεχίζετο μέχρι και τη δεκαετία του '80) και επιλεκτικές μεταφυτεύσεις συγκεκριμένων ειδών, είχαν ως αποτέλεσμα τον ολοκληρωτικό μετασχηματισμό των δα-

σικών οικοσυστημάτων των αρχών του ολοκαίνου.

Ήδη, κατά το Μεσαίωνα, το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος των Ευρωπαϊκών δασών έχει αφανισθεί (Stanners & Bourdeau 1995 : 464, Kilian 1998, Nabuurs et al. 2001, Möhring 2001). Οι ξυλευτικές ανάγκες του εμπορικού καπιταλισμού και οι ενεργειακές ανάγκες των αρχών του βιομηχανικού καπιταλισμού θα υποβαθμίσουν ακόμη περισσότερο τα δασικά οικοσυστήματα και αυτός θα είναι και ο λόγος που θα διαμορφωθεί η έννοια της *sustained yield* και της επιστημονικής αντιλήψεως της δασοπονίας στα Γερμανικά κράτη του 18^{ου} αιώνας και 40 έτη αργότερα στη Γαλλία⁹ (Worster 1993 : 144-145, Kuusela 1994 : 116, Fermie & Pitkethly 1985 : 252, Wiebecke & Peters 1984, Clawson & Sedjo 1984, Lee 1984, Öckerman 1998, Farrell et al. 2000, Möhring 2001, Kennedy et al. 2001, Peck & Ottitsch 2000, Sedjo et al. 1999 : 6). Πρόκειται περί μιάς αντιλήψεως, η οποία θα κυριαρχήσει σε ολόκληρο τον κόσμο του αναπτυγμένου καπιταλισμού μέχρι και τα τέλη του 20ου αιώνας όχι από την οπτική της προστασίας της Φύσεως, αλλά στη λογική της αντιμετώπισης του δάσους ως ενός φυσικού εργοστασίου παραγωγής ξυλείας, το οποίο πρέπει να έχει πάντα ένα σταθερό ισοζύγιο παραγωγής και απόληξης βιομάζας για τις ανάγκες του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού (ibid). Στο βαθμό, μάλιστα, που η διαχείριση των δασών ενεγράφετο στον κύκλο των δραστηριοτήτων των αγροτικών πληθυσμών, ήταν επόμενο η αντίληψη αυτή να μεταλλαχθεί, προσλαμβάνουσα έννοιες και πρακτικές που θα μετασχηματίσουν σταδιακά και αυτή, καθ'εαυτή, την αγροτική παραγωγή στη λογική της ενσωματώσεως της στον κύκλο των δραστηριοτήτων του βιομηχανικού κεφαλαίου. Έτσι, λοιπόν, γιγαντιαίες δασικές εκτάσεις του Ευρωπαϊκού χώρου θα μεταλλαχθούν σε μονοκαλλιέργειες (κατά προτίμηση κωνοφόρων, λόγω της ταχύτητας αυξήσεως της βιομάζας και των μικρών απαιτήσεων των σχετικών ειδών) είτε στη λογική της αυτοδυναμίας της καλύψεως των αναγκών σε δασική ξυλεία εντός του πλαισίου της επιδιώξεως της διαρκούς ανάπτυξης, της οικονομικής επέκτασης και της βελτιώσεως του υλικού επιπέδου ζωής των επιμέρους Ευρωπαϊκών κοινωνιών, είτε στη λογική της προστασίας αυτών, καθ'εαυτών, των αγροτικών δραστηριοτήτων (π.χ., προστασία των καλλιεργητικών γαιών μέσω επιλεγμένων φυτοκαλύψεων), είτε στη λογική μιάς σειράς έμμεσων πολιτικών στηρίξεως του αγροτικού εισοδήματος (π.χ. μετατροπή οριακών καλλιεργητικών γαιών σε δασικές μονοκαλλιέργειες, ενσωμάτωση δραστηριοτήτων τουριστικής αναψυχής στον αγροτικό χώρο, κ.λ.π). Φυσικά, δεν είναι περιέργο το γεγονός ότι οι δασικές αυτές μονοκαλλιέργειες θα αντιμετωπισθούν σταδιακά όπως και κάθε άλλη μονοκαλλιέργεια, δηλαδή θα υπαχθούν στη λογική του εκμηχανισμού της δασικής παραγωγής και των ανάλογων χημικών εισροών (λιπάσματα και φυτοφάρμακα), προκειμένου να εξασφαλισθεί η διαρκώς αυξανόμενη *sustained yield* (ibid και Tisdell 1994

⁸ MCPFE: Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe.

⁹ Αν και, όπως επισημαίνεται από τη διεθνή επιστημονική βιβλιογραφία, ορισμένοι νόμοι διαχείρισης των δασών θα κάνουν την εμφάνισή τους ήδη από την εποχή του όψιμου Μεσαίωνα.

: 143-148). Είναι αξιοσημείωτο ότι η λογική της μονοκαλλιέργειας θα επικρατήσει ακόμη και σε περιπτώσεις, κατά τις οποίες το βραχυπρόθεσμο ζητούμενο δεν ήταν η δημιουργία ενός παραγωγικού «δάσους», αλλά είτε η αποκατάσταση εκτεταμένων καταστροφών της φυτοκαλύψεως (όπως, π.χ., συνέβη στην περίπτωση των σχεδίων ανασυγκροτήσεως μετά τη λήξη του Β Παγκοσμίου Πολέμου), προκειμένου να επιτευχθεί ένας ικανοποιητικός έλεγχος του υδρολογικού κύκλου, είτε η ταχεία αναδάσωση περιοχών που είχαν καταστραφεί από πυρκαϊά, προκειμένου να συγκρατηθούν τα εδάφη και να αποφευχθεί η μεταβολή της χρήσεως των σχετικών εδαφών (ibid).

Μία τέτοια αντιμετώπιση της έννοιας του δάσους είναι ευνόητο ότι έχει ορισμένες επιπτώσεις. Κατ'αρχήν, η σταδιακή μετατόπιση της έννοιας του δάσους από το επίπεδο της υπερπερίπλοκης κοινωνίας εμβίων όντων στο επίπεδο του εργοστασίου παραγωγής ξυλείας είχε ως αποτέλεσμα, όχι μόνον μία άνευ προηγουμένου απώλεια της βιοποικιλότητας του Ευρωπαϊκού χώρου, αλλά, επιπλέον, τόσο την κατακόρυφη αύξηση της ευπάθειας των επί μέρους δασικών σχηματισμών απέναντι σε μία μεγάλη σειρά εντόμων και ασθενειών, όσο και την μείωση της τροφικής ικανότητας των δασικών εδαφών, κάτι που έχει μία επιπλέον δευτερογενή επίπτωση τόσο στη βιοποικιλότητα, όσο και στην ανθεκτικότητα των δασικών ειδών, ειδικώς αν ληφθούν υπ' όψιν και παράγοντες σχετικοί με τη ρύπανση της ατμόσφαιρας (Spiecker 2003, Wulf 2003, Farrell et al. 2000, Östlund 1998, Öckerman 1998, Kilian 1998, Bradshaw 2004, Bengtsson et al. 2000, Larsson 2001 : 19-26, OECD 2001 : 121-142, Tisdell 1994).

Ωστόσο, η κύρια επίπτωση της επί μακρόν εφαρμοσθείσας αυτής διαχειριστικής πρακτικής των δασών είναι αυτή που συνδέεται με την αντίληψη για το δάσος που συγκροτείται τόσο στο επίπεδο των εθνικών και Κοινοτικών κέντρων διαμορφώσεως πολιτικών και λήψεως αποφάσεων, όσο και στο επίπεδο αυτών καθ'εαυτών των επί μέρους κοινωνιών. Γιατί, όπως ευκόλως καθίσταται κατανοητό, όταν επί σειρά πολλών δεκαετιών επικρατεί σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, ακαδημαϊκό και διοικητικό επίπεδο η αντίληψη του δάσους ως ενός φυσικού εργοστασίου παραγωγής βιομηχανικής ξυλείας και καύσιμης πρώτης ύλης, τότε είναι ευνόητο ότι για την τεχνοκρατική γραφειοκρατία των Κοινοτικών οργάνων το δάσος δεν μπορεί παρά να ήταν κάτι μεταξύ μιάς άλλης καλλιέργειας - που ως μη εντασσομένη στην παραγωγή τροφίμων ετίθετο αυτομάτως και εκτός προβλέψεων Κ.Α.Π - και ενός πεδίου άσκησης μιάς βιομη-

χανικής δραστηριότητας, παρεμφερούς, ενδεχομένως, με τη βιομηχανική εξορυκτική δραστηριότητα. Και αυτό δεν είναι ένα κάποιο σχήμα λόγου, ούτε κάποια δική μας αυθαίρετη τοποθέτηση. Είναι η ίδια η πραγματικότητα.

Έτσι, π.χ., αν εξετάσουμε την οπτική με την οποία προσεγγίζει το European Forest Institute - ένας φορέας που συνεκροτήθη το 1993 από την οργάνωση των Ευρωπαϊκών γαιοκτημόνων¹⁰ με την υποστήριξη της Επιτροπής - την έννοια του δάσους σε μία πρώτη έκθεσή του (Kuusela 1994), τότε θα διαπιστώσουμε ότι αυτή είναι διαυγέστατα οικονομική, αφού ο συγγραφέας της όχι μόνον ασχολείται με τα «παραγωγικά» δάση και τη «δασική παραγωγή», αλλά, επιπλέον, αποφαινεται και για το υγιές των Ευρωπαϊκών δασών μέσα από τις εκτιμήσεις της αυξήσεως της σχετικής βιομάζας. Μπορεί, βέβαια, σε κάποια - ελάχιστα - σημεία να γίνεται λόγος για την πραγματική έννοια του δάσους και τα συναφή προβλήματα, αλλά το σύνολο της εκθέσεως προορίζεται στο να δώσει κάποιες απαντήσεις στους διαχειριστές του οικονομικού σχεδιασμού του Ευρωπαϊκού χώρου και όχι στο να περιγράψει τη βιολογική κατάσταση των επί μέρους δασικών οικοσυστημάτων. Και αυτή δεν είναι μία μεμονωμένη άποψη ενός κάποιου - διόλου τυχαίου - συντάκτη της εκθέσεως του προαναφερόμενου φορέως, αλλά μία αντίληψη που συνεχίζει να εκφράζεται κατά δυναμικό τρόπο ακόμη και στις ημέρες μας. Έτσι, π.χ., οι T.J.Peck και A. Ottitsch - στελέχη του European Forest Institute - θα δημοσιεύσουν το 2000 ένα άρθρο τους (Peck and Ottitsch 2000), στο οποίο το δάσος προσεγγίζεται από την οπτική του φυσικού εργοστασίου παραγωγής ξυλείας, παρά το γεγονός ότι συγγραφείς του αναφέρονται σε κάποιο σημείο για μία νέα αντίληψη της διαχειρίσεως δάσους από την οπτική του οικοσυστήματος (πρόκειται περί του sustainable managent του δάσους).

Οι αντιλήψεις αυτές δεν θα πρέπει να εκληφθούν ως αποσπασματικές και τυχαίες, όχι μόνον γιατί το European Forest Institute είναι το επιστημονικό όργανο μιάς πολύ ισχυρής ομάδας συμφερόντων που έχει τη δυνατότητα να εκφράζεται στο επίπεδο των Κοινοτικών οργάνων (βλ. υποσ. 10), αλλά και γιατί αυτή η ομάδα συμφερόντων σε ψήφισμά της σχετικό με την Ευρωπαϊκή δασοκομική πολιτική (EPG 6/95, 12.12.1995) αφ'ενός μεν εκφράζει τη διαυγέστατα οικονομική αντίληψή της για το δάσος, αφ' ετέρου δε διατυπώνει την κάθετη αντίθεσή της στην ανάπτυξη οποιασδήποτε Κοινοτικής πολιτικής για τη δασοκομία (κάτι που έχει άμεση επίπτωση στη μορφή και τον χαρακτήρα των Κοινοτικών δασών). Και στο βαθμό που η ομάδα αυτή τυγχάνει της υποστηρίξεως της Ευρωπαϊκής

¹⁰ Η οργάνωση αυτή είναι η European Landowners Organization (ELO). Πρόκειται περί μιάς ομάδος ισχυρών συμφερόντων περίξ της ιδιοκτησίας της γης, η οποία υφίσταται από το 1972 και η οποία παραδέχεται - στην ιστοσελίδα της (www.elo.org) - ότι με-τέρχεται της πρακτικής του lobbying, προκειμένου να προωθήσει τα συμφέροντά της και τις αντιλήψεις της εντός των κόλπων της Ευρωπαϊκής Ενώσεως. Το ζήτημα της δράσεως των ομάδων συμφερόντων και της σημασίας τους στο επίπεδο της διαμορφώσεως των Κοινοτικών πολιτικών και αποφάσεων είναι κάτι που έχει σχολιασθεί ιδιαίτερος τόσο στη διεθνή βιβλιογραφία (π.χ., Koh-ler-Koch 1996, Mazey 1996, Christiansen 1996, Mazey & Richardson 1996, Crouch & Menon 1997), όσο και στο επίπεδο των Κοινοτικών οργάνων (π.χ., Galle 1992, Collins 1995, Ford 1995). Σήμερα, αναγνωρίζεται στις ομάδες αυτές (ιδίως στις πολύ ισχυρές) όχι μόνον δυνατότητα συνδιαμορφώσεως συγκεκριμένων εξατομικευμένων αποφάσεων σε ζητήματα πολιτικών και νομοθεσίας, αλλά ακόμη και δυνατότητα μεταβολής αυτής, καθ'εαυτής, της δομής των Κοινοτικών θεσμών. Είναι ευνόητο, βέβαια, ότι στο βαθμό που μία τέτοια ομάδα συμφερόντων αποφασίζει τη συγκρότηση ενός Ινστιτούτου Δασικών Ερευνών με την υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, τότε οι απόψεις του Ινστιτούτου αυτού - δηλαδή του European Forest Institute - θα έχουν μία ιδιαίτερη βαρύτητα στο επίπεδο της Κοινοτικής δασικής πολιτικής.

Επιτροπής στη συγκρότηση του επιστημονικού οργάνου της - δηλαδή του οργάνου εκείνου που θα νομιμοποιήσει με επιστημονικό τρόπο τις επιδιώξεις της -, τότε αντιλαμβάνεται κανείς και την επιρροή της στο ζήτημα των σχετικών Κοινοτικών πολιτικών.

Αν τώρα λάβουμε υπ' όψιν και το ιδιοκτησιακό καθεστώς των Κοινοτικών δασών, σύμφωνα με το οποίο άνω του 50-60% των Κοινοτικών δασών (κατά μέσον όρο) είναι ιδιωτικά και βιομηχανικά δάση (Stanners and Bourdeau 1995 : 470, MCPFE 2003 : 47, Kuusela 1994 : 38-41, Nabuurs et al. 2001, E.C 2005 : 2) και ότι το ποσοστό αυτό σε ορισμένες χώρες με σημαντική παρουσία στη σύνθεση της Επιτροπής και του Ευρωκοινοβουλίου (όπως, π.χ. είναι η Γαλλία, η Αγγλία, η Ιταλία ή Ισπανία) και με ακόμη πιο ισχυρή παρουσία στις πάσης φύσεως συμβουλευτικές Επιτροπές (όπου ο αριθμός των αντιπροσώπων καθορίζεται στη βάση του πληθυσμού των Κοινοτικών χωρών) ενδέχεται να φθάνει ακόμη και το 75%, τότε καθίσταται αντιληπτό ότι τα πάσης φύσεως ιδιωτικά συμφέροντα που έχουν την άνεση και την ισχύ να εκφράζονται τόσο μέσα στους επί μέρους εθνικούς κρατικούς μηχανισμούς - δηλαδή στο υπόβαθρο διαμορφώσεως της «Κοινοτικής» ιδέας - όσον και σε αυτά, καθ'εαυτά, τα Κοινοτικά όργανα (= lobbying), είναι επόμενο ότι θα έχουν και τη δυνατότητα όχι μόνον να διατηρούν ζώσα την οικονομική αντίληψη του δάσους, αλλά και να ανθίστανται στην ανάπτυξη κάθε πολιτικής και κάθε μέτρου κανονιστικού χαρακτήρος που θα ήρχετο σε αντίθεση με την αντίληψη αυτή, αφού, όπως επισημάνουν διάφοροι μελετητές των Ευρωπαϊκών θεσμών (π.χ., Majone 1996), η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είναι αδύνατον να εκφράσει τη νομοθετική πρωτοβουλία της, αν προηγουμένως δεν έχει υπάρξει η σύμφωνη γνώμη ορισμένων εκ των χωρών αυτών και μιάς σειράς «συμβουλευτικών» Επιτροπών.

Εξ άλλου, αν εξετάσουμε την αντίληψη που έχει για το δάσος η European Environmental Agency - δηλαδή ο πλέον αμιγώς περιβαλλοντικός φορέας των Κοινοτικών θεσμών -, τότε θα διαπιστώσουμε ότι ο φορέας αυτός διαμορφώνει την αντίληψη αυτή από δεδομένα που αναφέρονται «σε κάθε έκταση με μία κάλυψη από τις κορυφές των δένδρων (ένα μέτρο της πυκνότητας των δένδρων) ανώτερη του 20% της επιφάνειας του εδάφους, με δένδρα να υπερβαίνουν τα 7 m και ικανά να παράγουν ξύλο» (Stanners & Bourdeau 1995 : 465). Μπορεί σε πολλά σημεία οι συντάκτες της πρώτης αυτής - και πασίγνωστης - εκτιμήσεως του Ευρωπαϊκού περιβάλλοντος να αναφέρονται στην έννοια της βιοποικιλότητας και στην ορθή (από επιστημονική άποψη) έννοια του δάσους, ωστόσο είναι εμφανές το σκληρό - και οικονομικής προελεύσεως - υπόβαθρο στο οποίο εδράζεται και διαμορφώνεται ακόμη και η πλέον αμιγώς «οικολογική» Κοινοτική αντίληψη για το δάσος στο επίπεδο των επίσημων φορέων, εντός των κόλπων των οποίων συγκροτούνται και οι ιδέες

που θα εργαλειοποιηθούν στη συνέχεια από την πολιτική εξουσία, δηλαδή τη μόνη αρμόδια εξουσία συνθέσεως και εφαρμογής μιάς πολιτικής προστασίας.

Τα πράγματα καθίστανται πλέον ευκρινή στην περίπτωση της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής (ΟΚΕ), δηλαδή του πλέον ισχυρού συμβουλευτικού οργάνου των Κοινοτικών θεσμών με αποφασιστικό ρόλο τόσο στο σχεδιασμό των Κοινοτικών νόμων, όσο και αυτών καθ'εαυτών των Κοινοτικών πολιτικών. Σε μία σχετικά πρόσφατη γνωμοδότησή της, η ΟΚΕ γνωστοποιεί στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή ότι θεωρεί «...σκόπιμο να αναπτυχθεί η οικονομική εκμετάλλευση των δασών με σεβασμό προς το περιβάλλον, κατά τρόπο ώστε να δημιουργηθούν θέσεις απασχόλησης στον αγροτικό τομέα και στις βιομηχανίες του δασικού τομέα...» (sic, Δελτίο ΕΕ 4-1997), ενώ ακόμη πιο πρόσφατα θα εκφράσει την άποψη ότι «...the forestry strategy... requires more focus on promoting the commercial exploitation of forests and on profitability, competitiveness and employment in the forest sector...» (E.C 2006 : 5)¹¹. Τις απόψεις αυτές φαίνεται να συμμαρμύζει πλήρως το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το οποίο σε ψήφισμά του της 30ης Ιανουαρίου 1997 αναφέρει ότι: «...έχοντας υπόψη τη σημασία του δασικού τομέα ως πηγής απασχόλησης και ευημερίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το Κοινοβούλιο εκτιμά ότι η εμπορική χρήση των δασών θα πρέπει να αποτελέσει προτεραιότητα της δασικής στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης...» (sic, E.C 1997). Βεβαίως, το ψήφισμα κάνει λόγο και για την πολυλειτουργικότητα των δασών, καθώς και για την ανάγκη μιάς οικολογικής αειφορίας, ωστόσο η οικονομική πρόσληψη της εννοίας του δάσους είναι όχι μόνον ευδιάκριτη, αλλά και κυρίαρχη. Αν αυτές οι αντιλήψεις εκφράζονται κατά την περίοδο 1997-2006, δηλαδή κατά την «αειφορική» περίοδο των Κοινοτικών θεσμών, τότε είναι εύκολο να αντιληφθεί κανείς τις αντιλήψεις των προγενεστέρων περιόδων και δή της περιόδου αναφοράς της παρούσης εργασίας.

Τέλος, η οικονομική αντίληψη της εννοίας του δάσους εκφράζεται κατά σαφή τρόπο και στο μεγαλύτερο μέρος της Κοινοτικής δασικής νομοθεσίας (που θα εξετάσουμε στην συνέχεια του παρόντος άρθρου), η οποία αρχίζει να κάνει την εμφάνισή της από το 1986 και εντεύθεν ως έκφραση μιάς άτυπης Κοινοτικής «δασικής πολιτικής», αφού στις περισσότερες των περιπτώσεων τα προτεινόμενα μέτρα όχι μόνον έχουν μία οικονομική αιτιολογία ως προς το σκεπτικό της αποφάσεώς τους, αλλά και μία οικονομική σκοπιμότητα ως προς τους στόχους τους. Άλλωστε, δεν είναι τυχαίο ότι στις ετήσιες εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τα πεπραγμένα στον Κοινοτικό χώρο η αναφορά για τα δάση δεν γίνεται στο Τμήμα «Περιβάλλον», αλλά στο Τμήμα «Γεωργία» (βλ., π.χ., C.E.C 1998 Τμήματα 18 & 21 (§ 602-604)).

Συμπερασματικά, λοιπόν, οι Κοινοτικοί θεσμοί επέδειξαν μία συστηματική και ενδεικτική αδιαφορία για τα Κοι-

¹¹ Σημειώνεται ότι η Ο.Κ.Ε θα εκφέρει αυτή την άποψη σε ένα κείμενο, το οποίο κατακλύζεται από τις έννοιες της sustainability και του sustainable management των δασών. Οι έννοιες αυτές θα πρέπει (κατά τη γνώμη μας) να εκληφθούν ως απλά ρητορικά σχήματα, γιατί, βέβαια, είναι προφανές ότι δεν είναι δυνατόν σε ένα δασικό σχηματισμό να έχει κανείς εμπορευματικές και βιο-μηχανικές δραστηριότητες, εγκαταστάσεις αναψυχής και τουρισμού (= πολυλειτουργικότητα) και παρ' όλα αυτά ο σχηματισμός αυτός να συνιστά δάσος.

νοτικά δάση όχι μόνον γιατί το ιδεολογικό και εννοιολογικό υπόβαθρό τους διεμόρφωνε κατά νομοτελειακό τρόπο τους ανάλογους μηχανισμούς προσλήψεως και αναλύσεως της πραγματικότητας, ούτε μόνον γιατί το περιεχόμενο και η αποτελεσματικότητα της όποιας Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής και της αντίστοιχης νομοθεσίας δεν ανταπεκρίνεται ούτε στο ελάχιστο του μεγέθους της «εικόνας» τους που έχει διαχυθεί στις επί μέρους Κοινοτικές κοινωνίες, αλλά, επίπλέον, και γιατί δεν υπήρχε εκ των πραγμάτων αντικείμενο προστασίας τόσο στο επίπεδο του περιεχομένου - δηλαδή δάσος πραγματικό -, όσο και στο επίπεδο της αντίληψης αυτού καθ' εαυτού του δάσους, αφού οσάκις εγένετο λόγος περί δάσους, η προσλαμβανόμενη εικόνα ήταν αυτή του χαρτοπολτού, της χρηστικής ξυλείας και της καύσιμης πρώτης ύλης.

Εν προκειμένω, αξίζει να σημειωθεί ότι η πρώτη διαφοροποιημένη πολιτική βούληση για τα Ευρωπαϊκά (και όχι τα Κοινοτικά) δάση - η οποία βασίζεται σε μία διαφοροποιημένη αντίληψη του δάσους - θα εκφρασθεί για πρώτη φορά τον Δεκέμβριο του 1990 εντός του πλαισίου των εργασιών της 1st Ministerial Conference for the Protection of Forests in Europe (Strasbourg, 18.12), όπου για πρώτη φορά γίνεται λόγος για την αξία της δασικής βιοποικιλότητας και της ανάγκης προστασίας και διατηρήσεώς της, καθώς και της εφαρμογής μιάς νέου τύπου (sustainable) διαχειρίσεως των δασών, όχι από την οπτική της sustained yield, αλλά από την οπτική της αντιμετώπισεως του δάσους ως οικοσυστήματος. Η πολιτική αυτή πρωτοβουλία και η αντιστοίχως εκφραζόμενη πολιτική βούληση - που είχαν και συνέχεια με άλλα δύο Συνέδρια το 1996 και το 2003 - έχουν μία αναμφισβήτητη αξία. Ωστόσο, το ερώτημα το οποίο γεννάται είναι γιατί οι συμμετέχοντες Κοινοτικοί υπουργοί - ως αποτελούντες την, εν τη πράξει, έκφραση του Συμβουλίου επί του θέματος των δασών - δεν έλαβον αυτή την πρωτοβουλία εντός των κόλπων των Κοινοτικών θεσμών και ησθάνθησαν την ανάγκη να το πράξουν εντός ενός διευρυμένου διπλωματικού κύκλου, μη δεσμευόμενοι με την πράξη τους την Κοινότητα;

Βέβαια, στο ερώτημα αυτό θα ήταν δυνατόν να αντιτάξει κάποιος ότι το Συμβούλιο - δηλαδή οι υπουργοί οι οποίοι συμμετείχαν στις εργασίες της MCPFE - θα καλέσει σε ένα πρόσφατο ψήφισμά του την Επιτροπή να «...συμμετάσχει ενεργά στην υλοποίηση των Ψηφισμάτων των Υπουργικών Διασκέψεων για την προστασία των δασών στην Ευρώπη και στις διεθνείς συζητήσεις και διαπραγματεύσεις για δασικά θέματα...» (Ε.Κ 1998/1) και ότι, επομένως, το ερώτημα αυτό έχει ήδη λάβει την απάντησή του. Ωστόσο, τα πράγματα δεν έχουν έτσι, όχι μόνον διότι το Συμβούλιο καλεί

την Επιτροπή ως ένα είδος παρατηρητή, αλλά και διότι στο ίδιο ψήφισμα φροντίζει να διευκρινίσει ότι η ανάπτυξη μιάς Κοινοτικής δασικής πολιτικής δεν είναι εφικτή, μιά και κάτι τέτοιο δεν το προβλέπουν οι Συνθήκες. Αν και η τοποθέτηση αυτή του Συμβουλίου δεν ευσταθεί¹² - υποκρύπτουσα τα συμφέροντα γης που αναπτύσσονται σε εθνικό επίπεδο -, εν τούτοις καθίσταται εμφανές ότι οι Κοινοτικοί υπουργοί τόσο με τη συμμετοχή τους στις εργασίες της MCPFE, όσο και με το περιεχόμενο του Ψηφισματός τους δεν κάνουν τίποτε περισσότερο από το να υπογραμμίζουν την απουσία μιάς Κοινοτικής δασικής πολιτικής, κάτι, φυσικά, που επιρρώνει τους προηγηθέντες συλλογισμούς μας.

Όμως, αν έτσι έχουν τα πράγματα, τότε πώς και γιατί προέκυψε αιφνιδίως αυτό που προσδιορίζεται ως «Κοινοτική δασική πολιτική», δηλαδή μία ορισμένη σειρά Κοινοτικών νόμων για τα δάση;

3. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΕΜΦΑΝΙΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ «ΔΑΣΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ»

Κατά μία έννοια, η γένεση των αιτίων εκκολάψεως της Κοινοτικής «δασικής πολιτικής» ανιχνεύεται περί τα τέλη της δεκαετίας του '70. Εκείνη την εποχή, περίπου, εκκινούν δύο διαφορετικές δυναμικές παντελώς άσχετες με την προστασία του περιβάλλοντος και των δασών, οι οποίες, παρ' όλα αυτά, θα συμπεριλάβουν στους στόχους τους τα δάση για εντελώς διαφορετικούς λόγους η κάθε μία.

Η πρώτη εξ αυτών είχε να κάνει με την προσπάθεια συγκλίσεως μεταξύ Ανατολής και Δύσεως την εποχή της υπεροπλίας της Σοβιετικής Ενώσεως, μία προσπάθεια που συμπεριέλαβε, όλως αιφνιδίως, στην ατζέντα της το ζήτημα της όξινης βροχής (acid precipitations ή acid rain). Ως όξινη βροχή νοείται το γνωστό φαινόμενο της διαχύσεως στην ατμόσφαιρα ρύπων οξειδίων του S, του N και σωματιδίων αιθάλης, οι οποίοι, μετά από μία σειρά απλών χημικών αντιδράσεων, μετατρέπονται σε μία σειρά οξέων που επιστρέφουν στη γη ενσωματωμένα στα υγρά και στερεά κατακρημνίσματα, με μία μεγάλη (και καλά τεκμηριωμένη) σειρά επιπτώσεων στα επί μέρους φυσικά οικοσυστήματα, στις οποίες περιλαμβάνονται η οξίνιση των χερσαίων επιφανειακών υδάτων, ο θάνατος διαφόρων υδρόβιων οργανισμών, τα εγκαύματα στο φύλλωμα των φυτών, η απελευθέρωση βαρέων μετάλλων από το έδαφος, η μείωση της φωτοσυνθετικής ικανότητας των φυτών, η εξασθένηση του ανοσοποιητικού συστήματός τους, ο θάνατός τους (waldsterben, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για πολλά ζώα των επί μέρους οικοσυστημά-

¹² Θεωρούμε την αιτίαση αυτή του Συμβουλίου ως στερούμενη σοβαρότητας, διότι: 1) Εάν έτσι, πράγματι, έχουν τα πράγματα, τότε το Συμβούλιο είχε μέχρι το 1998 τρεις τουλάχιστον διαφορετικές ευκαιρίες να διορθώσει αυτό το θεσμικό έλλειμμα (S.E.A, Συνθήκη Maastricht και Συνθήκη Amsterdam). Το γεγονός ότι δεν το έκανε, ερμηνεύεται είτε με όρους αδιαφορίας, είτε με όρους σκοπιμότητας και 2) Η απουσία μιάς επίσημης (σε επίπεδο Συν-θηκών) πολιτικής για τα δασικά ζητήματα δεν ευσταθεί διότι οι Συνθήκες (από το 1986 και εντεύθεν) προβλέπουν επίσημη πολιτική περιβάλλοντος. Το γεγονός ότι το Συμβούλιο επιλεκτικά δεν την επικαλείται ερμηνεύεται μόνον με όρους οικονομικών και πολιτικών σκοπιμοτήτων. Πράγματι, εάν κανείς εκλάβει το δάσος ως κάτι συναφές με λατομείο ή ως κάτι σχετικό με μία εξειδικευμένη αγροτική καλλιέργεια - δηλαδή αν προσλάβει το δάσος ως φυσικό εργοστάσιο παραγωγής κάποιων πρώτων υλών -, τότε οι Συνθήκες δεν προβλέπουν τίποτε επ' αυτού. Εάν όμως το εκλάβει ως Φύση, τότε οι Συνθήκες παρέχουν πανίσχυρα όπλα θωρακισέας του.

των), η μεταβολή του ανταγωνισμού των διαφόρων φυτικών όντων, κ.λ.π (Ashmore 1998 : 568-581, Heinsohn, & Kabel 1999 : 187-197, Brechtel 1992 : 594-595, Kupchella & Hyland 1989 : 329-339, Ahl & Andersson 1989 : 107-121, Gupta 1989 : 186-193, Kreutzer 1989 : 75-90, Kreutzer et al. 1989 : 201-207, Benecke 1989 : 39-55, Primerano et al. 1998, Bini & Bresolin 1998).

Το φαινόμενο προκαλείται κατά κύριο λόγο από τις υψικαμίνους των μεγάλων βιομηχανικών εγκαταστάσεων (χωρίς αυτό να σημαίνει ότι σε αυτό δεν υπάρχουν και άλλες συμβολές), οι οποίες καταναλώνουν άνθρακα και πετρέλαιο για την παραγωγή της ενέργειας που χρειάζονται στην παραγωγική διαδικασία τους και οι οποίες έχουν την ικανότητα να εκτοξεύουν τους παραγόμενους όξινους ρύπους στα ανώτερα ατμοσφαιρικά στρώματα, με αποτέλεσμα τη διασυννοριακή μεταφορά τους. Είναι ευνόητο ότι οι περισσότερο ενοχοποιούμενες επιχειρήσεις είναι αυτές που παράγουν μόνον ενέργεια, οι οποίες, σε ό,τι αφορά στον Ευρωπαϊκό χώρο, μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1990 ανήκον στον κρατικό τομέα (Eurostat 1994 : 1-5, Ikwue & Skea 1996).

Αν και η σοβαρότητα των επιπτώσεων του φαινομένου αυτού συναρτάται από πολλούς παράγοντες - στους οποίους περιλαμβάνονται η σύνθεση του εδάφους και του υπεδάφους, η μορφολογία του εδάφους και η ιδιαίτερη μετεωρολογία της κάθε περιοχής -, εν τούτοις το φαινόμενο αυτό δεν ήταν κάτι το άγνωστο ως προς την αιτιολογία του και τις επιπτώσεις του. Είχε ήδη μελετηθεί τον 19^ο αιώνα από τον Άγγλο χημικό Robert Smith (Kupchella & Hyland 1989 : 329), αλλά σε μεταγενέστερες εποχές θα τύχει νεότερων και συστηματικότερων μελετών. Ήδη περί τα τέλη της δεκαετίας του '40 οι εργασίες του H.Egner, και κατά τη δεκαετία του '50 οι εργασίες των E.Gorham, C.Rossby, C. Junge και E.Eriksson, όχι μόνον είχαν ερμηνεύσει το φαινόμενο αυτό ως προς τα αίτια της εμφανίσεώς του, αλλά το είχαν τεκμηριώσει και ως προς τις επιπτώσεις του. Τις εργασίες αυτές θα συνεχίσει τη δεκαετία του '60 ο Svante Oden, ειδικά για τις εκπομπές του S. Μάλιστα, οι Σουηδοί, ως αντιμετώπιζοντες ήδη από εκείνη την εποχή μία βαρύτερη επίπτωση των όξινων εκπομπών στα επί μέρους λιμναία και δασικά οικοσυστήματα της χώρας τους, θα αναθέσουν στον Oden τη σύνταξη μιάς ειδικής επιστημονικής ανακοινώσεως εν όψει της μέλλουσας (τότε) να πραγματοποιηθεί 1^η Διασκέψεως του Ο.Η.Ε για το ανθρώπινο περιβάλλον (Στοκχόλμη, 1972). Όταν, όμως, θα φέρουν το ζήτημα της διαμεθοριακής μεταφοράς των θειούχων εκπομπών σε αυτό το, κατ'εξοχήν περιβαλλοντικό, διεθνές forum, τότε θα αντιμετωπίσουν (ίσως με μία κάποια έκπληξη) την παντελή άρνηση των συμμετεχόντων (κρατών και διεθνών θεσμών) όχι μόνον να αποδεχθούν το τεκμηριωμένο αποτέλεσμα αυτής της επιστημονικής εργασίας, αλλά ακόμη και να το συζητήσουν (Björkbohm 1990 : 127-130).

Η αρνητική αυτή στάση είναι κάτι που ερμηνεύεται ευχερώς. Σε μία εποχή που η ανάπτυξη ήταν διακηρυγμένος στόχος και αξία μαζικής κοινωνικής αποδοχής, το να

ζητήσει κανείς από τις κρατικές ενεργειακές επιχειρήσεις των συμμετεχουσών χωρών (δηλαδή των Ευρωπαϊκών χωρών, των Η.Π.Α και του Καναδά) να εσωτερικοποιήσουν τις αρνητικές οικονομίες που εξήγουν προς τη Σκανδιναβία (και όχι μόνον) υπό τη μορφή της συγκεκριμένης περιβαλλοντικής επιβαρύνσεως ήταν ισοδύναμο με το να ζητήσει από τα αντίστοιχα κράτη είτε να ανακόψουν τους ρυθμούς ανάπτυξης της εποχής, είτε να καταστήσουν την αναπτυξιακή διαδικασία ακριβότερη, δηλαδή να διέλθουν σε μία οικονομία ολιγότερο ανταγωνιστική. Και κάτι τέτοιο, βέβαια, ήταν απαράδεκτο την εποχή εκείνη (και όχι μόνον εκείνη).

Οι συνθήκες για την παραδοχή αυτού του ζητήματος εκ μέρους της Κοινότητας θα προκύψουν από δύο άλλα διαφορετικά fora, ολίγον μετά τη Διάσκεψη για το Περιβάλλον της Στοκχόλμης. Κατ'αρχήν η Νορβηγία, πληττόμενη και η ίδια από τις όξινες εκπομπές του Ευρωπαϊκού χώρου, θα φέρει το ζήτημα εντός των κόλπων του OECD και θα επιτύχει την εκ μέρους του υπερεθνικού αυτού θεσμού ανάληψη μιάς ad hoc μελέτης (1972-77) για τις θειούχες εκπομπές και τη διασυννοριακή μεταφορά τους, η οποία, βέβαια, θα καταδείξει τη βασιμότητα των Σουηδικών ισχυρισμών. Εν συνεχεία, το 1975, και ενώ διεξήγοντο στο Ελσίνκι οι περίφημες συνομιλίες μεταξύ Ανατολής και Δύσεως για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη, η Σοβιετική Ένωση και οι υπόλοιπες Ευρωπαϊκές σοσιαλιστικές χώρες, ισχυρά πιεζόμενες για μία σειρά θεμάτων της εσωτερικής πολιτικής τους (ατομικά δικαιώματα, ελευθερία στην πληροφόρηση, κ.λ.π), θα πραγματοποιήσουν έναν διπλωματικό ελιγμό και θα φέρουν στην ατζέντα των διαπραγματεύσεων ζητήματα σχετικά με το εμπόριο μεταξύ Ανατολής και Δύσης, με την επιστημονική συνεργασία και με την προστασία του περιβάλλοντος, ειδικά για τους διασυννοριακούς ατμοσφαιρικούς ρύπους (Björkbohm 1990 : 127-130). Είναι βέβαιον ότι η προστασία του περιβάλλοντος ελάχιστα ενδιέφερε τη Σοβιετική Ένωση, όχι μόνον γιατί η ίδια είχε εξαιρετικά βεβαρυσμένο παρελθόν επί των συναφών θεμάτων, αλλά και γιατί τουλάχιστον μία από τις συμμετέχουσες σοσιαλιστικές χώρες (η Πολωνία) είχε πολύ σημαντική συμβολή στην παραγωγή θειούχων ατμοσφαιρικών ρύπων (εξ αιτίας της καύσεως άνθρακα). Απλά, προέβη σε αυτόν τον διπλωματικό ελιγμό επιδιώκουσα μία εξασθένιση των (πολιτικής σημασίας) πιέσεων που εδέχτο μέσω της διογκώσεως της σχετικής ατζέντας και του αντίστοιχου αποπροσανατολισμού τόσο της διπλωματικής δραστηριότητας, όσο και της Ευρωπαϊκής κοινής γνώμης, που σε μία εποχή μαχητικής εκκολλάσεως των Ευρωπαϊκών περιβαλλοντικών κινημάτων ήταν βέβαιο ότι θα εστίαζε την προσοχή της στα περιβαλλοντικά ζητήματα. Η κίνηση, όμως, υπήρξε εξαιρετικά ευφυής, διότι διέυρνε τον κύκλο των συζητήσεων με μία σειρά θεμάτων οικονομικής σημασίας, γεγονός που προσήλκυσε το ενδιαφέρον της τότε Ε.Ο.Κ (ως θεσμού), με τελική κατάληξη την (μετά από πολλές διαπραγματεύσεις) συμφωνία για την υπογραφή της συμβάσεως της Γενεύης (E.C 1979).

Επομένως, η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν δικαιούται να επαίρεται για το ενδιαφέρον της για τα Κοινοτικά δάση προβάλ-

λουσα τη σύμπραξη της στην προαναφερθείσα σύμβαση, αφ' ενός μεν, διότι το ενδιαφέρον αυτό συγκροτείται στη βάση πολιτικών και οικονομικών σκοπιμοτήτων των συμβαλλομένων, αφ' ετέρου δε, διότι η ίδια η σύμβαση συνιστά ένα σκοπίμως ασθενές νομικό κείμενο, αφού διαφορετικά δεν εδέχοντο να το υπογράψουν ισχυρές - και ισχυρά ρυπαίνουσες - χώρες, όπως η Δυτ. Γερμανία και οι Η.Π.Α. (ibid και Birnie & Boyle 1995 : 399, Kamminga 1995 : 121). Δεν δικαιούται, όμως, και για έναν πρόσθετο λόγο. Λόγω του ασθενούς και ελαστικού χαρακτήρος της, η εν λόγω σύμβασις ήταν αδύνατον να υλοποιηθεί χωρίς τη σύνταξη και υπογραφή μιάς σειράς πρωτοκόλλων. Το πρώτο¹³ εξ αυτών που απεσκοπεί πραγματικά σε μία μείωση των όξινων ατμοσφαιρικών ρύπων (αυτών του S) θα υπογραφεί 6 έτη μετά την υπογραφή της συμβάσεως στο Ελσίνκι και θα τεθεί σε ισχύ το 1987 (UNECE 2005 & Birnie & Boyle 1995 : 400). Μέχρι σήμερα όμως - δηλαδή 27 περίπου έτη μετά την υπογραφή της συμβάσεως και 20 περίπου έτη μετά την ενεργοποίηση του αναφερθέντος πρωτοκόλλου - η Κοινότης δεν το έχει επικυρώσει, με αποτέλεσμα, φυσικά, να μην ισχύει σε Κοινοτικό επίπεδο, παρά μόνον για όσες εκ των χωρών της Κοινότητος το επικύρωσαν σε μονομερές εθνικό επίπεδο (ορισμένες με καθυστέρηση). Είναι ενδεχόμενο να αντιτάξει κάποιος ότι μπορεί μεν η Κοινότης να μην έχει επικυρώσει το εν λόγω πρωτόκολλο, αλλά εν τούτοις έχει προηγηθεί, κατά κάποιο τρόπο, του πρωτοκόλλου, αφού το 1980 είχε εκδώσει την οδηγία του Συμβουλίου L779/80 (Ε.Κ 1980), διά της οποίας ετίθεντο κάποια όρια ως προς τις συγκεντρώσεις των οξειδίων του S, τα οποία έπρεπε να επιτευχθούν μέχρι το 1993. Αυτό είναι αληθές, με αποτέλεσμα να παρατηρείται το παράδοξο φαινόμενο οι μεν εκπομπές του S να έχουν μειωθεί σε ένα Κοινοτικό μέσο επίπεδο - ως συνδυαστικό αποτέλεσμα της εφαρμογής της οδηγίας L779/80, της υπογραφής και εφαρμογής του πρωτοκόλλου από πολλές Κοινοτικές χώρες και μιάς σειράς μεταβολών του ενεργειακού τομέα - και παρ' όλα αυτά η Κοινότης να μην επικυρώνει ένα πρωτόκολλο, οι προβλέψεις του οποίου έχουν γίνει πράξη στις περισσότερες των χωρών μελών. Αλλά, εδώ ακριβώς έγκειται το σημαντικό, γιατί αποκαλύπτει ότι η διαμόρφωση μιάς Κοινοτικής στάσεως απέναντι στην Φύση και το περιβάλλον διαμορφώνεται πάντα στη βάση οικονομικών και πολιτικών σκοπιμοτήτων, αφού εν προκειμένω τα αίτια του παράδοξου της μη επικυρώσεως του πρωτοκόλλου αυτού συνδέονται με την άρνηση ορισμένων χωρών - Αγγλία, Ιρλανδία, Ελλάδα, Ισπανία, & Πορτογαλία - να επικυρώσουν το πρωτόκολλο, αφού κάτι τέτοιο συνεπάγεται δαπανηρές μεταβολές του κρατικού ενεργειακού τομέως¹⁴.

Παρεμφερής υπήρξε η Κοινοτική συμπεριφορά και για το 3^ο πρωτόκολλο της συμβάσεως, δηλαδή το πρωτόκολλο A0621(01)/88 (Ε.Κ 1988/1), του οποίου οι μακρότατες και δυσχερείς διαπραγματεύσεις (Birnie & Boyle 1995 : 401)

για τη σύνταξη και υπογραφή του δεν αποκαλύπτουν παρά μόνον το ελάχιστο του ενδιαφέροντος των συμμετεχουσών χωρών και θεσμών για τα δάση. Το πρωτόκολλο αυτό θα υπογραφεί τελικά τον Οκτώβριο του 1988 στη Σόφια, όμως η Κοινότης δεν θα το θέσει σε ισχύ (= επικύρωση), παρά μόνον μετά την παρέλευση μιάς ολόκληρης 5ετίας - διά της αποφάσεως D361/93 -, δηλαδή αφού είχαν ωριμάσει οι σχετικές κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες, μιά και την εποχή εκείνη θα έχουν επικρατήσει στον Κοινοτικό χώρο όχι μόνον οι από καιρού σχεδιαζόμενες διαρθρωτικές αναπτυξιακές μεταβολές, οι οποίες μετέβαλλον τον προσανατολισμό του Κοινοτικού οικονομικού προστατευτισμού (= ενισχύσεις, επιδοτήσεις και σχετικό θεσμικό πλαίσιο), αλλά και μία σειρά «νέων» αντιλήψεων για τη μορφή του κράτους και της οικονομίας.

Είναι ακριβώς η εποχή κατά την οποία αρχίζει η σταδιακή απομάκρυνση - ή, η μείωση της σημασίας και της παρουσίας - μιάς σειράς οικονομικών και παραγωγικών δραστηριοτήτων (π.χ., ναυπηγεία, ανθρακωρυχεία, κλωστοϋφαντουργία, κ.λ.π) που κρίνονται ως ασύμφορες είτε από την οπτική των καταναγκασμών του νέου πλαισίου του διεθνούς καταμερισμού της εργασίας, είτε από την οπτική των πιέσεων των μεγάλων εταιρών της GATT (περίπτωση γεωργίας), με ταυτόχρονη εντατικοποίηση της συσσώρευσης και ενίσχυσης των δραστηριοτήτων υψηλής προστιθέμενης αξίας (νέες τεχνολογίες). Είναι, επίσης, η εποχή κατά την οποία θα έχουν κυριαρχήσει πλέον και οι νεοφιλελεύθερες αντιλήψεις για τη μορφή του κράτους και της οικονομίας, αποτέλεσμα των οποίων ήταν - μεταξύ άλλων - και η έναρξη της αποκρατικοποιήσεως του ενεργειακού τομέως ένα σημαντικό μέρος, μάλιστα, του οποίου θα εγκαταλείψει τα συμβατικά καύσιμα σε πολύ ισχυρές χώρες, με αποτέλεσμα τη συνολική εξασθένηση της διαπραγματευτικής ισχύος του τομέως αυτού στο επίπεδο του Κοινοτικού Νομοθέτη (βλ. και Ikwue & Skea 1996), με αποτέλεσμα το κράτος να παύσει να είναι το κυρίαρχο εμπόδιο για την αποδοχή μιάς πολιτικής προστασίας των δασών από τους όξινους ατμοσφαιρικούς ρύπους. Και είναι, τέλος, η εποχή κατά την οποία όλες αυτές οι μεταβολές - ως επιφέρουσες ισχυρές αναταράξεις του κοινωνικού ιστού και της εργασιακής ειρήνης - αναζητούν μέσα νομιμοποιήσεως, διαμορφώσεως ευρέων κοινωνικών συναινέσεων και ιδεολογικούς φορείς διαμεσολαβήσεως. Ένα από τα μέσα αυτά που θα εργαλειοποιηθούν ισχυρώς προς αυτές τις κατευθύνσεις είναι, όχι μόνον η γενική έννοια της προστασίας του περιβάλλοντος, αλλά και η έννοια του δάσους, γεγονός που μας φέρει σε επαφή με τη δεύτερη δυναμική που συνεισέφερε στη διαμόρφωση μιάς Κοινοτικής «δασικής πολιτικής» και που δεν είναι παρά η μεταρρύθμιση της Κ.Α.Π, η οποία συνεχίζεται ακόμη και επί των ημερών μας.

Πράγματι, η Κ.Α.Π δεν ήταν απλώς μία πολιτική που

¹³ Στην πραγματικότητα αυτό ήταν το 2^ο πρωτόκολλο που υπε-γράφετο για την ενεργοποίηση της συμβάσεως αυτής. Το 1^ο ήταν το πρωτόκολλο A0704(01)/84, το οποίο όμως δεν απεσκοπεί σε μία μείωση των όξινων ρύπων καθ' εαυτών, αλλά στη χρηματο-δότηση ενός μακροπρόθεσμου προγράμματος μελέτης της συμπεριφοράς τους στην ατμόσφαιρα (= EMEP, Ε.Κ 1984/2).

¹⁴ Φυσικά, μετά την τελευταία διεύρυνση της Κοινότητος, διευ-ρύνθη και το club των αρνούμενων την επικύρωση.

προεβλέπετο από τις Ιδρυτικές Συνθήκες. Ήταν επί μακρόν μία από τις κυριότερες Κοινοτικές πολιτικές, αν όχι η κυριότερη, αφού στην πραγματικότητα ήταν ένας από τους θεμελιώδεις λόγους για τους οποίους διεμορφώθη ο κυριότερος των Κοινοτικών θεσμών (Ε.Ο.Κ). Βέβαια, τα αίτια γενέσεως των Κοινοτικών θεσμών είχαν να κάνουν, κατά κύριο λόγο, με τις πολιτικές, οικονομικές, γεωπολιτικές, ιδεολογικές και στρατιωτικές σκοπιμότητες της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου, όπως έχουμε ήδη αναφέρει και όπως έχει τεκμηριώσει η σχετική διεθνής βιβλιογραφία. Όμως, αν αυτές οι σκοπιμότητες έτυχον των σχετικών κοινωνικών συναινέσεων της εποχής, είναι ακριβώς επειδή υπήρχαν κάποιες ειδικές κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που καθόριζαν την πραγματικότητα της εποχής αυτής, δηλαδή συνθήκες κοινωνικής εξαθλίωσης, πείνας, στερήσεων και έντονης δυσλειτουργίας των διΕυρωπαϊκών οικονομικών ανταλλαγών. Τα Ευρωπαϊκά έθνη, πολύ απλά, ήταν αντιμέτωπα με τους καταναγκασμούς της ανασυγκροτήσεως των οικονομικών και παραγωγικών δομών τους - που είτε είχαν καταστραφεί κατά το μεγαλύτερο μέρος τους, είτε είχαν αλλοιωθεί για την αντιμετώπιση των πολεμικών αναγκών - και της καλύψεως των άμεσων διατροφικών αναγκών τους.

Σε ό,τι αφορά στο διατροφικό ζήτημα, είναι καλά τεκμηριωμένο ότι η Ευρώπη υπήρξε επί μακρόν μία ήπειρος σχετικής πείνας και ισχυρά εξαρτώμενη από τις εισαγωγές τροφίμων για την επιβίωση των πληθυσμών της (π.χ., Montanari 1997, Brassley 1997). Όμως, οι εισαγωγές αυτές δεν ήταν πλέον εύκολο να πραγματοποιηθούν κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο, αφού όλα τα Ευρωπαϊκά κράτη είχαν κατεστραμμένες οικονομίες και μία εμφανή αδυναμία πληρωμής των απαραίτητων εισαγομένων τροφίμων, για την οποία εχρησιμοποιούντο δάνεια που ήταν αδύνατο να επιστραφούν. Από την άλλη πλευρά ενεφάνιζαν και μία συστηματική αδυναμία αυτοδύναμης καλύψεως των αναγκών τους σε βασικά διατροφικά είδη εξ αιτίας ενός συνδυασμού προβλημάτων διαρθρωτικού χαρακτήρος της αγροτικής παραγωγής, πενιχρότητας των εδαφικών πόρων και συσσωρευμένων επιπτώσεων του πολέμου (Fennell 1999 : 21-35). Χωρίς υπερβολή, η επιβίωση της Ευρώπης διήρχετο μέσα από την επίλυση του διατροφικού της προβλήματος, πράγμα, βέβαια, που την εποχή εκείνη ήταν σχεδόν αδύνατο να επιτευχθεί χωρίς μία γενικευμένη μεταβολή των παραγωγικών συστημάτων, γενικευμένη μείωση του κόστους παραγωγής, συνεχή παρέμβαση στις επί μέρους αγορές για τον έλεγχο των τιμών και διαρκή στήριξη του αγροτικού εισοδήματος. Στο βαθμό που όλα αυτά ήταν αδύνατο να επιτευχθούν σε μονομερές εθνικό επίπεδο και στο βαθμό που το τότε θεσμικό πλαίσιο των ενδοΕυρωπαϊκών ανταλλαγών ήταν εξαιρετικά δυσμενές από την οπτική της στηρίξεως τέτοιων - και τέτοιας κλίμακος - μεταβολών, η μόνη λύση που ενεφάνιζε μία κάποια προοπτική ήταν αυτή της κοινώς συμπεφωνημένης και ενιαίας πολιτικής των βαθμιαίων - και εν πολλοίς τομεακών - μεταβολών.

Η εφαρμογή μιάς τέτοιας - γενικώς συμπεφωνημένης - πολιτικής, όμως, προϋπέθετε την ύπαρξη μιάς υπερεθνικής συντονισμένης συνεχούς παρεμβάσεως και ρυθμίσεως, γεγονός που συνέβαλε κατά πολύ στη συγκρότηση της Ε. Ο.Κ. Και η κύρια πολιτική της Ε.Ο.Κ υπήρξε η Κοινή Αγροτική Πολιτική, δηλαδή μία πολιτική τομεακών ενισχύσεων, επιδοτήσεων, και συνεχών παρεμβάσεων, με τελικό σκοπό τη διόγκωση της παραγωγής προς την κατεύθυνση της εξασφάλισης της διατροφικής αυτάρκειας με ταυτόχρονη μείωση του κόστους της παραγωγής. Η επιτυχία μιάς τέτοιας πολιτικής όχι μόνον απαιτήσε την προνομιακή - έως και εντατική - λειτουργία του ισχυρότερου προβλεπομένου από τη Συνθήκη ΕΟΚ οργάνου, δηλαδή του Συμβουλίου (βλ., π.χ., McCormick 1996 : 127), αλλά και την άνευ όρων αποδοχή και εισαγωγή νέων μοντέλων αγροτικής παραγωγής, όπως αυτά που είχαν αναπτυχθεί ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1940 στο Rockefeller Foundation και από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 στο Ford Foundation, σε μία εποχή που οι επί μέρους Ευρωπαϊκές κυβερνήσεις είχαν αποδεχθεί τη λογική της «παραγωγής με κάθε κόστος» ή και «με κάθε μέσον», όπως επισημαίνει η R.Fennell (1999 : 24, 32). Ήταν, εν ολίγοις, μία πολιτική που ευνόησε συγκεκριμένες ομάδες προϊόντων, η παραγωγή των οποίων ενσωμάτωσε τη βιομηχανική λογική των Αμερικανικών (και αργότερα πολυεθνικών) Ιδρυμάτων Αγροτικής Έρευνας που στην εποχή της απετέλεσε τη λεγόμενη 1^η «Green Revolution»¹⁵, δηλαδή τη συνεχή εξάρτηση των παραγωγών από την αγροτική έρευνα, την επιλεκτική εκμετάλλευση συγκεκριμένων (πολύ ολίγων) ζωικών και φυτικών ειδών (σε πολλές περιπτώσεις υβριδικών) μέχρι σημείου αποκλειστικής και επαναλαμβανόμενης μονοκαλλιέργειας, τον, σχεδόν πλήρη, εκμηχανισμό της παραγωγής, τη συγκέντρωση των αγροτικών γαιών (ως αναγκαίας προϋποθέσεως μιάς επιτυχούς αποδόσεως του εκμηχανισμού και της διαμορφώσεως των επιθυμητών τιμών των προϊόντων μέσω του όγκου της παραγωγής), τις άφθονες χημικές και ενεργειακές εισροές (λιπάσματα, φυτοφάρμακα, κ.λ.π), την εντατική χρήση των φυσικών πόρων (έδαφος και ύδατα) και τον εκτεταμένο και σε μεγάλη κλίμακα μετασηματισμό της Φύσεως (π.χ., μεγάλης κλίμακος υδροηλεκτρικά έργα, οδικά δίκτυα, αποξηράνσεις, γεωτρήσεις και υπόγειες αντλήσεις, κ.λ.π), ακόμη και εάν η τελευταία δεν ήταν σε άμεση γειτνίαση με τις αγροτικές δραστηριότητες (Glaeser 1987, Tisdell 1994, Gardner 1996, Grant 1997 Brassley 1997, de Wit et al. 1987, de Wit 1992, Rabbinge & Latesteijn 1992, Uri 1997, Waggoner 2004).

Η Φορντιστικού τύπου αυτή αγροτική παραγωγή είχε δύο βασικές προϋποθέσεις. Η μία ήταν καθαρά θεσμικού χαρακτήρα (στήριξη τιμών, εγγυήσεις, παρεμβάσεις στην αγορά, συνεχείς ρυθμίσεις διαφόρων θεμάτων, κ.λ.π), γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την παραγωγή μιάς αντίστοιχης Κοινοτικής νομοθεσίας δεκάδων χιλιάδων νόμων, ενώ η άλλη ήταν μία ex silentio «συμφωνία» μεταξύ κρατών μελών, Κοινοτικής γραφειοκρατίας και παραγωγών για μία

¹⁵ Η 2^η «Green Revolution» θα λάβει χώρα μία 20ετία, περίπου, αργότερα και θα αφορά μία σειρά χωρών του Τρίτου Κόσμου.

παραγωγή υπό τις συνθήκες ενός καθεστώτος απόλυτων αγροτικών οικονομιών.

Πράγματι, ο κατάλογος - και μόνον - των περιβαλλοντικών επιπτώσεων της προαναφερθείσας αγροτικής πρακτικής και της αντίστοιχης Κοινοτικής πολιτικής (ΚΑΠ) που την εστήριζε - άρα και την νομιμοποιούσε - υπερβαίνει τη φέρουσα ικανότητα της παρούσας εργασίας, αφού περιλαμβάνει όχι μόνον ολόκληρη τη σφαίρα της ζωής - από την καταστροφή των δασών και την εντυπωσιακή μείωση της βιοποικιλότητας του Ευρωπαϊκού χώρου μέχρι και το φαινόμενο του θερμοκηπίου, και από την άνευ προηγουμένου βαρύτατη ρύπανση των επιφανειακών και των υπόγειων υδάτων μέχρι και την ερημοποίηση των εδαφών και την εξασθένηση του στρατοσφαιρικού όζοντος (Kupchella & Hyland 1989, Stanners & Bourdeau 1995, Gardner 1996, Van der Leeuw 1995, de Wit et al. 1987, Adger & Whitby 1991, de Wit 1992, Oskam 1992, McLaughlin & Mineau 1995, Rubio 1995, Yassoglou 1995, Van der Werf 1996, Galloway 1998, Levallois et al. 1998, Pluimers 2000, Bolognesi & Morasso 2000, Seitzinger 2000, De Meeüs 2001, Blottniz et al. 2006) - αλλά επεκτείνεται και σε αυτήν, καθ'εαυτήν, την κοινωνία - διεύρυνση εισοδηματικών και περιφερειακών ανισοτήτων, μείωση των αγροτικών πληθυσμών (με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τον πολιτισμό και τη συνοχή μιάς κοινωνίας) αρνητικές επιπτώσεις στις οικονομίες και το περιβάλλον των χωρών του Γ Κόσμου κ.λ.π (Κόρακας 1987, Μαρκατάτος 1987, Hartmann & Schmitz 1992, Pearce & Warford 1993, Gardner 1996, Fennell 1999).

Και όμως. Για διάστημα που υπερβαίνει την εικοσαετία - δηλαδή δεκαετίες του '60, του '70 και του '80 - η Κοινότητα όχι μόνον δεν παρήγε κάποιο μέτρο¹⁶ προκειμένου να αντιμετωπίσει τις externalities της Αγροτικής Πολιτικής της και της συνακόλουθης αγροτικής δραστηριότητας του χώρου της, αλλά ούτε και εξέφρασε μία κάποια πολιτική βούληση - έστω και υπό μορφή ρητορείας - προς την κατεύθυνση αυτή. Ο συλλογισμός αυτός δεν είναι ένα σχήμα λόγου. Είναι η ίδια η πραγματικότητα, έτσι όπως αυτή διαπιστώνεται από τη διεθνή επιστημονική βιβλιογραφία (βλ., π.χ., Fennell 1999 : 455-472, 536-540, Grant 1997 : 204-213, Gardner 1996 : 153-176) και έτσι όπως αυτή διαπιστώνεται από τη συστηματική (πράξη προς πράξη) μελέτη της Κοινοτικής Περιβαλλοντικής Νομοθεσίας, αφού όχι μόνον ο Κοινοτικός Νομοθέτης απέφυγε να λάβει κάποια ουσιαστικά μέτρα καθ'όλη τη διάρκεια αναπτύξεως και ωριμάνσεως της Κ.Α.Π, όχι μόνον εθεώρει τους, μετερχόμενους τις προαναφερθείσες πρακτικές, γεωργούς ως προστάτες της Φύσεως¹⁷, αλλά ακόμη και όταν ελάμβανε κάποια μέτρα με αφορμή την προστασία της δημόσιας υγείας - όπως, π.χ., συνέβη με τις οδηγίες L440/75 και L464/76 διά των οποίων επεδιώχθη

μία μείωση κάποιων ρυπαντών στα χερσαία (πόσιμα) ύδατα -, τότε οι αναφερόμενοι σε αυτά ρυπαντές - σαφώς αγροτικής προελεύσεως - δεν συνδεόnton σε καμία περίπτωση με την αγροτική δραστηριότητα.

Επρόκειτο περί μιάς περιέργης και παραπλανητικής καταστάσεως (απόρροιας ενός συμβιβασμού οικονομικών και εθνικών συμφερόντων), κατά την οποίαν τα κράτη μέλη μετέφεραν στην Κοινότητα την ευθύνη της διαμορφώσεως μιάς άτυπης περιβαλλοντικής πολιτικής, και η τελευταία (σεβόμενη τα συμφέροντά τους) επέστρεφε σιωπηλά αυτή την ευθύνη, επιτρέποντας στα κράτη τον προσδιορισμό του ρυπαίνοντος, όταν αυτά το ήθελαν και εάν το ήθελαν, πράγμα που δέχεται και από μία άλλη οπτική ο Wyn Grant (1997 : 205), ο οποίος επισημαίνει ότι στον βαθμό που οι χώρες που κατά κύριο λόγο ήλεγχαν την Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική (ιδίως των πρώτων φάσεων της) ήταν και οι χώρες που κατ'εξοχήν μετήρχοντο των εντατικών καλλιεργητικών μεθόδων (αλλά και των μεγάλων μεριδίων των οικονομικών προβλέψεων της Κ.Α.Π), τότε ήταν επόμενο η Κ.Α.Π να μένει εκτός των περιβαλλοντικών ρυθμίσεων του Κοινοτικού Νομοθέτη.

Όμως, όλες οι ωραίες καταστάσεις που χαρακτηρίζονται από μακαριότητα και ευδαιμονία έχουν ένα κάποιο τέλος. Και το «τέλος» για την Κ.Α.Π - αν ακόμη και σήμερα είμαστε σε θέση να ομιλήσομε για κάτι τέτοιο - προέκυψε από έναν συνδυασμό παραγόντων, παντελώς άσχετων με την προστασία του περιβάλλοντος ή της Φύσεως.

Στο επίπεδο της λειτουργίας και της εφαρμογής αυτής, καθ'εαυτής, της Κ.Α.Π το τέλος αυτό επήλθε ήδη από την αρχή της δεκαετίας του '80 - ασχέτως του γεγονότος του πότε ανεκοινώθη -, όταν η μεν αγροτική παραγωγή κατέστη σε πολλά από τα υποστηριζόμενα προϊόντα πλεονασματική και πανάκριβη ως προς τη συνέχεια της εφαρμογής της (αφού είχε φθάσει στο σημείο να απορροφά το 70-80% του ετήσιου Κοινοτικού προϋπολογισμού), με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν πλείστα όσα δημοσιονομικά και διαχειριστικά προβλήματα για τα Κοινοτικά όργανα, οι δε όροι του διεθνούς εμπορίου των αγροτικών προϊόντων - ειδικά αυτών που εκαλύπτοντο υπό της ΚΑΠ - επιδεινούντο συνεχώς (με ταυτόχρονη πτώση των τιμών των προϊόντων αυτών) και, επομένως, ακόμη μεγαλύτερη μεγέθυνση του αντίστοιχου δημοσιονομικού προβλήματος της Κοινότητας (Fennell 1999, Grant 1997, Gardner 1996, Μαραβέγιας 1998, Κόρακας 1987, Μαρκατάτος 1987). Η δυσμενής αυτή εξέλιξη έλαβε χώρα την ίδια ακριβώς περίοδο που προέκυπταν δύο άλλες εξελίξεις για τον Κοινοτικό χώρο.

Η πρώτη εξ αυτών είχε να κάνει με τα ζητήματα που ήγειρον διάφοροι μεγάλοι αγροτικοί παραγωγοί (επίσης πλεονασματικοί) του διεθνούς χώρου, σχετικά με τις δυσκολίες που

¹⁶ Εξαιρείται η οδηγία L117/79 (Ε.Κ 1979/1), στην οποία εμφανίζεται το παράδοξο φαινόμενο από την μία πλευρά να απαγορεύονται ορισμένοι τύποι φυτοφαρμάκων και από την άλλη πλευρά να επιτρέπεται στα κράτη μέλη να τα χρησιμοποιούν όταν αυτά το κρίνουν σκόπιμο...! Σημειώνεται ότι η διεθνής επιστημονική βιβλιογραφία που εξετάζει την πολιτική της Κοινότητας στο ζήτημα των φυτοφαρμάκων (π.χ., Nadei 1996, Arnold, 1995) δεν κάνει αναφορά στην ύπαρξη αυτής της οδηγίας.

¹⁷ Βλ., π.χ., τα δύο πρώτα Σχέδια Δράσεως για το Περιβάλλον (Ε.Κ 1973 & Ε.Κ 1977).

επέφερε στο διεθνές εμπόριο η επιδοτούμενη (αμέσως και εμμέσως) αγροτική δραστηριότητα του Κοινοτικού χώρου, γεγονός που - σε συνδυασμό με την προαναφερθείσα επιδείνωση του διεθνούς εμπορίου των αγροτικών προϊόντων της δεκαετίας του '80 - έφερε το όλο ζήτημα της αγροτικής παραγωγής στο επίπεδο της επαναδιαπραγματεύσεως της GATT - από το 1982 σε επίπεδο υπουργικών συνόδων και από το 1986 στο επίπεδο του λεγόμενου γύρου της Ουρουγουάης (του πλέον επίπικου και εκτενούς κύκλου διαπραγματεύσεων που έγινε ποτέ) -, όπου και η Κοινότητα ήλθε αντιμέτωπη με αφορητές πιέσεις (ή ακόμη και απειλές εκ μέρους των Η.Π.Α) για την άμεση - ει δυνατόν - μεταβολή της ΚΑΠ και την κατάρρευση του προστατευτισμού της Κοινοτικής αγροτικής παραγωγής (ibid).

Όλα αυτά ήταν κατά κάποιον τρόπο σε εξέλιξη όταν στον Κοινοτικό χώρο ανέκυψε και η δεύτερη δυναμική που συνέβαλε κατά πολύ στη μεταβολή της στάσεως των Κοινοτικών οργάνων απέναντι στους αγρότες και τις πρακτικές τους. Αυτή των διαρθρωτικών μεταβολών των Κοινοτικών πολιτικών στο σύνολό τους, για την αναθεώρηση των οποίων η Επιτροπή έλαβε σχετική εντολή το 1980 από το Συμβούλιο. Επ' αυτού θα πρέπει, κατ' αρχήν, να υπενθυμίσουμε ότι τόσο οι επί μέρους Ευρωπαϊκές οικονομίες, όσον και η αντίστοιχη Κοινοτική, είχαν δοκιμασθεί ισχυρά την δεκαετία του '70 από την οικονομική κρίση που εσηματοδότησε το τέλος της μεταπολεμικής Golden Age, την κατάρρευση των Συνθηκών του Bretton Woods, τη μεγάλη ενεργειακή κρίση, την έντονη διεθνοποίηση της οικονομίας και την αρνητική εξέλιξη των κυριότερων χαρακτηριστικών της Ευρωπαϊκής βιομηχανίας (μείωση παραγωγικότητας, πτώση της ανταγωνιστικότητας, κλαδικές αποσαρρώσεις εξ αιτίας των νέων τάσεων του διεθνούς καταμερισμού της εργασίας (π.χ., ναυπηγικός τομέας, κλωστοϋφαντουργία) κ.λ.π). Οι καταστάσεις αυτές όχι μόνον έχουν γίνει αντικείμενο ευρύτατων μελετών και σχολιασμών από τη διεθνή επιστημονική βιβλιογραφία, αλλά έχουν αποτυπωθεί και στα επίσημα Κοινοτικά έγγραφα υπό τη μορφή σχολιασμών έντονου προβληματισμού και αγωνίας¹⁸. Για τα Κοινοτικά όργανα το μέλλον της Κοινότητας διέρχεται, πλέον, μέσα από την οριστική και αμετάκλητη πλήρη ενοποίηση του Κοινοτικού οικονομικού χώρου, τη στροφή προς την τεχνολογική έρευνα και την ταχύτατη ενσωμάτωση των μεγάλων τεχνολογικών μεταβολών, ανεξαρτήτως του εάν αυτές είχαν αναπτυχθεί ήδη από τους μεγάλους ανταγωνιστές της η τις είχε η ίδια αναπτύξει κατά τρόπο που να της δίδουν ένα σημαντικό πλεονέκτημα στο διεθνή χώρο (όπως, π.χ., ήταν οι τηλεπικοινωνίες¹⁹). Όλα αυτά εκφράζονται με σαφήνεια σε μία ποικιλία Κοινοτικών κειμένων της εποχής εκείνης, όπως, π.χ., είναι οι ετήσιες απολογιστικές εκθέσεις της Επιτροπής (βλ., π.χ., E.C 1979/2

: 80-99, E.C 1980/1 : 73-109 & 190-207, E.C 1981/1 : 85-105 & 218-240, E.C 1982 : 90-111 & 230-250, E.C 1983/2 : 85-107, 231-249, E.C 1984/3 : 238-261, E.C 1985/1 : 233-254), αλλά εκφράζονται και εμπράκτως αφού, π.χ., η Επιτροπή, εντός του πλαισίου της εντολής που είχε λάβει από το Συμβούλιο για αναθεώρηση των Κοινοτικών πολιτικών, υπέβαλλε στο τελευταίο (22.12.1982) την πρότασή της για το πρόγραμμα - πλαίσιο για την έρευνα της περιόδου 1984-1987. Ωστόσο, μία τέτοιου τύπου πολιτική απαιτεί πόρους που η Κοινότητα δεν είναι σε θέση να διαθέσει, όπως ομολογεί η Επιτροπή (βλ., π.χ., E.C 1984/3 : 239 & E.C 1985/1 : 233). Δεν χρειάζεται βέβαια να αναλυθεί ιδιαίτερα ο λόγος αυτής της - με έμφαση επισημαινόμενης - δημοσιονομικής δυσπραγίας, αφού, όπως έχομε αναφέρει, η Κ.Α.Π απερρόφει το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος του ετήσιου Κοινοτικού προϋπολογισμού.

Όμως, η Επιτροπή δεν είχε μόνο να αντιμετωπίσει την ενοποίηση του Κοινοτικού χώρου και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της Ευρωπαϊκής οικονομίας (γενικά) και της Ευρωπαϊκής βιομηχανίας (ειδικά) μέσα από μία πολιτική συστηματικής και συνεχώς αναβαθμιζόμενης έρευνας και τεχνολογικής καινοτομίας. Είχε να αντιμετωπίσει και τις έντονες κοινωνικές και περιφερειακές ανισότητες, οι οποίες είτε αποτελούν ένα είδος κληρονομιάς παλαιότερων πολιτικών της (π.χ., της Γεωργικής πολιτικής ή των οικονομικών υπερσυνδέσεων μεταξύ συγκεκριμένων αστικών πόλων του αναπτυγμένου Βορρά που είχε ευνοήσει η ύπαρξη των Κοινοτικών θεσμών (βλ. Hall 1992 : 159-167 & 202-204)), είτε είχαν προκύψει ως αποτέλεσμα της προηγηθείσας 10ετούς υφέσεως του Κοινοτικού χώρου, είτε ανέκυπταν την περίοδο εκείνη ως συνέπεια του συνδυασμού ενός καλπάζοντος νεοφιλελευθερισμού («thatcherism», χωρίς ο όρος να περιορίζεται στην Αγγλία) - τον οποίον εν πολλοίς είχαν υιοθετήσει και τα Κοινοτικά όργανα, αφού οι ιδιωτικοποιήσεις του κρατικού τομέα και η απομάκρυνση των δραστηριοτήτων που εκρίνοντο ως ασύμφοροι και ως χαμηλής προστιθέμενης αξίας αποτελεί σταθερή Κοινοτική θέση από τα πρώτα έτη της δεκαετίας του '80 και εντεύθεν, με ιδιαίτερη εμμονή από τα τέλη της ίδιας δεκαετίας - και μιάς εντεινόμενης (κλαδικής κυρίως) αποβιομηχανίσεως, η οποία προέκυπτε από το νέο διεθνή καταμερισμό της εργασίας, είτε - τέλος - προέκυπτε ως αποτέλεσμα των νέων διευρύνσεων της Κοινότητας. Και η αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων δεν ήταν κάτι ευχερές. Προϋπέθετε τη συγκρότηση μιάς Περιφερειακής Πολιτικής συνεκτικής και συγκεκριμένης, με δυνατότητα διαθέσεως κονδυλίων, τα οποία, όμως, δεν υπήρχαν.

Βέβαια, τα περιφερειακά προβλήματα και οι αντίστοιχες Κοινοτικές πρωτοβουλίες δεν ήταν κάτι το νέο. Οι ιδρυτικές Συνθήκες είχαν σημαντικές προβλέψεις για μία σειρά

¹⁸ Έτσι, π.χ., η Επιτροπή θα σημειώσει στην ετήσια απολογιστική έκθεσή της για το έτος 1983: «...Η Κοινότητα αντιμετώπισε έντονες τεχνολογικές προκλήσεις, οι οποίες απειλώντας τη βιομηχανική της διάρθρωση και την ανταγωνιστική της ικανότητα, θέτουν σε αμφισβήτηση το μέλλον της...» (sic, E.C 1984/3 : 86). Σημειώνεται ότι αυτή είναι μία μάλλον ήπια τοποθέτηση από μία μεγάλη σειρά συλλογισμών αγωνίας, τις οποίες δεν μας επιτρέπει ο χώρος να εκθέσουμε.

¹⁹ Ειδικά οι τηλεπικοινωνίες αντιμετωπιζόντο από την οπτική της ταχύτερης και ουσιαστικότερης ενοποίησης του Κοινοτικού χώρου (Nguyen 1986 :

σχετικών ζητημάτων, οι οποίες, ως αποτελούσες εργαλεία των προβλεπομένων - από τις Συνθήκες - κύριων πολιτικών της Κοινότητας, είχαν ενεργοποιηθεί αρκετές φορές κατά το παρελθόν, ειδικά κατά τα δύσκολα χρόνια της δεκαετίας του '70 (οπότε και συνεκροτήθη το European Regional Development Fund²⁰). Όμως, είναι άλλο πράγμα οι εφαρμογές των προβλέψεων κάποιων κύριων πολιτικών της Κοινότητας προς την κατεύθυνση κάποιων διορθωτικών κινήσεων και είναι άλλο πράγμα μία προβλεπόμενη (κύρια) Περιφερειακή Πολιτική. Κάτι τέτοιο προϋποθέτει θεσμικές μεταβολές (που θα γίνουν το 1986 διά της S.E.A και το 1993 με τη Συνθήκη του Maastricht), προϋποθέτει δομικό επαναπροσδιορισμό των Διαρθρωτικών Ταμείων (που σε μία πρώτη φάση θα πραγματοποιηθεί το 1988²¹), αλλά προϋποθέτει και πόρους για διαρκώς διογκούμενες ανάγκες, οι οποίοι θα πρέπει να εξευρεθούν.

Αν σε όλα αυτά προσθέσει κανείς και τις δαπάνες των σχεδιαζόμενων, τότε, διευρύνσεων (π.χ., αυτής του 1985), τότε είναι εύκολο να καταστή αντιληπτό ότι η ΚΑΠ (όπως αυτή διεμορφώθη κατά τις δεκαετίες του '60 και του '70) ήταν μία αφόρητη τροχοπέδη από την οποία η Κοινότητα έπρεπε να απαλλαγεί. Αυτό, όμως, ενώ φαίνεται λογικό στο επίπεδο των θεωρήσεων και των σχεδιασμών, δεν ήταν καθόλου εύκολο στο επίπεδο των εφαρμογών όχι μόνον εξ αιτίας των κολοσσιαίων συμφερόντων που, εν τω μεταξύ, είχαν αναπτυχθεί και συναρθρωθεί περίξ της (κατά τα ανωτέρω νοούμενης) αγροτικής παραγωγής, αλλά και εξ αιτίας των πάσης φύσεως κοινωνικών αντιδράσεων των επί μέρους αγροτικών πληθυσμών, οι οποίες ενδέχεται να προκύψουν από μία τέτοια μεταβολή και οι οποίες στο επίπεδο της κρατικής εξουσίας ήταν μάλλον ανεπιθυμητές (αφού ήδη η εποχή αυτή εχαρακτηριζόταν από άλλες σημαντικές κοινωνικές αναστατώσεις και συγκρούσεις εξ αιτίας του προελαύνοντος νεοφιλελευθερισμού και των συσσωρευμένων οικονομικών προβλημάτων των προηγούμενων χρόνων). Έπρεπε, λοιπόν, να προσδιορισθεί ένα μέσον νομομοιοποίησης της πολιτικής αποφάσεως των Κοινοτικών οργάνων για την επικείμενη μεταβολή της Κ.Α.Π, δηλαδή ένα μέσον αντήληψης της μεγαλύτερης δυνατής κοινωνικής συναινέσεως, πράγμα που σημαίνει ότι η πολιτική απόφαση για την μεταβολή της Κ.Α.Π έπρεπε να μεταφραστεί στους πλέον αποδεκτούς ιδεολογικούς και κοινωνικούς όρους της εποχής.

Και αυτό ακριβώς έγινε. Τα Κοινοτικά όργανα θα διαμεσολαβήσουν την μεταβολή της Κ.Α.Π μέσα από έναν ευφυή συνδυασμό κάποιων Κεϋνσιανικών μέτρων (μη παραγωγικές θέσεις απασχόλησης του αγροτικού πληθυσμού, συμπληρωματικό εισόδημα κ.λ.π) – που σε μία περίοδο καλπάζοντος νεοφιλελευθερισμού προσλαμβάνουν μία ιδιαίτερη κοινωνική δεκτικότητα – και μιάς ad hoc εργαλειοποίησεως της εννοίας της προστασίας του περιβάλλοντος. Είναι ακριβώς η περίοδος που η Κοινότητα ανακαλύπτει ότι πρέπει να προστατεύσει τα δάση της.

Πράγματι, η αρχή θα γίνει - με κοινό τρόπο - το 1983, όταν η Επιτροπή θα δημοσιοποιήσει το 3^ο Σχέδιο Δράσης για το περιβάλλον, στο οποίο θα συνδέσει κατ'αρχήν και κατά τον πλέον ευθύ και σαφή τρόπο την έννοια της προστασίας του περιβάλλοντος με την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας (βλ., π.χ., E.C 1983/1 : 4), προετοιμάζουσα έτσι την νομομοιοποίηση μίας κλαδικής Κεϋνσιανικής πολιτικής εντός ενός νεοφιλελεύθερου οικονομικού περιβάλλοντος²².

Εν συνεχεία, βέβαια (μεταξύ των άλλων ενδιαφερόντων συλλογισμών που αναπτύσσονται στο Σχέδιο αυτό), η Επιτροπή θα κάνει και τις πρώτες νύξεις για την αναγκαιότητα της αυξήσεως των θετικών επιπτώσεων της γεωργίας στο περιβάλλον, ενώ εκδηλώνει και ένα ζωνρό ενδιαφέρον για την προστασία των βιοτόπων, της βιοποικιλότητας αλλά και των γεωργικών εδαφών.

Δύο χρόνια αργότερα οι θέσεις αυτές θα λάβουν έναν πιο συγκεκριμένο χαρακτήρα, αφού το 1985 η Επιτροπή θα δημοσιεύσει τις προθέσεις της για την Κ.Α.Π, στο περίφημο πράσινο βιβλίο της, «Προοπτικές της Κοινής Γεωργικής Πολιτικής» (E.C 1985/3), στο οποίο θα παρουσιάσει τα οικονομικά αδιέξοδα της Ευρωπαϊκής υπερπαραγωγής και θα κάνει το διανοητικό άλμα να συνδέσει ευθέως τα δημοσιονομικά και διεθνή προβλήματα των αγροτικών πλεονασμάτων με το ζήτημα της προστασίας του περιβάλλοντος. Για πρώτη φορά, οι Ευρωπαίοι αγρότες θα ανακαλύψουν – με κάποια έκπληξη ίσως – ότι οι πρακτικές τις οποίες μετρήχοντο προκειμένου να εξασφαλίσουν το μεταπολεμικό όραμα της διατροφικής αυτάρκειας - υποστηριζόμενοι προς τούτο με όλους τους δυνατούς τρόπους και από όλα τα επίπεδα εξουσίας (Κοινοτικά & εθνικά) - είχαν ως αποτέλεσμα – πλέον όλων των άλλων – και μία βαρύτατη περιβαλλοντική υποβάθμιση, για την οποία, όμως, υπεύθυνοι ήταν αποκλειστικά οι ίδιοι. Όπως επισημαίνει η Επιτροπή, από τούδε και εις το εξής, η αγροτική δραστηριότητα θα εκλαμβάνεται ως ένας «...οικονομικός τομέας, ο οποίος, όπως και οι άλλοι τομείς οι οποίοι βλέπουν με τις δραστηριότητές τους το περιβάλλον, θα έπρεπε να αποτελέσει αντικείμενο εύλογων δημοσίων οδηγιών και ελέγχων...» (sic, ibid : 50).

Βεβαίως, αν κανείς μελετήσει προσεκτικά το βιβλίο αυτό, τότε θα διαπιστώσει ότι στην πραγματικότητα την Επίτροπή το περιβάλλον την απασχολεί ελάχιστα. Αυτό που πραγματικά την ενδιαφέρει – και που το αναφέρει με ενάργεια και

²⁰ Η λειτουργία του ήρchiσε το 1975 με τη δημοσίευση του κα-νομισμού R724/75, αλλά η συμφωνία για την ίδρυσή του σε επί-πεδο αρχηγών κρατών έγινε το 1972 (βλ. E.C 1973/1 : 115).

²¹ Διά μιάς σειράς κανονισμών, όπως ήταν ο κανονισμός-πλαί-σιο R2052/88 του Συμβουλίου, με τον οποίον επανασυνεκροτείτο η αποστολή, η λειτουργία και η συνεργασία των Κοινοτικών Διαρθρωτικών Ταμείων τόσο μεταξύ τους, όσο και με την Ευρω-παϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, αλλά και οι κανονισμοί R4253/88, R4254/88, R4255/88 και R4256/88, διά των οποίων ανελύοντο τόνον ο συντονισμός των παρεμβάσεων και οι επιλέξιμες ενέργει-ες ενός εκάστου των διαρθρωτικών ταμείων.

²² Οι πρώτοι (ιστορικά) διδάξαντες αυτή την πρακτική ήταν οι Αμερικανοί τεχνοκράτες των New Deals (1932-1942), οπότε και ένας μεγάλος αριθμός θυμάτων του μεγάλου κραχ απησχολήθη σε εργασίες περιποίησης πάρκων, αλσουλίων, δασών, δημιουργίας δασικών οδών, αντιτυρικών ζωνών και εγκαταστάσεων αναψυχής εντός των δασών (Reinders 1987 : 15), δηλαδή σε ό,τι απετέλεσε την Ευρωπαϊκή «δασική πολιτική» μισόν αιώνα αργότερα...

κατά επαναλαμβανόμενο τρόπο – είναι η πάση θυσία μείωση της αγροτικής παραγωγής προκειμένου να εξοικονομήσει πόρους για να αντιμετωπίσει όλα τα ζητήματα που έχουμε προαναφέρει (μεταξύ των οποίων και αυτόν της, με νέους όρους, συνέχειας της Κ.Α.Π). Και προκειμένου να επιτύχει τον στόχο αυτόν είναι πρόθυμη – όπως εναργώς δηλώνει – να χρησιμοποιήσει μία σειρά μέτρων και καταναγκασμών, όπως, π.χ., περιοριστικούς όρους που θα απορρέουν από την έννοια της προστασίας του περιβάλλοντος (μία μείωση στα φυτοφάρμακα και τα λιπάσματα είναι προφανές ότι θα επιφέρει μία άμεση μείωση της παραγωγής), ποσοτώσεις της παραγωγής, αλλά και μέτρα που θα έχουν ως αποτέλεσμα την διαμόρφωση ενός συμπληρωματικού εισοδήματος²³ για τους αγρότες, υπό την προϋπόθεση ότι οι τελευταίοι θα συναινέσουν σε μία μετάβαση από την υπερπαραγωγή και την πλήρη απασχόληση σε ένα καθεστώς μειωμένης παραγωγής, μερικής απασχολήσεως και εξωγεωργικών κερδοσκοπικών δραστηριοτήτων (ibid, π.χ., : 13).

Πρέπει να είμαστε σαφείς και αντικειμενικοί. Είναι άλλο πράγμα το σύνθετο πρόβλημα μιάς αγροτικής πλεονασματικής παραγωγής και των δημοσιονομικών και διεθνών ζητημάτων που συνδέονται με αυτήν και είναι τελείως διαφορετικό πράγμα η προστασία του περιβάλλοντος και της Φύσεως που σε καμία περίπτωση δεν διασφαλίζονται ακόμη και με μείωση της παραγωγής (όταν, μάλιστα, έχει επέλθει μία υπερσυσσώρευση ρυπαντών), ειδικά όταν οι αγροτικές πρακτικές δεν μεταβάλλονται στο ελάχιστο²⁴. Η σύνδεσή τους συνιστά ένα διανοητικό άλμα, απαράδεκτο ενδεχόμενα σε ένα επιστημονικό επίπεδο θεωρήσεως των πραγμάτων, επιτρεπτό, όμως, σε ένα επίπεδο πολιτικού κυνισμού που δεν διστάζει να εργαλειοποιεί την έννοια της προστασίας της Φύσεως και να την χρησιμοποιεί εντέχνως άλλοτε ως υπόσχεση κέρδους²⁵ και άλλοτε ως απειλή²⁶.

Όπως και να έχουν, πάντως, τα πράγματα, μεταξύ των πρώτων σκέψεων που εκφράζονται στην έκθεση αυτή και οι οποίες αφορούν τον συνδυασμό «Μείωση Παραγωγής έναντι Εισοδήματος - Περιβάλλον», γίνεται ευθέως λόγος για απόσυρση καλλιεργητικών γαιών μέσω αναδάσώσεών τους, για την κατασκευή «οικολογικών ζωνών» αντιπλημμυρικού χαρακτήρα και για μία σειρά άλλων «θέσεων εργασίας», παρεμφερούς περιβαλλοντικού χαρακτήρα. Στην πραγματικότητα δεν πρόκειται περί κάποιων σκέψεων, αλλά περί ειλημμένης αποφάσεως, αφού το ίδιο έτος το Συμβούλιο θα εκδώσει τον προαναφερθέντα (στο κεφάλαιο 1 της παρούσης) κανονισμό R797/85 (Ε.Κ 1985/2) για την βελτίωση της

αποτελεσματικότητας των γεωργικών διαρθρώσεων, στο προοίμιο του οποίου αναφέρεται ότι «..η κατάσταση των αγορών των γεωργικών προϊόντων και τα κωλύματα που προκύπτουν για την προσαρμογή των διαρθρώσεων των γεωργικών εκμεταλλεύσεων απαιτούν τη συμπλήρωση των γεωργικών μέτρων με ορισμένα δασικά μέτρα, προς όφελος αυτών των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, όπως η αναδάσωση γεωργικών παραγωγικών γαιών, η εγκατάσταση ανεμοθραυστών, η δημιουργία αντιπυρικών ζωνών, η κατασκευή δασικών δρόμων και η βελτίωση της εκμετάλλευσης των δασικών εκτάσεων...» (sic, ibid).

Σε αυτό το επίπεδο, λοιπόν, κανείς δεν μπορεί να κατηγορήσει τον Κοινοτικό νομοθέτη για ανειλικρίνεια. Είναι σαφής και διαυγέστατος ως προς τις προθέσεις του. Θέλει να διορθώσει τα προβλήματα της αγοράς που επέφερε η πλεονασματική παραγωγή της Κ.Α.Π και για τον σκοπό αυτόν αφ' ενός μεν θέλει να μειώσει την έκταση της γεωργικής παραγωγικής γής μέσω αναδάσώσεων, αφ' ετέρου δε να δημιουργήσει κάποιες θέσεις απασχόλησης στην (κατ' αυτόν τον τρόπο) εξερχόμενη εργατική δύναμη με κάποια έργα που τα θεωρεί συγγενή ως προς την αγροτική ειδικευση, δηλαδή έργα δασοπροστασίας. Βέβαια, είναι επίσης ευκρινές ότι αυτές οι - κατά τα ανωτέρω αποφασιζόμενες και εγκαινιαιζόμενες «αναδάσώσεις» - αφ' ενός μεν δεν αποτελούν - ως προς την σκοπιμότητά τους - την έκφραση μιάς δασικής πολιτικής, αφ' ετέρου δε δεν αποσκοπούν - ως προς το αποτέλεσμά τους - στην δημιουργία κάποιου «δάσους» ή κάποιων «δασών», τουλάχιστον με το περιεχόμενο που έχει ο όρος αυτός είτε στο επίπεδο των βιολογικών επιστημών, είτε (ακόμη) και στο επίπεδο της Φύσεως και των λειτουργιών της. Στην καλύτερη των περιπτώσεων οι εν λόγω αναδάσώσεις δεν είναι τίποτε περισσότερο από μονοκαλλιέργειες δασικών ειδών επί εδαφών βαρύτατα ρυπασμένων από τις πάσης φύσεως χημικές και βιολογικές εισροές της εντατικής αγροτικής δραστηριότητας.

Ωστόσο, το γεγονός αυτό μας επιτρέπει να υποθέσουμε -κατ' αρχήν, αλλά και ευλόγως - ότι στην βάση των μέχρι στιγμής εκτεθέντων η Κοινοτική δασική δραστηριότητα εκκινά στην βάση μιάς διπλής σκοπιμότητας, όπως αυτή περιγράφεται και προσδιορίζεται αφ' ενός μεν από το πολιτικό παρασκήνιο της συμβάσεως για την διαμεθοριακή ρύπανση, αφ' ετέρου δε από το πολιτικό παρασκήνιο και τους οικονομικούς και διεθνείς καταναγκασμούς που σχετίζονται με την μεταβολή της Κ.Α.Π και την διαμόρφωση των λεγόμενων νέων πολιτικών. Αλλά, ανεξαρτήτως του πώς εκκινά μία

²³ Φυσικά, αυτό το συμπληρωματικό εισόδημα δεν αποσκοπεί μό-νον στην στήριξη της πολιτικής μείωσης της παραγωγής, αλλά και στην αποφυγή ενός νέου μεταναστευτικού κύματος από τις αγροτικές περιοχές προς τα (υπό ανεργία ευρισκόμενα) αστικά κέντρα.

²⁴ Η πρώτη προσπάθεια για μία επανεξέταση αυτών των πρακτικών δεν θα γίνει παρά το 1992 με την έκδοση του κανονισμού R2078/92 (Ε.Κ 1992/2). Το ταυτόχρονο της εκδόσεως αυτού του νόμου και της νέας μεταρρυθμιστικής προσπάθειας της Κ.Α.Π (σχέδιο MacSharry, 1992-96) δεν είναι τυχαίο. Η Επιτροπή έβλεπε με απογοήτευση ότι παρά τις φιλότιμες προσπάθειές της η αγροτική παραγωγή παρέμενε υψηλή (ή και πλεονασματική). Έπρεπε, λοιπόν, να επιστρατευθεί κάθε μέσον που θα είχε ως αποτέλεσμα μία κάποια μείωση. Ένα από αυτά ήταν και οι λεγόμενες «φιλικές προς το περιβάλλον» μέθοδοι παραγωγής (βλ. και Fennell 1999 : 238-243 & 427-472).

²⁵ «...στη βιομηχανική κοινωνία μας ο ρόλος αυτός (της γεωργίας στην προστασία του περιβάλλοντος) θεωρείται όλο και πιο σημαντικό, και αν η γεωργία δεχόταν με προθυμία νέους κανόνες σ' αυ-τόν τον τομέα, η κοινωνία θα το ανενώριζε προβλέποντας χρηματο-τοδοτικούς πόρους...» (sic, Ε.Κ 1985/3 : VI).

²⁶ Βλ., π.χ., το απόσπασμα από το εν λόγω βιβλίο που αναφέρεται στην αριστερή στήλη της σελίδας αυτής

ορισμένη πολιτική δραστηριότητα επί ενός συγκεκριμένου πεδίου της πραγματικότητας, αυτό που έχει σημασία είναι να εξετάσουμε το κατά πόσον η όποια συνέχεια αυτής της δραστηριότητας συνιστά μία αυτοτελή και συνεκτική πολιτική με συγκεκριμένες αρχές και στόχους - πράγμα που θα μας επιτρέψει να ομιλήσουμε περί ειλικρινών προθέσεων από ένα σημείο και μετά - και κατά πόσον η δραστηριότητα αυτή συνεχίζει να υπερκαθορίζεται από τις σκοπιμότητες που την εδημιούργησαν.

4. ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΔΕΙΓΜΑΤΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ «ΔΑΣΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ».

Στην βάση των όσων - μέχρι στιγμής - έχομε εκθέσει, είναι σαφές ότι το Κοινοτικό ενδιαφέρον για τα δάση εκκινά από δύο - κατ' αρχήν - διαφορετικά νομικά υπόβαθρα:

- 1) αυτό που διαμορφώνει η σύμβαση για την διαμεθοριακή και σε μεγάλη απόσταση ατμοσφαιρική ρύπανση, το οποίο, όμως, δεν θα οδηγήσει στο μέλλον (όπως αποδεικνύεται και από την εξέλιξη της Κοινοτικής νομοθεσίας) παρά μόνον σε πράξεις σχετικές με τον έλεγχο της ατμοσφαιρικής ρύπανσης, και
- 2) αυτό που διαμορφώνει ο κανονισμός R797/85 για την μεταβολή της Κ.Α.Π - ο οποίος συνιστά στην πραγματικότητα έναν νόμο-πλαίσιο, αφού ενεργοποιεί μία πληθώρα δράσεων, πολλές εκ των οποίων ανέμενον μεταγενέστερες νομικές πράξεις προκειμένου να υλοποιηθούν - σε συνδυασμό με τις δυνατότητες που προσέφερε από ένα σημείο και μετά η μεταρρύθμιση των Κοινοτικών Διαρθρωτικών Ταμείων.

Σε ό,τι αφορά, κατ' αρχήν τον κανονισμό R797/85, θα πρέπει να σημειωθεί ότι αφ' ενός μεν θα γνωρίσει μία σειρά τροποποιήσεων, αφ' ετέρου δε θα γίνει αιτία για την παραγωγή μιάς σειράς νόμων σχετικών με την εφαρμογή των προβλέψεών του. Έτσι, λοιπόν, το Συμβούλιο θα προχωρήσει από το επόμενο, κι'όλας, έτος στην παραγωγή μιάς σειράς νόμων που τροποποιούν τον κανονισμό αυτόν (ή αυτόν και ορισμένους προγενέστερους), όπως, π.χ., είναι οι κανονισμοί R1760/87 (E.C 1987/6), R1094/88 (E.C 1988/2) και R1609/89 (E.C 1989/1). Όλοι αυτοί οι νόμοι παράγονται με αποκλειστικό σκοπό να προσαρμόσουν την πολιτική βούληση που εκφράζεται στον προαναφερθέντα κανονισμό R797/85 - περί μείωσης της αγροτικής παραγωγής με όλους τους δυνατούς τρόπους με ταυτόχρονη πρόβλεψη για την δημιουργία συμπληρωματικών εισοδημάτων - στις εκάστοτε μεταβαλλόμενες συνθήκες της πραγματικότητας. Και όλοι τους συμπεριλαμβάνουν - με ιδιαίτερη έμφαση - την πρόβλεψη της μείωσης της αγροτικής γής μέσω αναδασώσεων. Ειδικά, μάλιστα, ο κανονισμός R1609/89 εκδίδεται

με αποκλειστικό σκοπό να τροποποιήσει τον R797/85 προς την κατεύθυνση της ενισχύσεως των προβλέψεών του για την χρηματοδοτούμενη μείωση της αγροτικής γής μέσω αναδασώσεων. Είναι, όμως, προφανές ότι κανείς εξ αυτών δεν υλοποιεί μία δασική πολιτική. Απλώς μετέρχονται μιάς απλουστευμένης εννοίας του δάσους (= αναδάσωση καλλιεργητικών γαιών) προκειμένου να επιτύχουν μία ορισμένη οικονομική σκοπιμότητα, άσχετη με ζητήματα δάσους ή Φύσεως.

Εξ άλλου, είτε εντός των προβλέψεων του κανονισμού R797/85, είτε εντός των προβλέψεων των κανονισμών που τον τροποποιούν (π.χ., ο R1760/87), είτε, ακόμη, εντός των προβλέψεων όλων αυτών και σε συνδυασμό με μία σειρά άλλων πράξεων που εκδίδονται με αφορμή την αναφερθείσα στο κεφάλαιο 3 αναδιάρθρωση των Κοινοτικών διαρθρωτικών Ταμείων (π.χ., R2052/88 & R4256/88, βλ. και υποσημ. 21), το Συμβούλιο θα εκδώσει μία άλλη σειρά πράξεων σχετικών με τα δάση ή τις αναδασώσεις. Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται οι κανονισμοί R1610/89 (E.C 1989/2), R1612/89²⁷ (E.C 1989/3) & R1615/89²⁸ (E.C 1989 /6). Και αυτές οι πράξεις εκδίδονται (όπως πολύ εύγλωττα αναφέρει ο R1610/89) επειδή: «...στη βαθιά κρίση που γνωρίζει σήμερα η γεωργία, το δάσος και οι συναφείς μ' αυτό δραστηριότητες μπορούν να συμβάλλουν στη διαφοροποίηση των δραστηριοτήτων των εργαζομένων στη γεωργία, στην ορθολογικότερη χρησιμοποίηση του εργατικού δυναμικού στη γεωργία και, με τον τρόπο αυτό, στη δημιουργία εναλλακτικών πηγών εισοδήματος...» (sic, ibid, προοίμιο). Έχει σημασία να επισημανθεί ότι στο τέλος της δεκαετίας του '80 (το 1989) το Συμβούλιο θα αισθανθεί την ανάγκη ενός ad hoc συμβουλευτικού οργάνου για τα Κοινοτικά δάση. Θα εκδώσει, λοιπόν, την απόφαση D367/89 (E.C 1989/7), με την οποία θα προχωρήσει στην συγκρότηση της «Μόνιμης Δασικής Επιτροπής». Ακόμη όμως και αυτό, το κατ' εξοχήν «δασικό», όργανο θα συσταθεί επειδή «...ο δασικός τομέας πρέπει να συμβάλλει σημαντικά τόσο στη δημιουργία εναλλακτικών πηγών εισοδήματος έναντι της γεωργίας, όσο και στην ανάπτυξη δασικών οικοσυστημάτων που θα ευνοούν τη γεωργία...» (sic, E.C 1987/7, προοίμιο).

Πλέον αυτών, όμως, το Συμβούλιο θα εκδώσει το 1986 τον προαναφερθέντα (στο κεφάλαιο 1 της παρούσης) κανονισμό R3528/86 (E.C 1986/1), σχετικά με την δημιουργία ενός δι-Ευρωπαϊκού δικτύου καταγραφής των καταστροφών που είχε επιφέρει η ατμοσφαιρική ρύπανση. Είναι σαφές ότι ο κανονισμός αυτός - παρά το γεγονός ότι δεν οδηγεί αυτομάτως σε μία μεταβολή των συλλογικών και ιδιωτικών συμπεριφορών που άπτονται του αντικειμένου της ατμοσφαιρικής ρυπάνσεως και των εξ αυτής δασικών βλαβών (άλλο πράγμα η καταγραφή ζημιών και άλλο ο έλεγχος της ατμοσφαιρικής ρυπάνσεως που την προεκάλεσε) - αποτελεί προϊόν της προ 7ετίας υπογραφείσας συμβάσεως για την δι-

²⁷ Αφορά στο εμπόριο δασικών ειδών, το οποίο αναπτύσσεται (και αυτό) προκειμένου να διαμορφωθούν συμπληρωματικά αγρο-τικά εισοδήματα και να ενθαρρυνθούν έτσι οι αγρότες να μειώ-σουν την παραγωγή τους.

²⁸ Αφορά στην θέσπιση του Ευρωπαϊκού Συστήματος Δασικών Πληροφοριών. Είναι το γνωστό EFICS.

αμεθοριακή ρύπανση και του 1^{ου} πρωτοκόλλου της, ζητήματα που ήδη έχουμε αναφέρει. Όμως, ο Κοινοτικός νομοθέτης αναφέρει στο 1^ο άρθρο αυτού του κανονισμού ότι «Θεσπίζεται κοινοτική δράση για την προστασία των δασών από την ατμοσφαιρική ρύπανση, αποκαλούμενη «δράση», με σκοπό την αύξηση της προστασίας των δασών και την συμβολή με τον τρόπο αυτό ιδίως στην διασφάλιση του παραγωγικού δυναμικού της γεωργίας» (sic, ibid : 2).

Τι να εννοεί, άραγε, ο Κοινοτικός νομοθέτης με τον όρο «παραγωγικό δυναμικό της Γεωργίας»²⁹ ? Να εννοεί, π.χ., θέσεις εργασίας κατά την διάρκεια της καταγραφής ?, Μελλοντικές θέσεις εργασίας στην δασοπροστασία, κ.ο.κ ? Ή μήπως εννοεί τις γενικότερες φυσικές παραμέτρους (ποιότητα εδάφους, υδάτων κ.λ.π) οι οποίες υπηρετούνται στις γεωργικές αποδόσεις και οι οποίες εξαρτώνται μερικώς από την ύπαρξη και την ποιότητα των δασών ? Είναι προφανές ότι στην πρώτη μεν περίπτωση μία αναγκαιότητα που προκύπτει από ένα νομικό κείμενο (= σύμβαση) χρησιμοποιείται για να επιτευχθούν οι σκοπιμότητες που προσδιόρισαν τόσον το «Πράσινο Βιβλίο» της Επιτροπής, όσον και ο νόμος για την μεταρρύθμιση της Κ.Α.Π, ενώ στην δεύτερη περίπτωση το ενδιαφέρον του για τα δάση εκκινά μεν από μία υφιστάμενη νομική πραγματικότητα (σύμβαση), αλλά αποσκοπεί στο να προστατεύσει μία συγκεκριμένη οικονομική δραστηριότητα. Ό,τι και να εννοεί, πάντως, ο νομοθέτης, στον βαθμό που συνδέει αιτιακά το δάσος με κάτι που δεν έχει σχέση με το δάσος και μάλιστα προς χάριν αυτού του τελευταίου (οπότε η σύνδεση προσλαμβάνει αξιακά στοιχεία), τότε είναι σαφές ότι το εκδηλωνόμενο ενδιαφέρον δεν αποτελεί έκφραση μιάς δασικής πολιτικής, της τελευταίας νοούμενης ως μιάς σχεδιασμένης πολιτικής βουλήσεως που έχει ως κύριο και αποκλειτικό στόχο την προστασία των Κοινοτικών δασών.

Σημειώνεται, ωστόσο, ότι ο κανονισμός αυτός θα γίνει αφορμή για την έκδοση και άλλων πράξεων, όπως, π.χ., ήταν οι κανονισμοί R1696/87 (E.C 1987/1) και R1697/87 (E.C 1987/2), οι οποίοι αναλύουν και εξειδικεύουν μία σειρά λεπτομερειών και διαδικασιών του προαναφερθέντος R3528/86, αλλά και ο κανονισμοί R1613/89 (E.C 1989/4) και R2157/92 (E.C 1992/4), οι οποίοι τροποποιούν τον R3528/86 σε διάφορα σημεία. Οι κανονισμοί αυτοί, ως αρρήκτως συνδεδεμένοι με τον προαναφερθέντα, αν και δεν προσθέτουν κάτι νέο σε ό,τι αφορά το περιεχόμενο της σταδιακά εξελισσόμενης Κοινοτικής δασικής πρακτικής - αφού ο νομοθέτης δεν αναιρεί την βασική σκοπιμότητα που τον ώθησε στην έκδοση του R3528/86 και η οποία συνδέεται αξιακά με την γεωργία - εν τούτοις έχουν ένα μοναδικό ενδιαφέρον. Όλοι τους επιβεβαιώνουν, κατά δραματικά εκφραστικό τρ-

πο, μία εν εξελίξει κατάρρευση των Κοινοτικών δασών εξ αιτίας της ατμοσφαιρικής ρύπανσης, την ίδια στιγμή που οι πάσης φύσεως καταγραφές βεβαιώνουν για την αύξηση της δασικής βιομάζας του Ευρωπαϊκού χώρου³⁰.

Εξ άλλου - παράλληλα με την έκδοση του R3528/86 και ταυτόχρονα με αυτόν - το Συμβούλιο θα εκδώσει τον κανονισμό R3529/86³¹ (E.C 1986/2), προκειμένου να αντιμετωπίσει ζητήματα σχετικά με την πυροπροστασία των Κοινοτικών δασών (ο πρώτος μετά 30 έτη λειτουργίας των Κοινοτικών θεσμών και 16 έτη παρουσίας της Κοινοτικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας). Όμως στο 1^ο άρθρο του νόμου αυτού ο νομοθέτης αναφέρει ότι «Θεσπίζεται κοινοτική δράση για την προστασία των δασών από τις πυρκαγιές, καλούμενη στο εξής «δράση», με σκοπό την αύξηση της προστασίας των δασών στην Κοινότητα και τη συμβολή με τον τρόπο αυτό ιδίως στη διασφάλιση του παραγωγικού δυναμικού της γεωργίας» (sic, ibid : 5), πράγμα, βέβαια, που αποκαλύπτει και τον συγκυριακό χαρακτήρα του νόμου, αφού αν εξέλιπε η διασφάλιση του - με αξιακή έμφαση επισημαιομένου (= ιδίως) - γεωργικού δυναμικού, ίσως να μην εξεδίδετο και ο νόμος. Αν και ο νομοθέτης (άρθρο 2), αναλύων τα μέτρα τα οποία θεσπίζονται διά του νόμου, αποκαλύπτει την στενή συγγένεια των αιτίων συγκροτήσεώς του με τις προτάσεις της «Πράσινης Βίβλου» και τις προβλέψεις του πρό έτους δημοσιευθέντος νόμου μεταβολής της Κ.Α.Π (= R797/85) - αφού τα περισσότερα των θεσπιζόμενων μέτρων οδηγούν σε θέσεις εργασίας για το αγροτικό δυναμικό -, εν τούτοις δεν θα πρέπει να μας διαφύγει ότι από ένα σημείο και μετά τα μέτρα που συγκροτούν σταδιακά την «δασική πολιτική» της Κοινοτητας ενσωματώνουν και εκφράζουν μία εμπορική αντίληψη για το δάσος, δηλαδή την αντίληψη εκείνη που κατά τα προηγηθέντα (στο κεφάλαιο 2 της παρούσης) εμπόδιζε την ανάπτυξη και έκφραση μιάς πραγματικής πολιτικής προστασίας του δάσους. Αυτό γίνεται, ενδεχόμενα, καλύτερα αντιληπτό στην περίπτωση του κανονισμού R2080/92 (E.C 1992/3) - που θα εκδοθεί μετά την έκδοση του νέου κανονισμού R2328/91 (E.C 1991) για την συνέχεια και επιτάχυνση της μεταβολής της Κ.Α.Π - , σχετικού με τις αναδασώσεις των καλλιεργητικών γαιών, στον οποίον ο νομοθέτης αναφέρει ότι «... η δάσωση των γεωργικών εκτάσεων έχει ιδιαίτερη σημασία τόσο για τη χρησιμοποίηση του εδάφους και για το περιβάλλον όσο και για τη μείωση του ελλείμματος των δασικών πόρων στην Κοινότητα καθώς και ως συμπληρωματικό μέτρο της κοινοτικής πολιτικής για τον έλεγχο της γεωργικής παραγωγής...». Με αυτή την σκέψη ο νομοθέτης δεν αφήνει περιθώρια παρερμηνείας των προθέσεών του. Όχι μόνον δηλώνει, για πολλοστή φορά, ότι η πρόθεσή του είναι να ελέγξει την αγροτική παραγωγή αλλά

²⁹ Ο αντίστοιχος όρος στην Αγγλική έκδοση του νόμου είναι: «productive potential of agriculture»

³⁰ π.χ., ο K.Kuusela στην προαναφερθείσα έκθεση του European Forest Institute (Kuusela 1994), προφανώς βασισμένος σε κάποια στοιχεία πριν το 1994, βεβαιώνει για την αύξηση της βιομάζας, την ίδια στιγμή που ο μεν κανονισμός R2157/92 κάνει λόγο για «μειωμένη ζωτικότητα» των δασών, ο δε κανονισμός R926/93 - που τροποποιεί τους προαναφερθέντες R3528/86 & R1696/87 για την προστασία των δασών από την ατμοσφαιρική ρύπανση (E.C 1993) - όχι μόνον αναφέρεται σε μειωμένη ζωτικότητα των δασών αλλά και σε «επιδείνωση των οικοσυστημάτων των δασών».

³¹ Ο νόμος αυτός εγνώρισε μία τροποποίηση διά του κανονισμού R1614/89 (E.C 1989/5) και μία ανάλυση των προβλέψεών του διά του κανονισμού R1698/87 (E.C 1987/3), οι οποίοι, ως μην έχοντες ιδιαίτερη σημασία, δεν αναλύονται στην παρούσα.

και ότι τα όποια συγκροτούμενα «δάση» στο πλαίσιο αυτής της αποφάσεως δεν είναι τίποτε περισσότερο από ένα μέσον καλύψεως κάποιων ξυλευτικών αναγκών (= παραγωγικά δάση ή μονοκαλλιέργειες δασικών ειδών).

Αν, για λόγους σχετικούς με τους χωρικούς περιορισμούς της παρούσης εργασίας, περαιώσουμε στο σημείο αυτό την εξέταση των Κοινοτικών πράξεων που περιστρέφονται περίξ της εννοίας του δάσους, τότε πιστεύουμε ότι είμασθε σε θέση να διαμορφώσουμε ορισμένες συμπερασματικές σκέψεις.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όλοι οι προαναφερθέντες νόμοι και όσοι θα εκδοθούν μετά από αυτούς, σε συνάρτηση με αυτούς ή και ανεξάρτητα από αυτούς - όπως, π.χ., είναι ο κανονισμός R2158/92 για την πυροπροστασία των Κοινοτικών δασών (E.C 1992/ 5) -, συγκροτούν σταδιακά μία πολιτική απέναντι στα Κοινοτικά δάση, δηλαδή μία άτυπη «δασική πολιτική», αφού αφ' ενός μεν τα Κοινοτικά όργανα δεν αναφέρονται ποτέ σε «δασική πολιτική», αλλά σε «δασική στρατηγική» (βλ., π.χ., E.C 1998/1 & E.C 2005), αφ' ετέρου δε τα ίδια, όπως έχομε αναφέρει, δέχονται ότι δασική πολιτική δεν υφίσταται σε Κοινοτικό επίπεδο, αλλά μόνον σε εθνικό (E. C 1998/1 : 1). Από την προηγηθείσα ανάλυση προκύπτει, κατά σαφή και τεκμηριωμένο τρόπο, ότι η «πολιτική» αυτή όχι μόνον καθυστέρησε υπερβολικά ως προς την εκδήλωσή της για μία σειρά αιτίων που άπτονται της ιστορίας, των δομών, του ιδεολογικού προσανατολισμού και των θεμελιωδών σκοπών των Κοινοτικών θεσμών, αλλά και για μία σειρά αιτίων σχετικών τόσο με την μορφή και το εννοιολογικό περιεχόμενο που κατέληξε να έχει το δάσος στον Ευρωπαϊκό χώρο, όσο και με τον ιδιωτικό χαρακτήρα της κτήσεως του τελευταίου σε μία σειρά Κοινοτικών χωρών με μεγάλη ισχύ επιρροής στην διαμόρφωση των επί μέρους πολιτικών της Κοινότητας.

Ακόμη, όμως, και όταν αυτή η, άτυπη, δασική πολιτική εξεδηλώθη σε μία δεδομένη περίοδο των Κοινοτικών θεσμών, εξεδηλώθη κατά τρόπο συμπτωματικό - δηλαδή ως αντίδραση σε ad hoc πρόβλημα των Κοινοτικών θεσμών, άσχετου με την προστασία του δάσους -, ατελή και μη σχεδιασμένο - αφού στην καλύτερη περίπτωση απλουστεύεται σε έργα πυροπροστασίας και σε δίκτυα συλλογής εξειδικευμένων πληροφοριών, σχετικών με την γλωρίδα - και με περιεχόμενο αξιακά προσανατολισμένο κατά κύριο λόγο σε ζητήματα απασχόλησης και οικονομίας, δηλαδή σε θέματα άσχετα με την έννοια της προστασίας του δάσους. Απέτυχε να δημιουργήσει ένα θεσμικό περιβάλλον προστασίας ενός θεμελιώδους βιολογικού συστήματος (όπως είναι το δάσος) και κατά συνέπεια απέτυχε να αποκτήσει περιεχόμενο μέσα από την εξυπηρέτηση των σκοπιμοτήτων για τις οποίες εγεννήθη. Η δασική πολιτική στον χώρο των Κοινοτικών θεσμών συνεχίζει να είναι απύσχα και οι όποιοι νόμοι προστασίας της Φύσεως - ελάχιστοι στην κυριολεξία - υπάρχουν αυτή

την στιγμή δεν είναι σε θέση να καλύψουν αυτό το κενό, με χαρακτηριστικότερο, ίσως, παράδειγμα την οδηγία L043/92 (= Natura 2000), η οποία όχι μόνον δεν αφορά ειδικά τα δάση - αλλά προστατευόμενες γενικά περιοχές, που όμως μπορεί να και μην είναι (και δεν είναι πάντα) δάση -, αλλά και η οποία με την θεμελιώδη πρόβλεψή της περί υπερβάσεως του 5% του εθνικού εδάφους που χαρακτηρίζεται ως προστατευόμενο (C.E.C 1992/1 : 10, άρθρο 4, §2) ενδέχεται στο μέλλον να επιτρέψει σε κάποια κράτη μέλη τον εδαφικό περιορισμό των δασών τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- 1) Αγγελόπουλος, Α.(1989): «Οικονομική Ανάπτυξη. Θεωρία και Πολιτική», Πιτσιλός, Αθήνα.
- 2) Adger, N. & Whitby, M.(1991): «Accounting for the Impat of Agriculture and Forestry on Environmental Quality», **European Economic Review**, v.35, issue 2 : 629-641, Elsevier.
- 3) Ahl, T. & Andersson, B.(1989): «Effects on Water Quality of Land Use Changes in Sweden during the 20th Century», in the Proceedings of the Workshop «Effects of Land Use in Catchments on the Acidity and Ecology of Natural Surface Waters» : 107-121, 11-13.04.1988, Cardiff, edited by H. Barth, Office for Official Publications of the European Communities.
- 4) Arnold, D.(1995): «Pesticide Environmental Fate Requirements in the European Community», in the «Agrochemical Environmental Fate. State of the Art», edited by M.Leng, M.Leovey & P.Zubkoff : 39-48, Lewis Publishers, U.S.A.
- 5) Ashmore, M.(1998): «Plants and Pollution», in the «Plant Ecology», edited by Michael J.Crawley : 568-581, Blackwell, G.Britain.
- 6) Barbezat, D.(1997): «The Marshall Plan and the Origin of the OEEC», in the «Explorations in OEEC History» : 33-44, edited by R.Griffiths, OECD, Paris.
- 7) Benecke, P.(1989): «Processes of Acidification in Soil & Groundwater», in the proceedings of the workshop «Effects of Land Use in Catchments on the Acidity and Ecology of Natural Surface Waters», Cardiff, 11-13.04.1988, edited by H.Barth : 39-55, E. Guyot, Brussels.
- 8) Bengtsson, J. et al.(2000): «Biodiversity, Disturbances, Ecosystem Function and Management of European Forests», **Forest Ecology and Management** - 132/2000 : 39-50, Elsevier.
- 9) Bini, C. & Bresolin, F.(1998): «Soil Acidification by Acid Rain in Forest Ecosystems: a Case Study in Northern Italy», **The Science of the Total Environment**, 222/1-2/1998 : 1-15, Elsevier.
- 10) Birnie, W. & Boyle, A.(1995): «International Law and the Environment», Oxford University Press, Great Britain.
- 11) Björkbom, L.(1990): «Resolution of Environmental Problems: the use of Diplomacy», στο «International Environmental Diplomacy» : 123-137, edited by J.E.Carroll, Cambridge University Press, Great Britain.
- 12) Blottnitz, H.(von) et al.(2006): «Damage Costs of Nitrogen Fertilizer in Europe and their Internalization», **Journal of Environmental Planning & Management**, vol.49, Issue 3 : 413-433, Routledge.
- 13) Bolognesi, C. & Morasso, G.(2000): «Genotoxicity of Pesticides: Potential Risk for Consumers», **Trends in Food Science & Technology**, v.11 : 182-187, Elsevier.
- 14) Bradshaw, R.(2004): «Past Anthropogenic Influence on European Forests and Some Possible Genetic Consequences», **Forest Ecology and Management**, 1-3/v.197/2004 : 203-212, Elsevier.
- 15) Brassley, P.(1997): «Agricultural Economics and the CAP», Blackwell, London.
- 16) Brechtel, H.M.(1992): «Impact of Acid Deposition Caused by Air Pollution in Central Europe», in the proceedings of the 1st European Symposium «Responces of Forest Ecosystems to Environmental Changes», Florence, 20-24.05.1991 : 594-595, edited by A.Teller,

- P.Mathy & J.N.R.Jeffers, Elsevier, England.
- 17) Briggs, D. & Smithson, P.(1995): «Fundamentals of Physical Geography», Routledge, Great Britain.
 - 18) Brusse, W.A.(1997): «Liberalising IntraEuropean Trade», in the «Explorations in OEEC History» : 123-137, edited by R.Griffiths, OECD, Paris.
 - 19) Christiansen, Th.(1996): «A Maturing Bureaucracy? The Role of the Commission in the Policy Process», in the «European Union. Power & Policy-Making» : 77-95, edited by J.Richardson, Routledge, N.Y.
 - 20) Clawson, M. and Sedjo, R.(1984): «History of Sustained Yield Concept and its Application to Developing Countries», in the Proceedings of the Symposium «History of Sustained-Yield Forestry» : 3-15, 18-19.10.1983, Portland, Oregon, edited by H.K. Steen, Forest History Society, U.S.A.
 - 21) Collins, K.(1995): «Σχέδιο Γνωμοδότησης για την Επιτροπή Κανονισμού, Ελέγχου της Εντολής και Ασυλιών σχετικά με τις Ομάδες Πίεσης (Lobbying) και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο», PE212. 031, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο-Εγγραφα Εργασίας, Luxembourg.
 - 22) Crosby, A.(1991): «Οικολογικός Ιμπεριαλισμός. Η Βιολογική Επέκταση της Ευρώπης, 900-1900», Κωσταράκης, Αθήνα.
 - 23) Crouch, C. & Menon, A.(1997): «Organised Interests and the State», in the «Developments in West European Politics», edited by M.Rhodes, P.Heywood and V.Wright : 151-168, Macmillan Press, G.Britain.
 - 24) De Meets, C., Eduljee, G.H., & Hutton, M.(2001): «Assessment and Management of Risks Arising from Exposure to Cadmium in Fertilisers», **The Science of the Total Environment**, : 1-21, Elsevier.
 - 25) E.C(1973): «Declaration Y1220(01)/73 of the Council of the European Communities and of the Representatives of the Governments of the Member States Meeting in the Council of 22 November 1973 on the Programme of Action of the European Communities on the Environment» and «Programme of Action of the European Communities on the Environment», **O.J.C** - 112/20.12.73 : 1-53, Luxembourg.
 - 26) E.C(1973/1): «6th General Report on the Activities of the European Communities in 1972», Office for Official Publications of the E.C, Luxembourg.
 - 27) E.C(1977): «Resolution Y0613/77 of the Council of the European Communities and of the Representatives of the Governments of the Member States Meeting within the Council of 17 May 1977 on the Continuation and Implementation of a European Community Policy and Action Programme on the Environment» and «Programme of Action of the European Communities on the Environment», **O.J.C** - 139/13.06.77 : 1-46, Luxembourg.
 - 28) E.C(1979): «Σύμβαση A1113(01)/79 για τη Διαμεθοριακή Ρύπανση της Ατμόσφαιρας σε Μεγάλη Απόσταση», **O.J.L** - 171/27.06. 1981 : 25-30, Luxembourg.
 - 29) E.C(1979/1): «Οδηγία 79/117/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 21^{ης} Δεκεμβρίου 1978 περί Απαγορεύσεως της Θέσεως σε Κυκλοφορία και της Χρησιμοποίησεως Φυτοφαρμακευτικών Προϊόντων που Περιέχουν Ορισμένες Δραστικές Ουσίες», **O.J.L** - 033/08.02.79 : 36-40, Luxembourg.
 - 30) E.C(1979/2): «12th General Report on the Activities of the European Communities in 1978», Luxembourg.
 - 31) E.C(1980): «Council Directive 80/779 of 15 July 1980 on Air Quality Limit Values & Guide Values for Sulphur Dioxide & Suspended Particulates», **O.J.L** - 229/30.08.80 : 30-48, Luxembourg.
 - 32) E.C(1980/1): «13th General Report on the Activities of the European Communities in 1979», Luxembourg.
 - 33) E.C(1981/1): «14th General Report on the Activities of the European Communities in 1980», Office for Official Publications of the E.C, Luxembourg.
 - 34) E.C(1981/2): «Απόφαση του Συμβουλίου 462/81 της 11ης Ιουνίου 1981 περί Συνάψεως της Συμβάσεως για τη Διαμεθοριακή Ρύπανση της Ατμόσφαιρας σε Μεγάλη Απόσταση», **O.J.L** -171/27. 06.1981 : 11-12, Luxembourg.
 - 35) E.C(1982): «15η Γενική Έκθεση επί της Δραστηριότητας των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων το 1981», Υπηρεσία Επίσημων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Luxembourg.
 - 36) E.C(1983/1): «Ψήφισμα Y0217(01)/83 του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και των Αντιπροσώπων των Κυβερνήσεων των Κρατών Μελών συνελθόντων στα πλαίσια του Συμβουλίου της 7^{ης} Φεβρουαρίου 1983, σχετικά με την Συνέχιση και την Υλοποίηση της Πολιτικής και του Προγράμματος Δράσης των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στον Τομέα του Περιβάλλοντος» και «Πρόγραμμα Δράσης των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στον Τομέα του Περιβάλλοντος (1982-1986)», **O.J.C** - 046/17.02.83 : 1-16, Luxembourg.
 - 37) E.C(1983/2): «16η Γενική Έκθεση επί της Δραστηριότητας των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων το 1982», Υπηρεσία Επίσημων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Luxembourg.
 - 38) E.C(1984/1): «Council Directive 84/360 EEC of 28 June 1984 Combating of Air Pollution from Industrial Plants», **O.J.L** - 188/16.07.1984 : 20-25, Luxembourg.
 - 39) E.C(1984/2): «Πρωτόκολλο A0704(01)/84 (= EMEP) της Συμβάσεως του 1979 για τη Διαμεθοριακή Ρύπανση της Ατμόσφαιρας σε Μεγάλη Απόσταση, το οποίο αφορά την Μακροπρόθεσμη Χρηματοδότηση του Προγράμματος για την Συνεχή Παρακολούθηση & την Εκτίμηση της Μεταφοράς σε Μεγάλη Απόσταση των Ατμοσφαιρικών Ρύπων στην Ευρώπη (EMEP)», **O.J.L** - 181/04. 07.1986 : 2-5, Luxembourg.
 - 40) E.C(1984/3): «17η Γενική Έκθεση επί της Δραστηριότητας των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων το 1983», Υπηρεσία Επίσημων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Luxembourg.
 - 41) E.C(1985/1): «18η Γενική Έκθεση επί της Δραστηριότητας των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων το 1984», Υπηρεσία Επίσημων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Luxembourg.
 - 42) E.C(1985/2): «Κανονισμός 797/85 του Συμβουλίου της 12^{ης} Μαρτίου 1985 για την Βελτίωση της Αποτελεσματικότητας των Γεωργικών Διαθρώσεων», **O.J.L** -093/30.03.85 : 1-18, Luxembourg.
 - 43) E.C(1985/3): «Προοπτικές της Κοινής Γεωργικής Πολιτικής. Το Πράσινο Βιβλίο της Επιτροπής», Bruxelles.
 - 44) E.C(1986/1): «Κανονισμός του Συμβουλίου 3528/86 της 17^{ης} Νοεμβρίου 1986 για την Προστασία των Δασών από την Ατμοσφαιρική Ρύπανση», **O.J.L** - 326/21.11.1986 : 2-4, Luxembourg.
 - 45) E.C(1986/2): «Κανονισμός του Συμβουλίου 3529/86 της 17^{ης} Νοεμβρίου 1986 σχετικά με την Προστασία των Δασών στην Κοινότητα από τις Πυρκαγιές», **O.J.L** - 326/21.11.1986 : 5-7, Luxembourg.
 - 46) E.C(1987/1): «Κανονισμός της Επιτροπής 1696/87 της 10ης Ιουνίου 1987 σχετικά με Ορισμένες Λεπτομέρειες Εφαρμογής του Κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 3528/86 του Συμβουλίου για την Προστασία των Δασών στην Κοινότητα από την Ατμοσφαιρική Ρύπανση (Απογραφή, Δίκτυο Παρατηρητηρίων, Απολογισμοί)», **O. J.L** - 161/22.06.1987 : 1-22, Luxembourg.
 - 47) E.C(1987/2): «Κανονισμός της Επιτροπής 1697/87 της 10ης Ιουνίου 1987 σχετικά με Ορισμένες Λεπτομέρειες Εφαρμογής του Κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 3528/86 του Συμβουλίου για την Προστασία των Δασών στην Κοινότητα από την Ατμοσφαιρική Ρύπανση (Καταβολή της Συνδρομής)», **O.J.L** - 161/22.06.1987 : 23-28, Luxembourg.
 - 48) E.C(1987/3): «Κανονισμός της Επιτροπής 1698/87 της 10ης Ιουνίου 1987 σχετικά με Ορισμένες Λεπτομέρειες Εφαρμογής του Κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 3529/86 του Συμβουλίου σχετικά με την Προστασία των Δασών στην Κοινότητα από τις Πυρκαγιές (Καταβολή της Συνδρομής)», **O.J.L** - 161/22.06.1987 : 29-34, Luxembourg.
 - 49) E.C(1987/4): «Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη», **O.J.L** - 169/29.06. 1987, Luxembourg.
 - 50) E.C(1987/5): «Συνθήκες περί Ιδρύσεως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων», Υπηρεσία Επίσημων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Luxembourg.
 - 51) E.C(1987/6): «Κανονισμός 1760/87 του Συμβουλίου της 15^{ης} Ιουνίου 1987 που τροποποιεί τους Κανονισμούς (ΕΟΚ) αριθ. 797/85, (ΕΟΚ) αριθ. 270/79, (ΕΟΚ) αριθ. 1360/78 & (ΕΟΚ) αριθ. 355/77 όσον αφορά τις Γεωργικές Διαθρώσεις και την Προσαρμογή της Γεωργίας στη Νέα Κατάσταση των Αγορών & τη Διατήρηση του Αγροτικού Χώρου», **O.J.L** - 167/26.06.1987 : 1-8, Luxembourg.
 - 52) E.C(1988/1): «Protocol A0621(01)/88 to the 1979 Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution concerning the Control of Emissions of Nitrogen Oxides or their Transboundary Fluxes», **O.J.L** - 149/21.06.1993 : 16-26, Luxembourg.
 - 53) E.C(1988/2): «Κανονισμός (ΕΟΚ) 1094/88 του Συμβουλίου της 25^{ης} Απριλίου 1988 για την Τροποποίηση των Κανονισμών (ΕΟ Κ)

- αριθ. 797/85 και (ΕΟΚ) αριθ. 1760/87 όσον αφορά την Παύση της Καλλιέργειας Αρόσιων Γαιών καθώς και την Εκτατικοποίηση και τη Μετατροπή της Παραγωγής», **O.J.L** – 106/27.04.1988 : 28-32, Luxembourg.
- 54) E.C(1989/1): «Κανονισμός του Συμβουλίου 1609/89 της 29^{ης} Μαΐου 1989 για την Τροποποίηση όσον αφορά τον Τομέα της Αναδάσωσης των Γεωργικών Εκτάσεων του Κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 797/85 για την Βελτίωση της Αποτελεσματικότητας των Γεωργικών Διαρθρώσεων», **O.J.L** - 165/15.06.1989 : 1-2, Luxembourg.
- 55) E.C(1989/2): «Κανονισμός του Συμβουλίου 1610/89 της 29^{ης} Μαΐου 1989 για τις Διατάξεις Εφαρμογής του Κανονισμού ΕΟΚ αριθ. 4256/88 σε ό,τι αφορά την Δράση Ανάπτυξης και την Αξιοποίηση των Δασών στις Αγροτικές Περιοχές», **O.J.L** - 165/15.06. 1989 : 3-4, Luxembourg.
- 56) E.C(1989/3): «Κανονισμός του Συμβουλίου 1612/89 της 29^{ης} Μαΐου 1989 περί Θεσπίσεως Προσωρινών Μέτρων για τη Βελτίωση των Συνθηκών Μεταποίησης και Εμπορίας των Δασοκομικών Προϊόντων», **O.J.L** - 165/15.06.1989 : 6-7, Luxembourg.
- 57) E.C(1989/4): «Κανονισμός του Συμβουλίου 1613/89 της 29^{ης} Μαΐου 1989 για την Τροποποίηση του Κανονισμού ΕΟΚ αριθ. 3528/ 86 σχετικά με την Προστασία των Δασών στην Κοινότητα από την Ατμοσφαιρική Ρύπανση», **O.J.L** - 165/15.06.1989 : 8-9, Luxembourg.
- 58) E.C(1989/5): «Κανονισμός του Συμβουλίου 1614/89 της 29^{ης} Μαΐου 1989 για την Τροποποίηση του Κανονισμού ΕΟΚ αριθ. 3529/ 86 σχετικά με την Προστασία των Δασών στην Κοινότητα από τις Πυρκαγιές», **O.J.L**-165/15.06.1989 : 10-11, Luxembourg.
- 59) E.C(1989/6): «Κανονισμός του Συμβουλίου 1615/89 της 29^{ης} Μαΐου 1989 για την Θέσπιση Ευρωπαϊκού Συστήματος Δασικών Πληροφοριών και Επικοινωνίας (EFICS)», **O.J.L** -165/15.06.1989 : 12-13, Luxembourg.
- 60) E.C(1989/7): «Απόφαση του Συμβουλίου 367/89 της 29^{ης} Μαΐου 1989 για την Σύσταση Μόνιμης Δασικής Επιτροπής», **O.J.L** - 165/ 15.06.1989 : 14-15, Luxembourg.
- 61) E.C(1990): «Η Περιβαλλοντική Πολιτική στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα», Ευρωπαϊκά Κείμενα, τ.5/90, Υπηρεσία Επίσημων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Luxembourg.
- 62) E.C(1991): «Κανονισμός 2328/91 του Συμβουλίου της 15^{ης} Ιουλίου 1991 για τη Βελτίωση της Αποτελεσματικότητας των Γεωργικών Διαρθρώσεων», **O.J.L** - 06.08.1991 : 1-21, Luxembourg.
- 63) E.C(1992/1): «Οδηγία του Συμβουλίου 43/92 της 21^{ης} Μαΐου 1992 για την Διατήρηση των Φυσικών Οικοτόπων καθώς και της Αγρίας Πανίδας και Χλωρίδας», **O.J.L** - 206/22/07/1992 : 7-46, Luxembourg.
- 64) E.C(1992/2): «Κανονισμός του Συμβουλίου 2078/92 της 30^{ης} Ιουνίου 1992 σχετικά με τις Μεθόδους Γεωργικής Παραγωγής που συμμορφώνονται με τις Απαιτήσεις Προστασίας του Περιβάλλοντος καθώς και με την Διατήρηση του Φυσικού Χώρου», **O.J.L** - 215/ 30.07.1992 : 85-90, Luxembourg.
- 65) E.C(1992/3): «Κανονισμός του Συμβουλίου 2080/92 της 30^{ης} Ιουνίου 1992 για την Θέσπιση Κοινοτικού Καθεστώτος Ενισχύσεων των Μέτρων για τα Δάση στον Τομέα της Γεωργίας», **O.J.L** - 215/ 30.07.1992 : 96-90, Luxembourg.
- 66) E.C(1992/4): «Κανονισμός του Συμβουλίου 2157/92 της 23^{ης} Ιουλίου 1992 για την Τροποποίηση του Κανονισμού ΕΟΚ αριθ. 3528/86 σχετικά με την Προστασία των Δασών στην Κοινότητα από την Ατμοσφαιρική Ρύπανση», **O.J.L** - 217/31.07.1992 : 1-2, Luxembourg.
- 67) E.C(1992/5): «Κανονισμός (ΕΟΚ) 2158/92 του Συμβουλίου της 23^{ης} Ιουλίου 1992 για την Πυροπροστασία των Κοινοτικών Δασών» **O.J.L** - 217/31.07.1992 : 3-7, Luxembourg.
- 68) E.C(1993): «Κανονισμός (ΕΟΚ) 926/93 της Επιτροπής της 1^{ης} Απριλίου 1993 για την Τροποποίηση του Κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 1696/87 σχετικά με Ορισμένες Λεπτομέρειες Εφαρμογής του Κανονισμού (ΕΟΚ) 3528/86 του Συμβουλίου για την Προστασία των Δασών στην Κοινότητα από την Ατμοσφαιρική Ρύπανση», **O.J.L** - 100/26.04.1993 : 1-35, Luxembourg.
- 69) E.C(1997): «Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου Σχετικά με την Δασική Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης», **O.J.C** - 55/24. 02.1997, Luxembourg.
- 70) E.C(1998): «Γενική Έκθεση επί της Δραστηριότητας της Ευρωπαϊκής Ενώσεως το 1997», Office for Official Publications of the E.C, Luxembourg.
- 71) E.C(1998/1): «Ψήφισμα του Συμβουλίου της 15^{ης} Δεκεμβρίου 1998 για μία Δασική Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης», **O.J.C** - 056/ 26.02.1999 : 1-4, Luxembourg.
- 72) E.C(2005): «Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Reporting on the Implementation of the EU Forestry Strategy», COM(2005) 84 final, 10.03.05, Brussels.
- 73) EUROSTAT(1994): «Panorama of EU Industry - 1994», Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- 74) Farrell, Ed. et al.(2000): «European Forest Ecosystems: Building the Future on the Legacy of the Past», **Forest Ecology and Management** - 1/v.132/2000 : 5-20, Elsevier.
- 75) Fennell, R.(1999): «Η Κοινή Αγροτική Πολιτική. Συνέχεια και Αλλαγή», Θεμέλιο, Αθήνα.
- 76) Fermie, J. & Pitkethly, A.(1985): «Resources: Environment and Policy», Harper & Row, London.
- 77) Ford, G.(1995): «Έκθεση για τις Ομάδες Ειδικών Συμφερόντων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο», PE212.411, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο/Εγγραφα Συνεδρίασης, Luxembourg.
- 78) Galle, M.(1992): «Proposals for the Enlarged Bureau with a View to Laying Down Rules Governing the Representation of Special Interest Groups at the European Parliament», Committee of the Rules of Procedure, the Verification of Credentials and Immunities, PE 200.405/ fin., Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο-Εγγραφα Συνεδρίασης Luxembourg.
- 79) Galloway, J.(1998): «The Global Nitrogen Cycle: Changes and Consequences», **Environmental Pollution**, vol. 102, issue 1 : 15-24, Elsevier.
- 80) Gardner, B.(1996): «European Agriculture.Policies, Production & Trade», Routledge, London.
- 81) Glaeser, B.(1987): «Agriculture between the Green Revolution and Ecodevelopment: which Way to Go ?», in the «The Green Revolution Revisited» : 1-12, edit. by B.Glaeser, Unwin Hyman, London.
- 82) Grant, W.(1997): «The Common Agricultural Policy», St. Martin's Press, New York.
- 83) Goldsmith, F. & Wood, J.(1983): «Ecological Effects of Upland Afforestation», in the «Conservation in Perspective» : 287-311, edited by A.Warren & F.B.Goldsmith, J.Wiley & Sons, Great Britain.
- 84) Goudsbloom, J.(1994): «Fire & Civilization», Penguin, England.
- 85) Grove, R.(1995): «Green Imperialism. Colonial Expansion, Tropical Island Edens and the Origins of Environmentalism, 1600-1860», Cambridge University Press.
- 86) Gupta, S.K.(1989): «Effects of Soil Acidification on the Solubility of Zinc and Cadmium in Anthropogenic Contaminated Soils», in the Proceedings of the Workshop «Effects of Land Use in Catchments on the Acidity and Ecology of Natural Surface Waters» : 186-193, 11-13.04.1988, Cardiff, edited by H. Barth, Office for Official Publications of the European Communities.
- 87) Hall, P.(1992): «Urban & Regional Planning», Routledge, London.
- 88) Hartmann, M. & Schmitz, P.M.(1992): «Impact of the EC's Rebalancing Strategy on Developing Countries: The Case of Feed» in the «Issues in Agricultural Development. Sustainability and Cooperation» : 51-60, edited by M.Bellamy & B.Greenshields, International Association of Agricultural Economists, Great Britain.
- 89) Heinsohn, R.J., & Kabel, R.L.(1999): «Sources and Control of Air Pollution», Prentice Hall, U.S.A.
- 90) Huggett, R.(1998): «Fundamentals of Biogeography», Routledge, London.
- 91) Ikwue, A. & Skea, J.(1996): «The Energy Sector Response to European Combustion Emission Regulations», in the «Environmental Policy in Europe. Industry, Competition & the Policy Process», edited by François Lévêque : 75-111, Edward Elgar, U.K.
- 92) Kamminga, M.(1995): «Principles of International Environmental Law», in the «Environmental Policy in an International Context: Perspectives», edited by P.Glasbergen & A.Blouwers : 111-131, Arnold, G.Britain.
- 93) Kennedy, J. et al.(2001): «Evolving Forestry and Rural Development Beliefs at Midpoint and Close of the 20th Century», **Forest Policy and Economics** - 2/2001 : 81-95, Elsevier.
- 94) Kilian, W.(1998): «Forest Site Degradation - Temporary Deviation

- from Natural Site Potential», **Ecological Engineering** - 1/v. 10/1998 : 5-18, Elsevier.
- 95) Kohler-Koch, B.(1996): «The Strength of Weakness: The Transformation of Governance in the E.U.», in «The Future of the Nation-State», edited by S.Gustavsson & L.Lewin : 169-210, Routledge, London.
- 96) Κόρακας, Α.(1987): «Κρίση & Μεταρρύθμιση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής», **Σύγχρονα Θέματα**, τ.32-33 : 97-104, Αθήνα.
- 97) Kreutzer, K.(1989): «The Impact of Forest Management Practices on the Soil Acidification in Established Forests», in the proceedings of the workshop «Effects of Land Use in Catchments on the Acidity and Ecology of Natural Surface Waters», Cardiff, 11-13.04.1988, edited by H.Barth : 75-90, E.Guyot, Brussels.
- 98) Kreutzer, K. et al.(1989): «Investigations about the Effects of Acid Deposition and Compensative Liming in a Spruce Stand», in the Proceedings of the Workshop «Effects of Land Use in Catchments on the Acidity and Ecology of Natural Surface Waters» : 201-207, 11-13.04.1988, Cardiff, edited by H. Barth, Office for Official Publications of the European Communities.
- 99) Kupchella, Ch. & Hyland M.(1989): «Environmental Science», Allyn & Bacon, USA.
- 100) Kuusela, K.(1994): «Forest Resources in Europe», European Forest Institute, Cambridge University Press.
- 101) Larsson, T.B.(2001, ed.): «Biodiversity Evaluation Tools for European Forests», Ecological Bulletins 50, Blackwell, G.Britain.
- 102) Lee, R.(1984): «Sustained-Yield and Social Order», in the Proceedings of the Symposium «History of Sustained-Yield Forestry» : 90-100, 18-19.10.1983, Portland, Oregon, edited by H.K. Steen, Forest History Society, U.S.A.
- 103) Levallois, P. et al.(1998): «Groundwater Contamination by Nitrates Associated with Intensive Potato Culture in Québec», **The Science of the Total Environment**, vol. 217 : 91-101, Elsevier.
- 104) Μαρκατάτος, Γ.(1987): «Κοινή Αγροτική Πολιτική και Συνοχή», **Σύγχρονα Θέματα**, τ.32-33 : 105-116, Αθήνα.
- 105) Majone, G.(1996): «A European Regulatory State ?», in the «European Union. Power and Policy - Making» : 263-277, edited by J.Richardson, Routledge, G.Britain.
- 106) Mazey, S.(1996): «The Development of European Idea. From Sectoral Integration to Political Union», in the «European Union. Power and Policy-Making», edited by J.Richardson : 24-39, Routledge, London.
- 107) Mazey, S. & Richardson, J.(1996): «The Logic of Organisation: Interest Groups», in the «European Union. Power and Policy-Making», edited by J.Richardson : 200-215, Routledge, London.
- 108) McCormick, J.(1996): «The European Union. Politics and Policies», Westview Press, USA.
- 109) McLaughlin, A. & Mineau, P.(1995): «The Impact of Agricultural Practices on Biodiversity», **Agriculture Ecosystems & Environment**, v.55, issue 3 : 201-212, Elsevier.
- 110) Μαραβέγιος, Ν.(1998): «Η Συμφωνία της GATT και οι Επίπτώσεις της στην Ελληνική Γεωργία», Σάκκουλας, Αθήνα.
- 111) Milward, A.(1984): «The Reconstruction of Western Europe: 1945-51», Methuen & Co, Cambridge.
- 112) MCPFE(2003): «State of Europe's Forests 2003. The MCPFE Report on Sustainable Forest Management in Europe», Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe, Vienna.
- 113) Möhring, B.(2001): «The German Struggle between the «Bodenreinertragslehre» (landrent theory) and «Waldreinertragslehre» (theory of the highest revenue) Belongs to the Past. But what is Left ?», **Forest Policy and Economics** - 2/2001 : 195-201, Elsevier.
- 114) Moltke (von), K.(1990): «International Commissions and Implementation of International Environmental Law», in the «International Environmental Diplomacy», edited by J.E.Carroll : 87-93, Cambridge University Press, Great Britain.
- 115) Montanari, M.(1997): «Πείνα και Αφθονία στην Ευρώπη», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- 116) Murphy, P.(1998): «A Forest of Fire. From Aboriginal Home to Ecosystem Management in the Boreal Forest» in the «Sustainability the Challenge. People, Power and the Environment» : 53-59, edited by L.A.Sandberg & S.Sörlin, Black Rose Books, Canada.
- 117) Nabuurs, G.J. et al.(2001): «Sustainable Management Regimes for Europe's Forests. A Projection with EFISCEN until 2050», **Forest Policy and Economics** - 3/2001 : 155-173, Elsevier.
- 118) Nadař, A.(1996): «From Environment to Competition - the EU Regulatory Process in Pesticide Registration», in the «Environmental Policy in Europe. Industry, Competition & the Policy Process», edited by François Lévêque : 53-73, Edward Elgar, U.K.
- 119) Nguyen, G.D.(1986): «Telecommunications: a Challenge to the Old Order» in the «Europe and New Technologies» : 87-133, edited by M.Sharp, Cornell University Press, Great Britain.
- 120) Ντάφης, Σπ.(1986): «Δασική Οικολογία», Γιαχούδης-Γιαπούλης, Θεσσαλονίκη.
- 121) Öckerman, A.(1998): «Culture Versus Nature in the History of Swedish Forestry» in the «Sustainability the Challenge. People, Power and the Environment» : 72-79, edited by L.A.Sandberg & S.Sörlin, Black Rose Books, Canada.
- 122) Odum, E.(1971): «Fundamentals of Ecology», Saunders, USA.
- 123) OECD (2001): «Environmental Outlook», OECD, Paris.
- 124) Oskam, A.J.(1992): «Measuring External Effects of Agricultural Production: An Application for the Netherlands» in the «Issues in Agricultural Development. Sustainability and Cooperation» : 120-127, edited by M.Bellamy & B.Greenshields, International Association of Agricultural Economists, Great Britain.
- 125) Östlund, L.(1998): «Landscape Change and Biodiversity Crisis» in the «Sustainability the Challenge. People, Power and the Environment» : 60-71, edited by L.A.Sandberg and S.Sörlin, Black Rose Books, Canada.
- 126) Parker, S. & Corbitt R.(1993): «Encyclopedia of Environmental Science & Engineering», McGraw-Hill, USA.
- 127) Pearce, D. & Warford, J.(1993): «World Without End. Economics, Environment and Sustainable Development», Oxford University Press, U.S.A.
- 128) Peck, T. & Ottitsch, A.(2000): «The European Forest as Source of Industrial Raw Materials», **Land Use Policy**, 17/2000 : 209-219, Pergamon.
- 129) Pluimers, J.C., Kroeze, C., Bakker, E.J., Challa, H. & Hordijk, L.(2000): «Quantifying the Environmental Impact of Production in Agriculture and Horticulture in The Netherlands: Which Emissions do we Need to Consider ?», **Agricultural Systems**, vol. 66, issue 3 : 167-189, Elsevier.
- 130) Primerano, P. et al.(1998): «Sources of Strong Primary Acidity in the Atmosphere», **Atmospheric Environment**, Vol. 32, issue 2 : 225-230, Elsevier.
- 131) Rabbinge, R. and Van Latesteijn H.(1992): «Long-Term Options for Land Use in the European Community», **Agricultural Systems**, v.40, issue 1-3 : 195-210, Elsevier.
- 132) Reinders, R.(1987): «The New Deal. Relief, Recovery and Reform» in the «The Thirties. Politics and Culture in a Time of Broken Dreams» : 11-34, edited by H.Ickatadt, R.Kroes and B.Lee, Free University Press, Amsterdam.
- 133) Roberts, N.(1994): «The Holocene. An Environmental History», Blackwell, Great Britain.
- 134) Rubio, J.L.(1995): «Desertification: Evolution of a Concept», in the in the proceedings of the Conference «Desertification in a European Context», held in El Campello, Pueblo Acanilado, Alicante, Spain, 06-13.10.1993, edited by R.Fantechi, D.Peter, P.Balabanis & J.L.Rubio : 5-13, Office for Official Publications of the E.C., Luxembourg.
- 135) Scarascia-Mugnozza, G. et al.(2000): «Forests of the Mediterranean Region: Gaps in Knowledge and Research Needs», **Forest Ecology and Management**, 1/v.132/2000 : 97-109, Elsevier.
- 136) Sedjo, R., Goetzi, A. and Moffat, St.(1999): «Sustainability of Temperate Forests», Resources for the Future, U.S.A.
- 137) Spiecker, H.(2003): «Silvicultural Management in Maintaining Biodiversity and Resistance of Forests in Europe-Temperate Zones», **Journal of Environmental Management**, 1/v.67/2003 : 55-65, Elsevier.
- 138) Stanners, D. and Bourdeau, Ph.(1995, ed.): «Europe's Environment. The Dobřiš Assessment», European Environmental Agency,

- Belgium.
- 139) Tisdell, Cl.(1994): «Economics of Environmental Conservation», Elsevier, Netherlands.
- 140) UNECE(2005): «Convention on LongRange Transboundary Air Pollution: Protocol on the Reduction of Sulphur Emissions», United Nations Economic Commission for Europe, Geneva.
- 141) Uri, N.(1997): «A Note on the Development and Use of Pesticides», **The Science of the Total Environment**, Vol. 204, issue 1 : 57-74.
- 142) Van den Bos, J.M.(1994): «Policy Making in the European Community», in the «European Community Decision Making» : 17-65, edited by B.B.de Mesquita and F.Stokman, Yale University Press.
- 143) Van der Leeuw, S.E.(1995): «Social and Natural Aspects of Degradation», in the in the proceedings of the Conference «Desertification in a European Context», held in El Campello, Pueblo Acanilado, Alicante, Spain, 06-13.10.1993, edited by R.Fantechi, D.Peter, P.Balabanis & J.L.Rubio : 57-76, Office for Official Publications of the E.C., Luxemburg.
- 144) Van der Werf, H.M.G.(1996): «Assessing the Impact of Pesticides on the Environment», **Agriculture, Ecosystems and Environment**, v.60, issue 2-3 : 81-96, Elsevier.
- 145) Waggoner, P.(2004): «Agricultural Technology and its Societal Implications», **Technology in Society**, v.26 : 123-136, Elsevier.
- 146) Wiebecke, C. & Peters, W.(1984): «Aspects of Sustained Yield History: Forest Sustention as a Principle of Forestry - Idea & Reality», in the Proceedings of the Symposium «History of Sustained-Yield Forestry» : 176-182, 18-19.10.1983, Portland, Oregon, edited by H.K.Steen, Forest History Society, U.S.A.
- 147) Wit (de), C.T., Huisman, H. & Rabbinge, R.(1987): «Agriculture and its Environment: Are there Other Ways ?», **Agricultural Systems**, v.23 : 211-236, Elsevier.
- 148) Wit (de), C.T.(1992): «Resource Use Efficiency in Agriculture», **Agricultural Systems**, v.40 : 125-151, Elsevier.
- 149) Wohlgemuth, Th. et al.(2002): «Dominance Reduction of Species through Disturbance. A Proposed Management Principle for Central European Forests», **Forest Ecology & Management**, 166/2002 : 1-15, Elsevier.
- 150) Worster, D.(1993): «The Wealth of Nature. Environmental History and Ecological Imagination», Oxford University Press, U.S.A.
- 151) Wulf, M.(2003): «Forest Policy in the E.U and its Influence on the Plant Diversity of Woodlands», **Journal of Environmental Management**, v.67 : 15-25, Elsevier.
- 152) Yassoglou, N.(1995): «Land and Desertification», in the in the proceedings of the Conference «Desertification in a European Context», held in El Campello, Pueblo Acanilado, Alicante, Spain, 06-13.10.1993, edited by R.Fantechi, D.Peter, P.Balabanis & J.L.Rubio : 35-55, Office for Official Publications of the E.C., Luxemburg.

Extended Summary

European Forest Policy. A Policy of Substance or a Policy of Expediency ?

CONSTANTINE LASKARIS

Ph.D (N.T.U.A), Architect (N.T.U.A)

Abstract

The European environmental policy, as ad hoc regulative measures which resolved certain environmental pollution problems, or as political declarations (Council Resolutions and Action Programmes on the Environment), appeared in the early 1970s. Even though in the first place this policy practically aimed at central regulation of the human environment issues, concerning more the protection of the European citizen's standard of living than the protection of the Nature itself (or some part of it), for 16 consecutive years it abstained from dealing with the protection of European forests. Community law shows an interest in forest for the first time in 1986 (as a part of the reform of Community Policies). To date, the international scientific bibliography, though sometimes mentioning the fact that the Community "forest policy" appeared at the same time as the profound restructuring of the Community Policies, has not yet explained the cause of this strange failure, nor has it explained this strange coincidence (the fact that the forest policy and the restructuring of Community Policies appeared at the same time). The present essay aims to try to fill this gap.

1. INTRODUCTION

Community legislation referring to the protection of European forests was first adopted in 1986. The Council of the European Communities firstly adopted regulation R3528/86, which established an observation network and an inventory of the damages caused to forests by atmospheric pollution, and regulation R3529/86 which organized and financed an infrastructure for the prevention and protection of forests against fire. Till then, the Community continuously failed to deal with the protection of forests.

However, the European environmental legislation - which appeared three years earlier than the corresponding European environmental policy - was already implemented in 1970 via a series of acts. These legal acts aimed either at the central regulation of a series of environmental problems affecting the human environment - which affected the standard of living & well being of European citizens (e.g. noise-pollution in urban centres, quality of drinking & swimming

waters etc.) - or at the central regulation of a series of social and economic issues that arose as a result of the competitive development of a series of new technologies developed in order to confront environmental problems, such as issues of competition resulting from progress in car technology. The legal acts concerning the protection of Nature itself were (and still are) very few. However, none of these actually concerned the protection of European forests, despite the fact that it had been almost 30 years since the three Treaties establishing the Community Institutions came into force and 16 whole years since the adoption of the European environmental legislation, and consequently the application of dozens of environmental acts. The Community environmental policy - in the form of a political declaration and not as an institutional policy (as it appears since 1986) - first appeared in 1973 with the adoption of the 1st Action Programme on the Environment. This action programme, though having a limited understanding of pollution issues and their causes, nevertheless devoted a significant part of its content to social and economic matters of those days that were totally irrelevant to Nature (e.g. the future establishment of the European Foundation for the Improvement of Living and Working conditions). It failed to express an intent for the protection of Nature, including forests, which were, however, subsequently linked with agricultural activity.

By 1986 two more action programmes for the environment had been adopted: the 2nd and the 3rd Action Programmes on the Environment, in 1977 and 1983, respectively. There is no particular reference to or provision for the protection of forests in either of those action programmes, despite the fact that acid rain had harmed European forests during that period of time. The 2nd Action Programme limited itself to some pious notes concerning forests and some positive comments on the agrarian population, who are to be considered as Nature's protector. Similarly, the 3rd Action Programme simply ascertained the necessity of adopting some measures in order to reduce the effects of acid rain, promising at the same time future Community action, relevant to the creation of a network of protected natural habitats (an aim achieved

only 10 whole years later with the adoption of the directive L043/92, by which «Natura 2000» came into force).

Given that, neither at the legislative level nor at the level of the political will, was any interest expressed in the protection of Community forests for such a long time, we believe that it is logical to raise the following questions: 1) Why did the Community institutions not adopt measures in order to protect one of the most significant biosystems of Nature for such a long time? 2) Why have they started showing an interest in forests since 1986? 3) Does this interest in forests (since 1986) constitute a policy of substance, principles and objectives?

2. REASONS OF ABSENCE

As regards this matter, the present essay proposes as an interpretation the combined result of a series of different reasons, the most significant of which are:

- 1) Structural reasons connected with the fundamental ideological, conceptual and political components of the Community Institutions, which have a close relationship with the historical social, economic and political conditions and the objective coercions under which the Community Institutions were established. Today, it is widely accepted from historical and political research that these Institutions resulted on the one hand from the political circumstances and influences of a multiinstitutional environment (which was shaped by a series of European states and the USA for the purposes of the Cold War), and on the other hand from the political and economic preconditions of Marshall plan payments in order to deal with the postwar reconstruction. If, moreover, we take into account that the reconstruction demanded the direct common facing of a series of matters relative either to several strategic raw materials (such as coal and steel) or the chronic provisioning problem of Europe, then we can imagine the total picture of the postwar coercions within which the Community Institutions were born. In our opinion, it was impossible for Institutions established under such pressure – of a special political, economic, social, military and (polarising) ideological environment – in order to confront a series of other pressing social and economic problems to care about Nature. That is why the founded Treaties on the one hand aimed exclusively at the economic development and consequently the well being of European citizens, and on the other hand had no provision concerning Nature.
- 2) Reasons relative to administrative practices of the Community Institutions. Given that after the 2nd World War – and as a result of it – a supradefining intersocial ideol-

ogy formed round the innovatory (at that time) concept of development - as an instrument of the argumentative strengthening of the Cold War ideological polarisation – and given that the founded Treaties aimed exclusively at development, then we can understand that the Community bureaucracy – responsible for achieving the objectives of the Treaties (namely development) – was inevitably obliged to interpret the reality in terms of development and well being. It is very impressive that not only was this inflexible socioeconomic interpretation of reality transferred intact to the creation and structure of European environmental legislation³², but it also actually changed the Community environmental policy's profile, since the Commission directly declared through its action programmes on the environment (from the 3rd on) that the objectives of the Community environmental policy are to improve the competitiveness of Community economy and industry and to combat unemployment. Moreover, most of the action programmes on the environment focused above all on urban centre issues (pollution as a factor in the decrease of economic development and well being) and largely ignored matters concerning the protection of Nature (in which forest is included)

- 3) Reasons relative to the internal hierarchy of the Community institutions' agenda, in which the protection of the environment (and mainly the protection of the Nature) was a matter of peripheral significance, except if it contributed to the promotion and achievement of their main objectives (namely “development” and “well being”). This is something that is documented by: a) the fact that the DG XI - the actual directive responsible for the protection of the environment and Nature - was established only in 1981, despite the adoption already of two political programmes on the environment and the adoption of dozens of legislative environmental acts; b) the fact that Community environmental legislation is extremely limited compared to the rest of the Community legislation, since during a period of 25 years (1970-94) only 404 environmental acts have been adopted, a number corresponding to only 60% of acts adopted by the Commission and the Council per year; c) the fact that during the periods 1967-80 & 1980-88 only 2.8% and 3.8% (respectively) of the Council meetings were devoted to the environment, according to McCormick (1996) & V.den Bos (1994); 4) Reasons relative to the conceptual essence of the term “forest” in European space and the way that European institutions conceive it. According to international scientific bibliography, forest, as a community of living beings and as a biological system of relations between these beings, does not exist in Europe any more (only 1% of the total forest area are real forests) for a series of reasons associated with the history and the evolu-

³² For example, the first environmental legislative acts, L157/70 and L220/70, were adopted in 1970 in order not to protect the environment against air pollution but to resolve competition issues, as a result of the introduction of new environmental technologies in the field of car industry.

tion of European civilisation. The degradation of forests and the extreme deforestation constitute the main reasons for the development of scientific forestry in the Germany of Enlightenment, where the concept of sustained yield was developed, a concept which presupposes the perception of forest as a natural wood factory. The evolution of the relative forestry practices not only resulted in forest monocultures, but also in an impressive decrease in European biodiversity. Moreover, the diffusion of this reasoning through the rest of the Europe (and not only) will have as result, on the one hand the maintenance of vast forest areas (and very few real forests) in the most of Europe, and on the other hand a generalised commercialising and economic perception of the forest, from the level of academic society and national governments to that of Community bodies. This perception is strengthened even more because of the very high percentage of private ownership in forests in many powerful member states, with a consequently great influence on the Community's decisionmaking. Finally, the European institutions - which in any case interpret the reality in terms of economy - conceive the notion of forest - through a series of commissions and powerful lobbies of land owners - as a natural wood factory, something that is well documented by a series of official texts and reports. Besides, it is not a coincidence that in its annual reports the Commission refers to forests in the chapter "Agriculture" and not in the chapter "Environment". To the degree that forests are conceived of in this way, it is to the same degree clear that they would never have been appropriately protected by the deficient European environmental legislation.

3. REASONS OF APPEARANCE

Regarding this matter, the present essay defined two different dynamics which appeared almost at the same time (end of '70s and early '80s). Despite the fact that both of them resulted from causes that had absolutely nothing to do with the forest and its protection, they gradually led to the constitution of an informal³³ Community forest policy.

The first of them has to deal with the issue of acid precipitations and the largescale destruction they have brought about in the forest and lake ecosystems of Scandinavian states (among others). This issue - which has been thoroughly examined by international research and the corresponding international bibliography - was brought up by Sweden during the 1st U.N. Conference on the human environment (Stockholm 1972), but they received a totally negative answer from the polluter states, since the latter denied to accept their responsibilities. It was, also brought up by Norway

within the OECD framework and, despite the fact that the Norwegian handling resulted in a research programme for monitoring and evaluation of sulphur emissions and their transboundary fluxes, the result remained practically zero. As has been revealed, this question came on to the stage in 1975, during the Helsinki Conference on Security and Cooperation in Europe, just because the Soviet Union - pressed for a series of questions of internal policy and wishing the lifting of the relative pressures through an enlargement of the Conference's diplomatic agenda - brought it up together with a series of other economic and scientific subjects (Bjørkbohm 1990). These subjects attracted the interest of the European Community, which finally agreed to discuss the problem of acid precipitations as it made up part of the whole package of the Soviet Union's subjects. Four years later, the Convention on longrange transboundary air pollution was signed (1979). However, what is impressive is not so much the brilliant diplomacy of the Soviet Union, as the expediency on the basis of which an international "interest" in the European forests was constituted, something that is well documented by the longlasting adventure of the Convention's 2nd and 3rd protocols (Birnie & Boyle 1995) and by fact that even today (27 years afterwards) the 2nd protocol of the Convention has not yet been ratified by the European Community (UNECE 2005).

The second of the above mentioned dynamics of the informal Community's forest policy incubation appeared and developed one year after the adoption of the Convention on longrange transboundary air pollution, when the European Community came face to face with a series of challenges and pressures, the managing of which resulted in the progressive reformation of its internal policies. Such difficult matters were:

- 1) The reform of the Common Agricultural Policy (CAP), which was the main policy of the European Economic Community. CAP was adopted, planned and implemented in order to confront the lasting provisioning problem of Europe, which was for centuries a net import region. The adoption of American agricultural production models and the institutional and financial support of certain agricultural products by the CAP on the one hand impressively increased the Community's agricultural production, but on the other hand caused significant environmental degradation and pollution which would be tolerable at the national and Community level for a long period of time, being systematically beyond the competence of the European environmental policy and the corresponding legislation. This situation was altered, not on the basis of a certain interest in the environment and Nature, but on the basis of agricultural production problems, which arose at the level of fiscal management, and at the level of the Community's international relations. In

³³ Until today is not an official forest policy. This results not only from the systematic study of the Community legislation, but also from official declarations (see, e.g. the Council resolution in O.J.C - 056/26.02.99 : 1-4).

fact, the production of large agricultural surpluses (from 1980 on), in combination with the increasing cost of the CAP (70-80% of annual Community budget), the crisis in the international trade of agricultural products during the eighties and the particularly powerful pressures which some big international agricultural producers brought to bear on the Community to reduce its agricultural subsidies (since the latter distorted the international trade competition), resulted in forcing the Community institutions to begin reforming the CAP.

- 2) Questions with regard to the restructuring of Community economy and industry in the eighties. The Community had faced a significant crisis during the seventies, as a result of the combination of the end of terms and conditions of the Golden Age's production, the collapse of Bretton Wood Institutions, the great energy crisis, the increasing internationalisation of the economy and the negative development of the main indicators of the European industry. The Community institutions, in order to confront this situation, had turned (since the late seventies) towards the definite integration of the economic Community space with a simultaneous turn towards a high added value economy, through intensive technological research and the rapid incorporation by industry of the so-called new technologies. This fundamental turn – which is reported in an expressive way in the annual reports of the Commission, especially of the period 1979-85 – presupposed the development of certain new policies on the level of Treaties, but it encountered the great obstacle of the lasting budgetary problem due to the great costs of the CAP.
- 3) Cohesion questions, since the Community faced a series of regional and social inequalities, which had resulted either from its own policies (e.g. as happened with the big inequalities due to the implementation of the CAP), or from the recession and the deindustrialisation of the seventies, or from a neoliberalism which appeared at that period of time on a national level (and which would be adopted to a great extent by the Community institutions, as developments showed). The solution of all of these problems presupposed the existence of a formal regional policy - which institutionally appeared for first time in 1986 with the adoption of the S.E.A - the reconstruction of Community structural funds - something that would be realised in 1988 (in a first phase) – and a certain availability of resources, something, however, that was impeded by the costs of the CAP.

On the basis of all of these coercions, the Community institutions decided upon the first reform of the CAP (e.g. reduction of production via quotas and via a reduction of the cultivated areas, reduction of subsidies, etc.) with a series of measures, which – for reasons of reduction of the reactions of the agricultural populations, detachment of the great possible social consensus and control of a possible rural exit (as a result of the implementation of these measures) – would

mediate (from 1985 on) via a combination of some Keynesian measures (e.g. supplementary income for nonproductive agricultural activities) and an ad hoc handling of the notion of environmental protection. It was precisely at this time that the Community discovered that it should protect the forests.

4. THE COMMUNITY “FOREST POLICY”

As it was mentioned previously, two different dynamics (which emerged in the late seventies and early eighties) resulted in the progressive formation of an informal Community forest policy. The political background of these two dynamics directly indicates that the Community interest in forest is based on factors which have absolutely nothing to do with the notion and the substance of the protection of forests and Nature. However, the present work examined 16 acts concerning the protection of forests (in a wider sense), which adopted on the basis of these dynamics. The legal and political background of these acts were (in chronological order): 1) the Convention on longrange transboundary air pollution and its 1st protocol (EMEP); 2) the 3rd Action Programme on the Environment, as connecting the notion of environmental protection with the creation of new places of work (since it was the necessary legitimising background of the Keynesian measures which were later adopted by the Community institutions); 3) the report “Perspectives for the Common Agricultural Policy. The Green Paper of the Commission”, as a source of the Commission's political views, via which the reduction of agricultural production and the resulting reduction in the budgetary deficits are connected directly (and for the first time) with the environmental protection, the reduction in the agricultural employment and the creation of new jobs in the forest sector; 4) The regulation 797/85, which implements the 1st CAP reform through a series of measures (among which are those concerning reforestation of farming lands, creation of new jobs or supplementary income via “forest protection”, etc.); and 5) Certain regulations (e.g. 2052/88 and 4256/88), which specified the reform of the Community structural funds, thus enabling the availability of resources for the expenses of reforestation of farming lands, of new places of work, etc. In all cases examined, the forest measures (which are simplified in measures of observation of the impact of the atmospheric pollution on the forest flora and in measures of fire protection) were adopted not on the basis of a protection plan for the forests, but within the reasoning of a reduction of agricultural production. More particularly, regulations 1760/87, 1094/88, 1609/89, 1610/89, 1612/89 & 1615/89 were adopted and implemented in order to apply the CAP reform. They directly report their aim and they directly use certain forest notions (e.g., reforestation) in order to decrease agricultural production via a combination of reduction of farming lands, reduction of agricultural

employment and creation of supplementary incomes for the farmers. It is about a direct instrumentation of the notions of forest and its protection, without this ad hoc handling of the relative notions being any kind of real protection. The decision 367/89 follows the same reasoning, since although it sets up a Standing Forestry Committee (namely an advisory body on forest subjects) – for the first time in the Community history - it nevertheless establishes it in order to contribute to a more rapid reduction of the agricultural production (as is clearly stated in the law). Regulations 3528/86, 1696/87, 1697/87, 1613/89 & 2157/92, though resulting from the application of the Convention on transboundary pollution and its 1st protocol, link their provisions (an observation network & an inventory of atmospheric pollution damage) with the interests of the agricultural activity. Similarly, although regulations 3529/86, 1698/87 and 1614/89 were adopted in

order to deal with the question of forest safety from fire, still link their provisions (e.g. forest roads, staff training, etc.) with the interests of the agricultural activity.

It is concluded, consequently, that these first Community measures which, according to the Community legislator, aimed at forest protection, were not adopted in the sense of real forest protection but in order to resolve the agricultural, fiscal and political problems of the Community and the rest of its structural needs. In other words, these measures served an expediency unrelated to the notion of forest protection. Moreover, if someone examines these acts from the point of view of an informal policy, then it is clear that they lack any substance, since they are limited only to fire safety and the follow-up of atmospheric pollution damage. However, forest protection is something much more.